

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Derleyenler
Rıfat N. Bali
C. M. Kösemen

Derleyenler

**Rıfat N. Bali
C. M. Kösemen**

Hatıratlarda Türkiye Yahudileri

**Hatıratlarda
Türkiye Yahudileri**

LIB
RA

LIB
RA

**HATIRATLARDA
TÜRKİYE YAHUDİLERİ**

Derleyenler

Rıfat N. Bali

C. M. Kösemen

LİBRA KİTAP: 371

ANI: 2

© Libra Kitapçılık ve Yayıncılık

Sayfa Tasarım: Güler Kızılelma

Kapak Tasarım: Cevdet Mehmet Kösemen

Kapak Görselleri: Kuzguncuk Sinagogu, İstanbul.

Fotoğraf: Laurence Salzmann

1. Basım: 2020

ISBN 978-605-7884-73-2

Baskı ve Cilt:

Birlik Fotokopi Baskı Ozalit ve Büro Malzemeleri

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Nispetiye Mah. Birlik Sokak No: 2

Nevin Arıcan Plaza

34340 Levent / İstanbul

Tel: (212) 269 30 00

Sertifika No: 20179

Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.

Ebekızı Sokak Günaydın Apt. No: 9/2

Osmanbey / İstanbul

Sertifika No: 15705

Tel: 212-232 99 04/05

Fax: 212-231 11 29

E-posta: info@librakitap.com.tr

© Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın hiçbir bölümü, metin kısmı, belgeler ve fotoğraflar, yazarın yazılı izni olmaksızın mekanik ya da elektronik metodlarla veya ileride icat edilecek sistemlerle hiçbir şekil ve biçimde iktibas edilemez, yeniden satış amacıyla fotokopi de dahil olmak üzere hiçbir sistemle çoğaltılamaz. Dergi, gazete veya radyo-TV'lerce yapılacak alıntılar veya kitapta yer alan belgelerle fotoğrafların bilimsel-akademik yayınlarda kullanılması, kaynak gösterilmesi şartıyla bu hükmün dışındadır.

**HATIRATLARDA
TÜRKİYE YAHUDİLERİ**

Derleyenler

Rıfat N. Bali

C. M. Kösemen

Rıfat N. BALI, 1948 yılında İstanbul'da doğdu. 2001 yılında Sorbonne Üniversitesi, Ecole Pratique des Hautes Etudes'den mezun oldu. Çok sayıda makale ve kitabın yazarı ve Libra Kitap'ın yayın yönetmenidir. Yayınlarının bilgileri **www.rifatbali.com** web sitesinde mevcuttur.

*
* *
*

Cevdet M. KÖSEMEN, 1984 yılında Ankara'da doğdu. Eğitimini Cornell University, Sabancı Üniversitesi ve Goldsmiths' College'da tamamladı. Libra Kitap'tan yayınlanan eserleri arasında *Osman Hasan and the Tombstone Photographs of the Dönmes* (2014), *The Disappearing City: Hand-Painted Apartment Signs and Architectural Details from 20th-Century Istanbul* (2018), *Memories and Stories of Bodrum's Jewish Community* (2019) ve *A Karakaş Speaks: Interviews with a Member of Turkey's Crypto-Judaic "Dönme" Sect* (2018) mevcuttur. Aynı zamanda sanatçı olan Kösemen'in diğer eserleri **www.cmkosemen.com** web sitesinde mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / Rıfat N. Bali	9
-----------------------------	---

GİRİŞ / C. M. Kösemen	11
-----------------------------	----

İSTANBUL

İSTANBUL ANILARI (1897-1940)

Hagop Mintzuri	15
----------------------	----

BİR LEVANTENİN BEYOĞLU ANILARI

Giovanni Scognamillo	21
----------------------------	----

BÜYÜKBABAM SON SADRAZAM AHMET TEVFİK PAŞA

Şefik Okday	25
-------------------	----

TATAVLA'DAN KURTULUŞ'A

Hüseyin Irmak	27
---------------------	----

KAYIP BİR DEVRİMİN HİKÂYESİ: BİR ZAMANLAR

HASKÖY'DE

Faruk Eren	37
------------------	----

DOKTOR AMCA

Sena Baran	43
------------------	----

TÜRK TOPRAĞINDAKİ YAHÛDİLER VE DİĞER HATIRALAR

Sâmiha Ayverdi	45
----------------------	----

HASRETİNİ ÇEKTİĞİM ÜSKÜDAR

Ahmed Yüksel Özemre	55
---------------------------	----

ASKER HEKİMİ RAFAEL DALMEDİKO VE

HOKKABAZ PORTAKALOĞLU

Hasan Âli Yücel	59
-----------------------	----

MAKSADIMIZ LATİFE

Aziz Nesin 63

KOMİK ŞADİ'NİN KÜÇÜKLÜK YILLARI

Fikret Şadi Karagözoğlu 67

MADAM MEDİNA, MADAM RAŞEL VE DİĞERLERİ

Nedret – Sabahat Ebcim 71

KARABORSACI NESİM

İlyas Halil 77

AMERİKAN PAZARLARININ İLK ÇEKİRDEĞİ:

MAHMUTPAŞA'DAKİ SARİKO

Emre Kongar 83

EDİRNE

EDİRNE ÂŞIĞI SUAT ÖNENGÜT 87

BİR HAZİNE AVUKATININ ANILARI

Nusret Kadri Soycan 91

ÇANAKKALE

GARİBAN DOSTUYDU DR. HAYİM MOLİNAS

Ayhan Öncü 95

LİYEZER İLYAS MOLİNAS (1930-) TANIKLIĞI

Rıfat N. Bali - İlyas Liyezer Molinas görüşmesi 107

ESKİŞEHİR

BİR ZAMANLAR ESKİŞEHİR VE YAHUDİLER

Gürcan Banger 125

BERGAMA

BERGAMA'NIN YAHUDİLERİ VE 'GÂVUR' MAHALLESİ'NİN

KÜRTLERİ / SÜRGÜNDEKİ KÜRT FATMA'NIN HİKÂYESİ

Cemal Taylan 133

İZMİR

YAHUDİLERE KUCAK AÇAN SEMT: KARATAŞ

Gürkan Ertaç 139

MANİSA

O, GERÇEK BİR MARKA

Cemal Ergün'ün hatıraları 147

ANKARA

EMEKLİ KURMAY ALBAY ŞEFİK SOYUYÜCE'NİN ANILARINDA TÜCCAR VICTOR BENARDETE

Şefik Soyuyüce 153

YAHUDİ MAHALLESİNDE BÜYÜDÜM

Sözlü tarih anlatısı 159

TOKAT

HAHAM VE BOHOR EFENDİ

Agop Arslanyan 163

VAN

VAN'IN UNUTULMAZ ESNAFLARINDAN YAHUDİ MUŞE

Ümit Kayaçelebi 169

ESKİ VAN'A DOĞRU BİR YOLCULUK

Sözlü tarih çalışmaları 175

RAHMİ GÜNER'İN ANILARIYLA VAN YAHUDİLERİ

Dora Niyego 179

KAYNAKÇA 185

DİZİN 189

ÖNSÖZ

81 milyonluk Türkiye'de yaşayan ve ezici çoğunluğu (15.000) İstanbul'da, az bir kısmı da (1.500) İzmir'de ikamet eden Yahudiler ile Türk toplumu arasındaki ilişkiler son 20-25 yıl zarfında birçok popüler ve bilimsel eserlere konu olmuştur. Ancak bu genellikle siyasi ve tarihî bağlamda olmuştur. Yani T.C. vatandaşı Yahudileri temsil eden Hahambaşılık ve sivil liderlerin müesses nizam ile olan ilişkileri incelenmiştir. Bir diğer inceleme konusu da Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana siyasi iktidarların, müesses nizamın, basın ve ideolojik yelpazenin her türlü kesiminde yer alan aydınların, seçkinlerin ve kanaat önderlerinin Yahudilere bakış açıları olmuştur. Bu çalışmalarda eksik olan sıradan insanın, halkın bir zamanlar Van'dan Diyarbakır'a, Diyarbakır'dan Samsun'a, İstanbul'a, Edirne'ye, Tokat'a kadar Türkiye'nin her köşesinde yaşamış kimi zaman komşuları olmuş olan Yahudilere karşı bakışları ve hatıralarıdır.

Bu mütevazî derleme çok az da olsa bu boşluğa bir katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Rıfat N. Bali

GİRİŞ

Türkiye Yahudileri; eski kuşak Türkçe hatırat kitapları, sözlü tarih çalışmaları, röportajlar ve internette yayınlanan yazıların içinde pek çok iz bıraktı.

Bu kitapta, İstanbul, Edirne, Çanakkale, Bergama, Eskişehir, İzmir, Manisa, Ankara, Tokat ve Van şehirlerinin Yahudi sakinlerini konu eden anıları bir araya getirdik. Kaynaklarımız arasında anı kitapları da var, internet gazetelerinden alıntılar da; annelik konulu internet forumlarından kısa yazılar da var, TBMM'de kurulan 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını Araştırma Alt Komisyonu'na verilen ifadeler de.

Topladığımız seçki, kimi zaman unutulup gitmiş ilginç insanların portrelerini muhafaza ediyor; kimi zaman ise yazan kişilerin şahsi önyargılarını göz önüne seriyor. Bazı yazarlar Yahudi komşularını, öldüklerinde yas tutacak kadar çok seviyor; bazıları ise çocukluk anılarında kendilerinden çikolata isteyen fakir bir Yahudi'nin bile "Türk'ü zarara sokmak için çalıştığını" düşünecek kadar kuşku ile bakıyor.

Konuyla ilgilenen akademik araştırmacıların ve anı-hatırat türünü seven genel okur kitlesinin beğeneceğini umduğumuz bu seçkinin ortak noktasının "Yahudi olmayan Türk vatandaşlarının gözünden Türkiye Yahudileri" olmasına dikkat ederek, Türkiye Yahudilerinin kendileri hakkında yazdıkları hatıraları bu kitaba dahil etmedik.

Bu haliyle bile, bu derlemede yer alan hatıraların bir buz dağının görünen kısmı olduğu açıktır. Elimizde burada yayınlanmayan pek çok başka kaynak da ayrıca mevcuttu; ancak yazarlarından izin almadığımız için bunları çalışmamıza dahil edemedik. İleride, benzer nitelik taşıyan yeni yazıların bulunması ile bu çalışmanın devamı niteliğinde yeni kitaplar oluşturmayı umuyoruz.

Bu vesile ile, yazılarını yayınlamamız için izin veren bütün yayınevi ve yazarlara; beni bu çalışmaya dahil eden Libra Kitap yayın yönetmeni Rıfat N. Bali'ye; Bölüm başlarında yer alan fotoğrafları için sayın Baki Sarısakal, Laurence Salzmänn¹ ve Ümit Kayaçelebi'ye; boş vaktimde bu kitap gibi araştırmalara ayıracak vakti bana tanıyan, çalışma hayatındaki destek ve dostlukları için Ünite / Edelman İletişim'den sayın Işıl, Osman ve Cem Arıdağ ve Ercüment Şener'e; Alametifarika reklam ajansı kurucu-yöneticileri Serdar Erener ve Uğurcan Ataoğlu'na; ve bütün sevgi ve destekleri için eşim Işın'a, ebeveynlerim Sıtkı ve Merve Kösemen ve kardeşlerim Kaan ve Zeynep Kösemen'e teşekkürlerimi sunuyorum.

C. M. Kösemen
Ortaköy, Ocak 2020

1 Bu fotoğrafların kaynağı olan eser için bkz: Laurence Salzmänn, Ayşe Gürsen-Salzmänn, *Travels in Search of Turkey's Jews*, İstanbul, Libra Kitap, 2011.

İSTANBUL

1980'li yıllarda İstanbul, Kuzguncuk Sinagogu.
(Laurence Salzmänn'in izniyle).

İstanbul Anıları (1897-1940)

Hagop Mintzuri

Ermeni yazar Hagop Mintzuri (1886-1978),
önce Ermenice ve sonrasında *İstanbul Anıları* (1897 / 1940) başlığı
ile Türkçe yayınlanan kitabında, yüz yirmi yıl öncesinin İstanbul'unu
anlatırken şehrin Yahudi toplumundan da bahsediyor.

Ortaköy

Ortaköy'ün sokaklarını, evlerini, Beşiktaş'takilerden daha iyi öğrenmiştim. Gerçi fırın Beşiktaş'taydı, orada kalır, yatar, okulumun olmadığı günlerde fırında çıraklık yapardım. Beşiktaş'ın en ucundaki semt, Paşa Mahallesi'ydi. Oradan Ortaköy'e giderdim. Rum evleriyle dolu bir semtti. Büyük bölümü, düzensiz, eğri büğrü bir yokuşun üstündeydi. Aşağıda düz yolun üstünde bir de kiliseleri vardı. Kilise, evlerden daha eskiydi. Belki, Konstantinopolis'ten kalmaydı, kim bilir? Tarihçi değilim ki bileyim. Ermeni evi yoktu bu semtte, Türk evi de. Veya ben görmemişim. Fakat bulunmadığını sanıyorum. Tek Yahudi evi vardı; diğerleri gibi iki katlı, ahşap, eski. Önü yalaklı bir çeşmenin yanındaydı. Sular yalaktan sürekli taşardı. Atlan getirir suvarırlardı. Yahudi dişçiydi. Kapısının yanındaki tabelada,

çerçeve içinde yapay dişler (protez) vardı. Fazla ilgilenmez, bakar geçerdim. O yaşlarda ben, en sert cevizleri bile taşla değil, dişlerimle kırardım. Yapay dişleri ne yapayım? Müşterisi de yoktu. Yukarıdaki pencerede oturur, müşteri beklerdi. Hadi diş yaptıran olmuyordu; çektiren de yoktu. Çünkü o yıllarda bu işi her yerde, kahvehanelerde berberler 'yaparlardı. Dişi çekilen, duyduğu acıdan bağırıldığı zaman, kahve içenler, kağıt oynayanlar, müdahale eder, ayıplarlardı: "Eee... Kendini biraz tut. Ne oluyorsun!", sonra da "Geçmiş olsun" derlerdi. Çırağan Sarayı'nın caddesine çıkardım. Burası şehrin en geniş yollarından idi. Ben hep sol kaldırımdan yürürdüm, bir surun altından. İlk durağım Kılıçali'ye gelirdim. Yoldan o kadar içeriye çekilmişti ki, bir-iki ev ancak görünürdü. Her gün geçtiğim halde, bir kez durup nasıl bir yer olduğuna bakmadım hiç. Türk evlerinin bulunduğu bir Türk mahallesiydi. Evler çok muydu, az mıydı, dükkân, kahvehane, bakkal var mıydı?. Tabii ki olmalıydı. Ancak, Ortaköylü on-on iki yaşlarındaki Yahudi çocukları okulları olmadığından okuma yazma bilmez, sekiz yaşına girince ticarete atılır, boyunlarından asılı, kibrit, zarf, çakı, ayna satarlar, nereye olsa girerlerdi. Kılıçali tarafına dönmezlerdi. Belki orada alan da olmazdı.¹

* * *

Cumartesiler, Yahudilerin tatil günüydü.² Çalışmazlar, köyde kalırlardı. Çarşıdaki sinagogların önünde toplanırlardı. Hayret edilecek o değildi; o güne mahsus, acayip ve değişik kıyafetleriydi. Yeleklerini, başlarındaki fesi, ayaklarındaki ayakkabıyı çıkartırlardı. Entari giyerlerdi, Araplarınki gibi. Şu halde bu, onların milli giysileriydi. Tuhaf çediklerle ve başlarında takke ile gezerlerdi. Bir çöl halkı, Musa, Abraham'ın (Hz. İbrahim) günündeki Sina çöllерinin Yahudileri oluverirlerdi. Entarileri kına rengi veya saf beyazdı. Kendi vücutlarına uygun biçilmiş dikilmiş değildi. Eskiden

1 Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 47-48.

2 Cumartesi günleri Yahudilerin dini tatil günüdür. *Şabat* olarak bilinen bu sürede, Cuma gün batımından Cumartesi gün batımına kadar çalışılmaz. (Editör notu)

kalma, yıpranmış; kına rengi solmuş, beyazın beyazlığı gitmiş. Lime lime... Bazılarının ki uzun gelirdi boylarına, çoğununki de kısa. Bunların, çilli Yahudi derileri görünürdü. Bir şey mi olacaktı? Onu mu bekliyorlardı? Bir şey mi yapacaklardı?... Hayır kesinlikle. Sadece cumartesiye geçirmekteydiler. İlk kez gören biri, yabancı bir kavim, göçebe çapulcular, Ortaköy meydanını zapt etmiş sanırdı. Orada saatlerce dururlardı. O tarihlerde tramvay hattı Rumların kilisesinin önüne kadar gelir ve sona ererdi. Tramvayları da atlar çekiyordu. Sürücü, atları mütemadiyen durdurmaya çalışırdı. Çünkü, Yahudilerin hiçbiri geri çekilmez, karşı koyarlardı hatta. Dinsel bir zorunluluğu, görevi yerine getiriyormuş gibi. Borazancı sürücünün yanında otururdu. Uyarmak için sürekli "da-da... du-duu" çalardı, hattın boşalıp yolun açılması için. Cumartesi günleri öğleyin okul tatil olurdu. Babam, Mardiros dedem, hafta başı olması nedeniyle bir iki saat, ekmek paralarını tahsil için kalırlardı. Atlan, fırına ben götürürdüm. Hayvanları birbirine bağlar, Rumların kilisesinden, çarşıdan doğruca geçip vadiden dönüp arka sokaktan, Tillo'nun fırının önünden gitmem daha iyi olurdu. Çünkü açıktı, tıkanıklık yoktu. Fakat orada da Yahudiler, Sivastapol sokağının girişini tutmuş olurlardı. "Destur, yol verin!" diye bağıırırdım. Tramvayı takmayanlar beni mi dinleyecekler? Yahudilerin sessiz bir direnişleri vardı veya ben öyle sanıyordum. Her gün kibrit, sigara kağıdı satarken yolunun üstünde gördüğüm sekiz on yaşındakiler bile bugün, entarilerini giymiş, çıplak ayakları ile benim geçişime engel olmaktaydılar. "Uğutum pero, ujutum lastaro ... ujutum kavaro ... londolar ... ran-tolar ..."³ sözlerini duyardım. Ne demekti bunlar? Şimdiye kadar da bilmem. Kendilerinden duyardım. "Ne oldunuz? Ne oluyor?" diye

3 Yazar burada Yahudilerin Ladino dilindeki hakaretleri, duyabildiği kadarıyla, aktarmakta. Muhtemelen doğru yazılışları "ijo d'un pero, ijo dun bastardo, ijo dun kavayo, lonsolar, ratonlar" demekte. Yani "Köpekoğlu köpek, piçin çocuğu, beygirin çocuğu, ayılar, sıçanlar". Ermenice "dost", "arkadaş" anlamına gelen "ahbar" kelimesi İbranicede "sıçan" anlamına geliyor. Ladino'da "sıçan" kelimesi "raton"dur. Bu nedenle Ladino konuşan İstanbullu Sefarad Yahudileri Ermenilerden "raton" diye söz ederler. Bu ifade, aynı zamanda Yahudilerde Ermenilere karşı mevcut olan düşmanlığı da gösterir. Bu bilgiyi veren Karon Gerson Şarhon'a teşekkür ederiz. (Editör notu)

sorarlardı yaşlıları, Yahudi şivesiyle. Sanki olanı görmüyorlardı. "Ne olacak? Yol verin de geçeyim," derdim.⁴

* *
*

Bir ekmek kalmış, tezgâh boşalmıştı. Ekmek pişiren Nışan, fırının kapağını yarı açtı, baktı hemen kapattı.

"Biraz daha pişirmeli," dedi. Oturacağına oturdu. Bana döndü.

"Bugün yine Yahudilerin cumartesi. Doluşmuşlardır yine değil mi? Sinagoglarının önüne?"

"Evet" dedim.

"Ne anlarlar?" dedi, Nışan Bey. O, Kemah Pakarıçerinde yıllarca öğretmenlik yapmıştı. Devam etti, "Dedelerinin yüzyıllık, iki yüzyıllık entarilerini, hırkalarını giyerler. Kendi üzerlerine de dikilmiş değil; illa ki eski olacak. Garip garip gezinirler, milli kıyafetlerimiz diye. Kirli bir halktırlar. Yemekleri yenmez. Şırlığan yağı yerler. Etlerini de o yağda kızartırlar. Onun için kafaları keldir. Yüz Yahudinin doksanı keldir, gençlerinki bile. İstanbul'da Ermeni, Türk, Rum, Arnavut, her milletin lokantası var; hiç görmüş müsünüz Yahudi lokantası? Tanrı'ya tapan biziz derler. Her millet puta taparken Museviler Tanrı'ya taparlardı. İsa'ya da inanmazlar. Hiç Musevi azizi var mı? Kendilerinden bir tane çıkmış mı?" Nışan Bey ki Surp Nışan Manastırı'nın başının hizmetinde bulunmuştu. Takvimdeki bütün azizleri, anma günleriyle bilirdi. Pasaları çeken Minas, tahta bölmeyi kaldırmış, fırındaki tulumbanın önünü, yerlerini süpürüyordu. "Neden? İbrahim, İshak, Agop, aziz değil mi?" "Hayır," dedi ekmek pişiren, "İbrahim bir ihtiyardı. Uslu bir ihtiyar. Koyun sahibiydi. Onun neyine aziz diyeceksin? Oğulları İshak, Agop da aziz değiller. Hiç Aziz Abraham anılır mı kilisede, duymuş musun? Aziz Agop var ve kutlanır da. Fakat Süryaniydi, Yahudi değildi. Musa da, Davut da aziz değiller. Peygamberdiler. Peygamber,

aziz demek değildir. Aziz Musa, Aziz Davut denir mi? Davut, Yahudilerin kralıydı. Kendi ordu komutanının eşine göz dikmişti. Güzel, alımlı bir kadınmış. Kocasını, bir savaşın en tehlikeli cephesine göndermiş ve öldürtmüş. Kadını saraya almış. Beklediği gerçekleşmiş ve kendisine eş yapmış. Daha başka çok karıları varmış. Böyle bir adamı nasıl aziz yaparlar, olur mu? Pişman olmuşmuş!.. Ben aziz demem ona." Bizim Apraham episkopos da aziz yerine koymazdı Davut Peygamberi. Bizim Aziz Sarkis'e de aziz demem. Nasıl aziz olur? Rum kralının kızını atına bindirip kaçırdı, karısı yaptı. O, bir general, bir kahramandı, benim aklımca. O zamanlar, Ermeniler, Rumlarla iyi değillerdi. Sevindiler "Yaşa! İyi yaptın!" dediler ve kendisini aziz saydılar.⁵

* *
*

Arap Feyzullah Paşa'nın karısı Çerkez Güzeli'ne de aynını yapardım. Yalısının kapısı hep açıktı. İçeriye girmeden, kendisi gelinceye kadar beklerdim. Ekmekleri verir, defteri yazar, kendisini izlemekten uzaklaşırdım. Başka bir işim olmadığından fırına dönerdim. Akşama kadar tezgâhta otururdum. Bir ekmek müşterisi gelmezdi. Beşiktaş'taki gibi, Hisar'ın tezgâhının altında da iki dükkân vardı. Teki tenekeciydi. Yahudi Mişon, oğlu Davit'le Kuruçeşme'den gelirlerdi. Bir ekmek alır, bir kuruş öderlerdi...⁶

5 Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 65-66.

6 Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 113.

Bir Levantenin Beyoğlu Anıları

Giovanni Scognamillo

Fantastik sinema, korku edebiyatı gibi konularda Türkiye'nin öncü yazarlarından olan İtalyan-Levanten Giovanni Scognamillo (1929-2016); İstanbul ve Beyoğlu'nun çok kültürlü yaşantısının son dönemine denk gelen gençlik ve çalışma yıllarını anlatırken, babasının alışveriş yaptığı ilginç bir dükkândan ve kendisinin çalışma hayatında önemli bir rol oynayan Yahudi banka müdürü Sami Hayırel'den bahsediyor.

Cohen Kardeşler'in gazete dükkânı

Olivio Han'ın altında... tam köşede Cohen Kardeşler'in gazete-sigara dükkânı. Ufacık, bir kişinin zor sığabileceği bir yerdi. Cohen'ler iki esmer kız kardeşti; biri evli, diğeri bekâr. Evli olan aksi, bekar olansa güler yüzlüydü. Zaman zaman evli olanın kocası da görünürdü, minnacık tezgâhın arkasında. İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda babam oradan özellikle Alman *Signal* ve İtalyan *Tempo* Nazi-Faşist dergilerini alırdı. Satanlarsa, işe bakın, Museviydi!¹

* *
*

1 Giovanni Scognamillo, *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, sf. 88. Beyoğlu, Tünel'de hâlen Kohen Kitap Evi adıyla faaliyet gösteren Kohen Hemşireler Kitabevi, isim benzerliğine rağmen bahsedilen yerden farklı bir

Banka Müdürü Hayrel

Arkadaşım Pasquale'in önerilerine uyarak bankacı olma kararı veriliyor, ve ertesi gün banka merkezinin bulunduğu Sultan Hamamı'nın yolunu tutuyorum... Beklememi söylüyorlar ve doldurduğum form müdür beye sunuluyor. Bir beş on dakika daha, ve personel şefi yanıma geliyor, müdür bey benle görüşecekmış. İşte bu iyi, demek ki bir umut var, yoksa "biz sizi ararız" deyip postalayabilirlerdi...

Müdürün adı Hayrel ve Musevi vatandaşlarımızdandır. Ellisinde, uzun boylu, sert yüzlü. Doldurduğum forma bakıyor ve soruyor: "Referans olarak gösterdiğiniz bu Bay Victor Castro kim?" "Eniştem," diyorum. İyi galiba, memnun kaldı. "Pazartesi başlayabilirsiniz derseniz, ama tabii ki önceki işinizde aldığınız maaşı veremeyiz" diyor. Olsun, daha ucuza çalışacağız demek... Belki her şey çok çabuk oldu, ama ne de olsa orası bir İtalyan bankası, ben de İtalyan vatandaşıyım, bize kıyak yapmazlarsa kime yapacaklar?

...Dördüncü günün öğle vaktinde bir dosya yığını üzerinde oturmuş, sigaramı tütürüyorum. Tabii orada sigara içmek yasak, ama canıma tak dedi, ki karşıma Müdür Hayrel dikiliyor. "Burada ne işiniz var Scognamillo?" Ayağa kalkıyorum: "Dış Portföy'ün arşivlerini düzene koyuyorum!" Pek memnun görünmüyor, ne de olsa referans olarak vermiş olduğum eniştem Mason locasında bir "kardeş"tir....

...Dış Portföy'de iki yılım geçiyor, ta ki bir akşamüstü servis şefi bana bir müjde verene kadar: Ertesi gün onun yerine gişeye bakacağım, o ise dışarıdan beni destekleyecek. "Ben gişede çalışmam" diyorum, müşterilerin kaprislerini çekemem, kavga ederim. Tartışma bizim murahhas vekilin dikkatini çekiyor, yerinden kalkıp bize katılıyor, tabii ki servis şefinin tarafını tutuyor ve "Bu bir

emirdir!" diyor, kabul etmezsem müdüre şikâyet edecekmiş beni. "Et bakalım," diyorum.

İkimiz ayrı merdivenlerden müdürlük katına hızla çıkıyoruz ama yarışı ben kazanıyorum ve Bay Hayirel'in odasına nefes nefese giriyorum. Hayirel her zamanki soğukkanlılığıyla soruyor: "Ne oldu, Scognamillo?" Ben anlatıyorum... anlatmaktayken dışarıda sırasını bekleyen murahhas vekil, kapıyı tıklatıp bir giriş kaydediyor ama canım müdürüm onu durduruyor: "Bir dakika, burada konuşuyoruz, diyerek. Murahhas vekil, mosmor kesilerek çekiliyor. "Pekiye," diyor Hayirel, "gişede çalışmak istemiyorsan kimse seni zorlayamaz, her eleman kendi niteliklerine göre değerlendirilir. Acaba sekreterliğe geçsen nasıl olur?" Neden olmasın? Bunu da denemiş oluruz ve tebdili mekânda fayda vardır...

Daktilo işlerim yüzünden bir defasında müdür beyle çatışıyoruz. Hayirel son derece titiz bir adamdır, mektupların kenarlıklarını santimetre ile ölçer, milimetrik düzende mektuplar ister... Bu kez belli ki kızgın, hem de nasıl: "On yıl daha genç olsaydım seni pencereden atardım!" diye kükrüyor. Eh, deli gençlik bu, bir adım atıyorum ve "Deneyelim," diyorum. İfadesi değişiyor, gülümsüyor: "Hep kafana göre hareket ediyorsun, öyle değil mi? Üstelik, biliyorum, bu mesleği de sevmiyorsun. Yine de bir yere varacağına eminim" diyor, babacan bir tavırla. Eh, o eminse ben ne diyebilirim ki?...²

- 2 Roni Margulies, hatıralarında, dedesinin amcasının oğlu olan ve "Onkl Sami" olarak hitap ettiği Sami Hayirel'in kişiliğini ve Giovanni Scognamillo'ya gösterdiği toleransın sebebini aydınlatan ayrıntılar sunuyor:

"Dedemin amcaogluydu. Annemin dediğine göre asosyal, nemrut bir adam olarak bilinirmiş hep. Karısını sevmemiş, parası için evlenmiş. Çocukları yokmuş. Hayatta kalan tek akrabaları iki yeğeniymiş. Emekli olduğu güne kadar bir İtalyan bankasının genel müdürlüğünü yapmış, zaman zaman hâlâ bankadan arayıp para piyasasındaki gelişmeler hakkında görüşlerini sorarlarmış...

O gün ve ondan sonraki birkaç ziyaretimde Troçkizm'den dünya kapitalizmine, bankacılıktan Fransız edebiyatına, saatlerce sohbet ettik. Karısı İttihatçıların Selanik mebusu Emmanuel Karasu Efendi'nin kızıymış...

"Bak," dedi, "hayatım boyunca yaptığım işe hiç inanmadım, gönlümde hep

Bankada çalışırken özel hayatımda da bazı değişiklikler oldu, bir ilk nişan yaptım, ama evlilik korkusuna kapıldığımdan yarı yoldan döndüm... Bankada çalışırken bir gün hademelerden biri beni çağırdı, oldukça kızgın görünen, eli şemsiyeli bir hanım beni görmek istiyordu. Sekreterlikten çıktım ve karşımda müstakbel kaynanamı buldum. Çıngar koptu, kadın – haksız da değildi – bağırdı, çağırdı, gözyaşı döktü, o kadar ki müdüriyetin kapısı açıldı ve Hayirel gözüktü, "Ne oluyor Scognamillo?" diye sordu. Ben de, "Nişanlımdan ayrıldım ve annesi olan bu bayan şikâyet gelmiş," dedim. Hayirel başını salladı, "Anlıyorum," dedi ve odasına döndü. Gerçekten soğukkanlı bir adamdı!³

başka aslanlar yattı. Ama para kazanmak gerek. İnsanın görüşleri ne olursa olsun, iyi bir yaşam sürece kadar para kazanmalı. Ben çok kazandım, iyi yaşadım. Bankacı olmak istemiyordum, doğru, ama öyle gerekti, oldum. Hayatımda verdiğim tek ödün budur... Abartılı gelebilir sana belki, ama her insanın bir anayasası olmalıdır... Zor olsa da, ağır da gelse, onun ışığında yaşamalıdır insan. Hep öyle yaşamaya çalıştım ben en azından."

Roni Margulies, *Ailem ve Diğer Yahudiler*, Everest Yayınları, İstanbul, 2018, sf. 115-117.

- 3 Giovanni Scognamillo, *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, sf. 119-124.

Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa

Şefik Okday

Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın torunu, yüksek mühendis, sanayici ve iş adamı Şefik Okday (1909-2002), anılarında Giovanni Scognamillo'nun da bahsettiği, Banco di Roma İstanbul genel müdürü Sami Hayirel ile yaşadığı bir hatırasını anlatıyor.

Makine mühendisi olarak takım tezgâhlarından biraz anlıyor ve bunların ticaretine öncelik veriyordum. İsveç'ten sonra İtalya'dan da takım tezgâhları ithaline başladık, ve bu münasebetle İstanbul'daki Banco di Roma, İtalya'dan yaptığımız ithalatta bize azami kolaylık gösteriyordu.

Günün birinde muhasebecilerimizin beni ikaz ederek bir akreditif için yaklaşık 200 lira komisyon aldıklarını, bunun fahiş olduğunu, 60-70 liranın normal sayılabileceğini söylemesi üzerine Banco di Roma'ya giderek konuyu, bir az da sinirli olarak, bankanın umum müdürü Sami Hayirel'e açtım. Sami Bey ise beni dinlemezmişcesine bana bakarak tebessüm ediyordu. Buna büsbütün sinirlenerek "Sami bey, söz konusu para benim üç haftalık maaşıma bedeldir, ben bunda gülünecek bir şey göremiyorum"

demem üzerine, Sami Bey daha fazla gülerek, "Ben işin konusuna değil, senin gibi bir sadrazam torununun nasıl bu derece bezirgân olduğuna gülüyorum" dedi. Ben de, "Vallahi Sami Bey, bu bana yapabileceğin en büyük komplimandır, zira bol akçe ihsanlı saltanat devri çoktan kapandı" dedim. Bana yapılan bu hitap, ticaret hayatımdaki güvenimi bir kat daha arttırdı.¹

*Banco di Roma İstanbul
genel müdürü Sami Hayirel.*

(Kaynak: Şefik Okday)

1 Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul, 1986, sf. 131-132.

Tatavla'dan Kurtuluş'a

Hüseyin Irmak

Kâğıthane Belediyesi basın danışmanı Hüseyin Irmak (1961 -), bir apartman kapıcısının oğlu olarak büyüdüğü Kurtuluş semtinde gayrimüslim komşularından bahsederken, Kurtuluş'un Yahudi sakinlerinin ayrıntılı ve renkli portrelerine de yer vermekte.

Madam Verjin ve ailesi

İki numarada Madam Verjinler otururdu.

Kızları Soli diş hekimliği okuyordu. İnce, uzun boylu, uzun saçlı, kumral ve güzel bir kızdı. Mezun olunca diş hekimliği yapmaya başladı ve evlendi. Önce Pangaltı'da, sonra Etiler civarında oturdu. Babamdan öğrendiğim kadarıyla muayenehanesi en son Göztepe'deydi.

Madam Verjin de kızı gibi sıcakkanlı bir insandı, fakat kocası bana soğuk gelirdi. Pek yanaşmazdık kocasına. İsmi Vasil'di, terziydi. Madamın yaşlı babası da onlarla birlikte yaşırdı. Baba Edirmeliydi. Orada peynircilik yaparmış zamanında. Kimi zaman bize de peynir getirirdi. Yaşını almıştı, fakat yaşına göre dik ve uzun boylu bir adamdı. Kır saçları ve bastonuyla hatırlıyorum onu.

Pencere kenarındaki koltukta oturup caddeyi seyrederdi. Oturduğu pencere bu iş için biçilmiş kaftandı. İnsan orada yıllar boyu huzur içinde oturup geleni geçeni seyredebilirdi.

Kadınların saç bigudilerini ilk olarak Madam Verjin'de gördüm...

Biz artık büyüyüp ortaokula gittiğimiz yıllarda İsrail'e yerleştikler. Soli burada kaldı. Zaman zaman İstanbul'a geldiklerinde daima bizi arayıp sordular. Her haber alışımızda buraları izlediklerini duyduk. İsrail'e gitmenin bizim için ekonomik açıdan imkânsız olduğunu bilseler de sık sık bizi davet ettiler.¹

* *
*

"Camgöz" ve yara izi

Bir keresinde Hasan, okulda kurtarmaç oynadığı "Camgöz" lakaplı Yahudi bir kız arkadaşı ile çarpışmış, kızın dişi Hasan'ı gözünün yanında derin bir yara açmıştı. Hepimiz büyüdük koca adamlar olduk, ama o yara izleri hepimizde, çocukluğumuzun hoş birer hatırası olarak kaldı.²

* *
*

Vitali-Donna Eskenazi ailesi

Altı numarada ise kızları Çela ve Süzet'le birlikte Vitali-Donna Eskenazi ailesi otururdu.

Vitali amca beyaz tenli, kızıl saçlı bir adamdı. Madam Donna siyah saçlı, orta boylu, aydınlık yüzlü, çok güzel bir kadındı. Dünya tatlısı bir yüreğe sahipti.

1 Hüseyin Irmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 53-54.

2 Hüseyin Irmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 55.

Büyük kızı Çela annesi gibi güzel ve iyiydi. Uzun boylu, siyah saçlı, beyaz tenliydi. Süzet ise Vitali amca gibi kızıldı ve babasına benziyordu.

Ben bildim bileli bir arabaları vardı. Siyah, eski model, tek kapılı bir araba. Arabanın ön tekerlek tamponlarını kaydırak gibi kullanırdık. Sonra onu satıp yerine sarı bir *steysin* Opel aldılar.

Madam Donna'nın kurabiyelerini de severdim. Üzerlerine toz şeker serpilmiş, yassı, sarı renkli, şekil şekil kurabiyelerdi bunlar. Çok lezzetliydi. Madam Donna bu kurabiyelerden her yaptığında annemi ya da bizi çağırırdı. Ödev yapmak için onlara gittiğim zamanlarda da, eğer o çok güzel teneke kurabiye kutusu doluysa mutlaka ikram ederdi... Bu kurabiyelerin tadını, şu yaşıma kadar hiçbir yerde bulamadım.

Madam Donna'nın reçelleri de bambaşkaydı. Onlarda ve Madam Verjinlerde misafirlere kâse içinde reçel ikram edilirdi. Bu reçeller çok tatlı olmaz, bu sayede kaşık kaşık yenebilirdi. Madam Donnalara televizyon seyretmeye gittiğimizde bu reçellerden çok yemiştik. Ayrıca misafirlerine kahveden sonra likör ikram ederlerdi. Ben bunu bir Yahudi âdeti sanırdım o zamanlar. Sonradan öğrendim ki, eski İstanbul'da kahvesiyle birlikte likör ikramı ortak bir gelenekmiş.

Madam Donna'yla ilgili zihnimden hiç silinmeyen izlerden biri de, bana okula başlarken ilk önlüğümü almasıdır. Altı yaşındaydım ve ay farkıyla bir sene kaybetmeyeyim diye babam beni erken kaydetmişti okula.

Okullar açılmadan önce Madam Donna, beni ve annemi yanına aldı. Pangaltı'ya çıktık. Bana okul önlüğü almak için mağaza mağaza dolaştık. Alışverişi kendi çocuğuna yapıyormuş gibi ilgiliydi. En iyisini almak için çaba gösteriyor, her gördüğünü beğenmiyordu. Annemle birlikte uysal uysal peşinden gidiyorduk. Pangaltı ve Osmanbey'de dolaşmadığımız mağaza kalmadı. Sonunda Pangaltı'daki Gençler Mağazası'nda önlüğü bulduk. Önlüğü

giydiğimde Madam Donna çok beğendi ve hemen aldı. O güne dair en küçük ayrıntı dahi daha sonra hiç silinmedi hafızamdan.

Madam Donna ev ödevlerime de yardım ederdi. O anlarda bazen elinde dikiş veya başka bir iş de olurdu. Yine öyle bir günde ödev sorularımı cevapladı. O söyledi ben yazdım. Sosyal Bilgiler dersinin ödeviydi. Ertesi gün okulda öğretmenimiz sorulardan birinin cevabını verirken "Birinci Dünya Savaşı" diye yazdırdı. Aynı sorunun cevabına Madam Donna "Birinci Cihan Savaşı" diye yazdırmıştı. Cevapta "cihan" kelimesini "dünya" olarak değiştireyim mi değiştirmeyeyim mi diye çok düşündüm. Dakikalarca kendi kendimle hesaplaştım. İkisinin aynı olduğunu biliyordum ama "cihan" kelimesini Madam Donna yazdırmıştı ve silmek istemiyordum. Diğer yandan öğretmen "dünya" kelimesine vurgu yapıyordu. Sonunda öğretmen ağır bastı ve "cihan" kelimesini silip yerine güç de olsa "dünya" yazdım.

Vitali amca, ortaokula gittiğim sıralarda, yaz tatilinde bir yakınlarının Mahmutpaşa Marpuççular caddesindeki itriyat deposunda, beni işe soktu. Kimi sabah arabasıyla gidip geldik. Bazen Madam Donna da bizimle olurdu. Aralarındaki, konuşmalar kâh Türkçe kâh Yudeo İspanyolcaydı. Ben konuşmalarını İspanyolca'ya çok benzetirdim. Televizyondan veya sağdan-soldan duyduğumuz İspanyolca kelimelerle benzer olması beni şaşırtırdı. "İspanya neresi, İstanbul neresi, konuştukları dil İspanyolca'ya niye benziyor?" diye düşünürdüm. Aklımca bunu dinlerine bağlardım. O zamanlar, İstanbul Yahudilerinin çoğunun dedelerinin yüzyıllar önce İspanya'dan geldiğini elbette ki bilmiyordum.

O aralar Çela, Yahudi bir gençle evlendi. Pangaltı yakınlarında bir yere taşındı. Bir süre sonra çocukları oldu. Süzet ise okuyordu.

Bir süre sonra Madam Donna aniden hastalandı ve öldü. Cenaze günü apartmanın kapısına cenaze hakkında bilgiler içeren siyah bir kağıt asıldı. Bu tip kağıtlar Yahudi cenazelerinde, ölen kimsenin evinin kapısına asılırdı.

Madam Donna'ya çok üzölmüştü. Özellikle de ben. Böylesine iyi, aydınlık yüzlü bir kadın genç yaşta ölmüştü. Hayat bir süre sonra rayına girdi. Vitali amca televizyonunu seyretmeye devam etti. Çocuk gözlerimle pek üzgün görünmüyordu ve kendimce kızılı-yordum ona. Tabii bu tamamen benim yargımdı. Adamın ne kadar üzölüp üzölmediğini nereden bilebilirdim? Vitali amca daha sonra yeniden evlendi ama yeni karısını pek sevmedim. Bir süre sonra da bizim apartmandan taşındılar.³

* *
*

Sinirli Madam Vivi (Tovi Alsait)

Yedi numarada yine Yahudi bir aile otururdu.

Madam Vivi –Vivika– ya da gerçek adıyla Tovi Alsait, ufak tefek, esmer, hep sinirli bir kadındı. Babamla hep kavga ederdi. Biz onu hiç sevmezdik. Beyaz tenli, kel ve yaşlı bir kocası vardı fakat madam her zaman ön plandaydı. Ailenin tek kızı vardı. O da annesi gibi çok esmerdi ama güzel, havalı bir kızdı. Üniversitede okuyordu.

Madamı apartmanda pek kimse sevmezdi. Çünkü daima kızıp bağırarak bir şeyler bulurdu. Kışın çoğunlukla kaloriferin ısıtmadığından şikâyet eder, aydınlıktaki mutfak penceresinden aşağıya bağırırdı:

"Veliii! Veliii! Kalorifere kömür at!"

İki numaradaki Madam Verjin ile üç numaradaki Sevim teyze ise aynı anda çok sıcak olduğundan, evde piştiklerinden şikâyet eder, mutfak pencerelerinden yukarıya cevap yetiştirirlerdi. Babam iki arada bir derede kalır, bazen kömür atar, bazen atmazdı.⁴

* *
*

3 Hüseyin İrmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 59-62.

4 Hüseyin İrmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 62-63.

Minyon Pastanesi ve sahipleri

Oğuz Apartmanı sırasında Pangaltı yönündeki üçüncü sokak olan Zarafet sokağının köşesi Minyon Pastanesi'ydi. 226-228 (186) numaralı Santral Apartmanı'nın altındaki bu dükkân Yahudi bir aileye aitti. Oğulları Rafael ilkokuldan sınıf arkadaşımıydı. Beyaz tenli, mavi gözlü, kızıl saçlı, iri bir çocuktur. Babasına benziyordu. Ağabeyinin adı Alber, küçük kardeşinin Rober, annesininki ise Ester'di.

Şekerci Hasan amcanın son durak tarafından bitişiğinde, 265 (207) numaralı apartmanın yedi numarasında oturuyorlardı. Kardeşi bir gün oynadığı kibritle evin yanmasına sebep olmuş, Allah'tan kimseye bir şey olmamıştı.

Minyon Pastanesi'nin içi geniş, ferah ve temizdi. Kapının sağındaki vitrinde kurabiye, tatlı ve şekerleme çeşitleri sergilenirdi. Malları her zaman taze olurdu ve görenin iştahını kabartırdı. O vitrinin hemen arkasındaki boşlukta bir masa; duvarda, çekmeceli dolaplar vardı. Aile, komşuları ya da akrabalarıyla akşamları burada oturur, sohbet ederdi. Sol tarafta, caddeye de bakan dondurma tezgâhı bulunurdu. Onun hemen arkasında camlı pasta dolapları diziliydi. Çikolatalar, pasalar hep bu vitrinlerdeydi. Minyon, Kurtuluş'un en önemli ve eski pastanelerinden biriydi.

Ortaokul yıllarımızda Minyon ailesi pastaneyi satın gitti. Sanıyorum İsrail'e yerleştiler. Pastanenin önce adı değişti ve hemen ardından havası söndü, kalitesi düştü. Bir iki defa el değiştirdi. O dükkân hep pastane olarak çalışmasına rağmen bir daha eski ışıltısını yakalayamadı. Belki de sonraki sahiplerinin hiçbirinin böyle bir kaygısı yoktu. Şimdi yerinde bir perdecisi var.

* *
*

Deli Kâsım ve ailesi

İki katlı köşe evin üst katında ise Deli Kâsımlar otururdu. Kâsım aslında deli falan değildi. Ama çok mızımlanan, kolay ağlayan ve

biraz peltek bir çocuk olduğu için biz ona "deli" derdik. Kumral, beyaz tenli, anne ve babası gibi mavi gözlü, iriyarı bir çocuktuk. Yahudiydiler. Baba şoförlük benzeri işler yapardı. Akşamları epey içerdi. Kurtuluş'un Rum, Ermeni, Yahudi, Türk, Kürt akşamcılığıyla hep bir aradaydı.

Aradan yirmi iki, yirmi üç yıl geçtikten sonra, bir sabah Büyükdere'de bir servis minibüsünün direksiyonunda gördüm onu. Birden bire göz göze geldik. Ben hemen tanıdım, o da "bir yerden tanıyorum" dercesine baktı. Onun beni tanınaması doğaldı, çünkü en son birbirimizi gördüğümüzde ben daha çocuktum. Artık yaşlıca bir adam olmuştu ama onu gördüğüme öyle mutlu oldum ki... Birden eskiye gittim, hatıralarım tazelendi. Onların hâlâ İstanbul'da olmalarına ve hayata tutunmalarına çok sevindim. Üstelik o adamı pek sevmezdim. Doğruyu söylemek gerekirse, onu görmekten mutlu olacağım hiç aklıma gelmezdi.⁵

* *
*

Yahudi eskiciler

Yahudi eskicilerimiz vardı. Torbaları omuzlarında, bağırarak dolaşırlardı. Kafasında beresi, gözlükleri, sırtında siyah torbasıyla ufak tefek Yahudi bir eskici hâlâ gözümün önündedir.⁶

* *
*

Memleket hasreti

Temmuz 2001'de, Yeşilköy Atatürk Havalimanı'nda bir olaya tanık oldum.

İsrail'den gelen ve belli ki İstanbul'dan göçmüş olan yaşlı bir Yahudi, üzerinde büyük harflerle "Türk Vatandaşları" ibaresi

5 Hüseyin Irmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 115.

6 Hüseyin Irmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 134.

bulunan ve sadece Türk vatandaşlarının işleminin yapıldığı pasaport kontrol noktasına gelerek elindeki İsrail pasaportunu polise uzattı.

Polis memuru "İsrail vatandaşları diğer tarafta işlem yaptıracak," diyerek camında "Yabancılar" yazan bankoyu gösterince yaşlı adam "Ben Türk'üm, Türk vatandaşım" diye izahta bulunmaya çalıştı. Memur yine cümlesini tekrar etti, yaşlı adam sesinde acı tınılarla Türk vatandaşı olduğunu anlatmaya çalıştı. Her defasında aynı cümleler tekrar edilirken, yaşlı adam çaresiz, diğer noktaya yöneldi.

Peki, resmen Türk vatandaşı olmamasına rağmen orada polise ısrarla "Ben Türk vatandaşım," demesinin nedeni neydi? Nasıl oldu da polis memurunu söylediklerine inandıramamanın acısını yaşıadı o an?

Genç polis, adamın yüreğinden yüzüne yansıyan fırtınayı niçin hiç anlayamadı? Yaşlı adam, İstanbul'u terk ederken, yaşadığı sarsıntıları ruhuna yerleştirirken, şimdi karşısındaki memur belki henüz doğmamıştı.

Geçmişten bihaber yetiştirilen kuşağın milyonlarca temsilcisiinden biri olan o memur, "İsrail vatandaşları yabancı pasaportlar bölümüne gidecek," diye defalarca tekrar ederken, başından beri kendisiyle Türkçe konuşan bu adamın belki de artık bunadığını düşündü sıkıntıyla.

Tanık olduklarım bana acı vermişti. Dönüp kafiye baktım. Türkçe konuşmanın yadırganmadığı bir ortama inmenin rahatlığıyla mutlu mutlu konuşan "İsraili" grup pasaport kontrol noktalarına yürüdüğünde içlerinden bazıları "Türk Vatandaşları" ibareli noktaya seğırtti. Kimi, elindeki pasaportun hangi ülkeye ait olduğunu hemen fark edip, kendini yabancı hissetmese de, yabancılar bölümüne yönelmek zorunda olduğunu gördü. Vücut dili bu fark edişin hüznünü ele verdi hemen.

Beş yüz yıllık toprağını "yabancı" diye terk etmek zorunda kalan, "vatan" diye gittiği her yerde belki gurbeti yaşayan, yaşadıklarını ruhunda keder olarak damıtan bu insanların yüreği başka, ellerindeki pasaport başka söylüyordu. Polis memuru belgeye göre, yaşlı adam yüreğine göre konuşuyordu.⁷

7 Hüseyin Irmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 134.

Kayıp Bir Devrimin Hikâyesi: Bir Zamanlar Hasköy'de

Faruk Eren

Dünya, Milliyet, Akşam, Evrensel, Yeni Yüzyıl, Radikal, Vatan ve Cumhuriyet gazeteleri ile NTV ve İMC televizyon kanallarında çalışan, 1980 darbesi sonrası sol görüşleri yüzünden hapis yatan gazeteci Faruk Eren (1964 -), büyüdüğü Hasköy semtini anlatırken bu semtin Yahudi sakinlerinden de bahsediyor; eski Yahudi komşularını nostalji ile anıyor.

Yahudi mahallesi

Şimdi Hasköy'e dönelim. Kasımpaşa ile Halıcıoğlu arasındaki bu semtte çoğunlukla yüzyıllar önce Osmanlı'ya göç eden Yahudiler oturuyordu. İlk çocukluk anılarımın olduğu evin sahibi Madam Fani. Böyle mi yazılırdı, böyle mi telaffuz edilirdi bilemiyorum, ama biz ona Madam Fani derdik. Madam ay başlarında yanında oğluyla gelir, bir kahve içer, kiralari toplar giderdi. Oğlu Jojo, o zamanlar bizim "deli" ya da "saf" dediğimiz bir çocuktü (Down sendromlu olduğunu yıllar sonra anladık). Alt katımızda, bakkaldan aldığı ekmekleri nemli bezle silecek kadar aşırı titiz Rizeli Laz teyze ve kocası, üst katımızda Kemahlı bir aile oturuyordu. Ben doğmadan önce evdeki diğer iki kiracı da Yahudi'ymiş. İkbâl ablamın,

arkadaşı Suzi'ye çocuk eziyeti çektiirdiği hep anlatılır. Üst katımızda Nişli adında bir veteriner otururmuş. Geceleri telefonla işletirlermiş bu doktoru. Gece yarısı birileri telefon eder "acil baytar lazım," filan dermiş numaradan. Adamcağız önce telaşlanır, karşısındakinin dalgacı geçtiğini anlayınca sinirlenip bağıırır çağırırmış. Bu eski Yahudi mahallesinde bir sinagog ile önce okul, sonra düşkünler yurdu olan büyük bir bina hâlâ duruyor. Bir dönem 25 bin Yahudi'nin yaşadığı söylenen Hasköy'de İstanbul'un en büyük Musevi mezarlığı vardı mesela. Haliç Köprüsü yapılırken ortasından E5 geçmişti (Ermeni mezarlığını da ikiye bölmüştü E5)... İki de kilise hatırlıyorum, onlar da bir zamanlar Hasköy'de yaşayan Ermeni veya Rumlardan kalmış olmalı. Biraz daha yukarılarda ise sonradan yok olan, üzerleri Osmanlıca yazılı birçok dikilitaş vardı. Padişahların ve Osmanlı'nın önde gelenlerinin talimlerinde okun ulaştığı menzile diktikleri o taşlarla ilgili yıllar sonra haber yapmıştım, sadece bir iki tanesi kalabilmişti günümüze... Sinagog tam karşımızdaydı ve ibadete açıktı. Sinagogun bulunduğu yapının içinde bir de bakkal vardı: Marko Bakkal. Sokakta tek telefona sahip olan yer Sabetay'ın manifaturacı dükkânıydı ve o telefon bütün mahallenin hizmetindeydi: taşradan gelen hastalık, ölüm gibi kara haberleri ulaştırırdı. Sabetay'ın oğlu Murat da Down sendromluydu.

Kendini otomobil sanan Mordi

İçimizdeki gizli antisemitizmden mi bilinmez, bize kalsa Yahudiler arasında nedense "deli" çoktu. Biz kendi delilerimizi görmüyorduk... Çocukluğumdan hatırladığım Deli Sedat vardı misal. "Deli" olan tek onlar değildi yani... Şirin sandallarla gidip gelinen Hasköy'ün tam karşısındaki Balat'ta yaşayan bir adam vardı mesela. Abim anlatırdı, sokaklarda şarkı söyleyerek dolaşırmış: "Yaşova'nın karısı kaçtı gece yarısı, andre andre andre Balat'a..." Güzel karısının onu terk etmesinin ardından delirdiği söylenirdi. Ama Mordi'yi çok daha iyi hatırlıyorum. Ben liseye giderken bile İstanbul sokaklarındaydı. Gerçek adı Mordehay'dı galiba ama ona herkes Mordi

derdi. Kendini otomobil sanıyordu ve elinde gerçek bir direksiyonla Hasköy'den Şişhane'ye, Eminönü'nden Şişli'ye her yeri dolanıyordu. Gözleri iyi görmüyordu ama dokunduğu arabaların markalarını biliyordu. Mordi'ye önünde çukur filan varsa "sağa dön, sola dön," gibi komutlarla yardım ederdik. Kendisini kızdıranlara ise galiz küfürler sallardı. Ama kimse bu küfürlerden alınmazdı.¹ Bütün İstanbul tanırdı onu sanırım. O zamanlar İstanbul'un nüfusu daha 3 milyon olmamıştı ve Yeşilköy'den sonrası İstanbul sayılmıyordu.

Mordi.

1 Ayrıntılı portresi için bkz. Rifat N. Bali, *Toplu Makaleler V*, Libra Kitap, İstanbul, 2009, s.287-296.

Koşun lan, haham öldü!

Evimizin karşısındaki ahşap apartmanda bir haham oturuyordu. Şimdi diyeceksiniz ki ahşap apartman olur mu? Evet tam karşımızdaydı, üç veya dört katlı ve her katta iki dairesi olan kapkaranlık ev. Bakmayın eski İstanbul evi nostaljisine. Ahşap zamanla kararır ve çocukluğum o kapkara evler arasında geçti. Yahudilerin oturduğu eve gitmememiz için büyüklerimiz mi uydurmuştu, yoksa kara bir şatoya benzeyen ev için biz çocukların uydurması mı hatırlamıyorum. "İğneli fıçı var orada," deniyordu ve korkuyorduk. Gerçek bir haham mıydı, yoksa mahalleli mi öyle diyordu bilmiyorum. Hayal meyal hatırlıyorum hahamı ve karısını. Marko bakkaldan konyak alırdı sık sık. Adamcağız bir akşam yolda yürürken yığıldı kaldı. Çocuklar koşuşturmaya başladı "haham öldü," diye. Ben de gittim, üzerine çarşaf örtmüşler ve yanına yanan bir mum koymuşlardı. Üstünde bir örtü olsa da ilk kez bir ölü insan görmüştüm. (Nereden bileyim daha çok ölü göreceğimi, ölülerin gömüldüğü mezarları arayacağımı o zamanlar...) Evet komşularımız Yahudi'ydi ama sayıları giderek azalıyordu. Anlattığım yıllar 1960'ların sonu, 70'lerin başı. Daha çok Kastamonu, Sinop, Giresun'dan göç alıyordu bizim oturduğumuz Aynalıkavak semti. Yahudiler gitmeye başladı. Çoğu Filistin'e gidiyordu. Bir kısmı da Kurtuluş'a taşınıyordu. Mesela mahallenin bir camcısı vardı, İzak Amca. Anneme, babama "Ben de Filistin'e gidiyorum," dediğini hatırlıyorum. Hani, solcu olduğumdan değil, onlar da Filistin diyordu diye anlatıyorum bunu.² İzak Amca İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'dan kaçıp Biga'ya gitmiş, orada peynircilik yapmış. Dedemin arkadaşıydı. Yahudilere büyüklerimizin bir baskı yaptığı ya da aşağıladığı hiç yok anılarımda. Hatta babamla annemin hayli sevgi ve saygı dolu bir komşuluk ilişkileri olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Ama biz çocuklar pek acımasızdık. Çagan Irmak'ın *Dedemin İnsanları* filminde bir sahne

2 Türk Yahudileri kendi aralarında konuştukları Ladino dilinde İsrail Devleti'nin kurulduğu tarihe kadar "Palestina" (Filistin) deyimini, kurulduktan sonra da "İsrail" (İsrail) veya İsrail Devleti anlamında kullanılan "Medinah" kelimesini kullandılar. (Editör notu)

vardır. Bir Ege kasabasında Türk çocukları okuldan çıkan Rum çocuklarını taşlar. İkbâl ablam "Filmi izlerken çok utandım. Biz de Yahudi çocukları taşlardık," demişti.

"Kaçın taş atıyorum"

Bir keresinde sinagoga ibadete gelenlerin otomobillerinin egzoz borularına patates tıkadığımızı hatırlıyorum. Sinagog ibadete kapandığında Avram ve karısı Estel bekçilik yapıyordu. Biz "Bu duvar kale" diye sinagoga şut çekerken Avram kızılıyordu, o kızınca da biz daha da kızdırmak için düpedüz taşlıyorduk kapıyı. Avram da eline bir taş alıp bizi kovalıyordu, bir yandan da "Kaçın taş atıyorum," diye bağılıyordu. Geçenlerde, artık çok eskilerde kalmış o günleri hüzün içinde anarken Cemile ablam söyledi. Aslında Avram deli fi-lan değildi, adamcağız bize zarar vermemek için öyle bağılıyordu. Bu bahsi şöyle kapatayım... Yapıp ettiğinin bilincinde antisemitistler miydik biz? Hayır. Evet biz çocuklar galiba dinsel nedenlerle onları kendimizden farklı görüyorduk ve bir tür kenar mahalle hoy-ratlığında iddik. Zaten bir süre sonra mahallede hiç Yahudi kalmadı. Marko bakkal, Kürt bakkal oldu.³

3 Faruk Eren, *Kayıp Bir Devrimin Hikâyesi: Bir Zamanlar Hasköy'de*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, sf. 12-16.

Doktor Amca

Sena Baran

Annelik konulu bir internet sitesinde yer alan bu kısa yazı, Türk Yahudilerinin tıp dalında eriştiği saygın noktayı gözler önüne seriyor.

Doktor amca... Doktor amca...

Çocuk doktoru ne kadar da mühim, ne kadar da lazım biz yeni anneciklere...

Bizim doktor tam bir İstanbul beyefendisi, Yahudi asıllı bir Türk vatandaşı. Ben bebekken de doktorum Yahudi kökenli imiş. Anneannemiz her zaman en iyi çocuk doktorlarının Yahudi asıllı olanlardan çıktığını söyler, ne derece doğru bilemiyorum ama gördüğüm kadarı ile pek çok kişi bu düşüncüyü paylaşıyor...

Daha bugün, iki kere aklıma gelen ciddi / geyik, doğru / yanlış, saçma / mantıklı iki farklı şey için çocuk doktoruma telefon açtım.¹

1 Sena Baran, "Doktor Amca, Doktor Amca",
<http://senabaran.blogcu.com/doktor-amca-doktor-amca/7473705>,
24 Temmuz 2010.

Türk Toprağındaki Yahûdiler ve Diğer Hatıralar

Sâmiha Ayverdi

Mimar Ekrem Hakkı Ayverdi'nin (1899-1984) kız kardeşi Sâmiha Ayverdi (1905-1993), milliyetçiliğe dayalı antisemit bir üslup kullanarak yazdığı hatıralarında Yahudi komşularından sıklıkla bahsediyor.¹

Anlatmak istediğim hikâye şu:

Çamlıca'da bir yazlık evimiz vardı. Üsküdar-Kısıklı arası 4-5 kilometrelik yokuşu tırmanmak için tek vasıta da, talikalar idi. Vapurdan Üsküdar'a çıkan babam, bir Yahudi'nin bir Türk'e patlıcan satmakta olduğunu görmüş. Fransızca gibi İspanyolcayı da çok iyi konuştuğundan, biraz da alaycı ve mizaha yatkın mizacı yüzünden İspanyolca olarak:

"Bezirgân, patlıcanın tanesi kaç?" demiş. Kendisine aynı dille cevap veren Yahudi, müşterisini göstererek:

1 Ayverdi'nin Batı karşıtlığı ve antisemitizmi konusunda incelemeler için bkz. Hüseyin Yaşar, "Sâmiha Ayverdi'de Doğu-Batı Medeniyeti Meselesi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015:3, sf. 173-190; İlker Aytürk, Laurent Mignon, "Paradoxes of a Cold War Sufi Woman: Sâmiha Ayverdi between İslam, nationalism, and modernity", *New Perspectives on Turkey*, No. 49 (2013): 57-89; Tanıl Bora, *Cereyanlar; Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 383-386.

"Şu uğursuz oğlu uğursuz gitsin de ona elli paraya verdiğimi sana kırk paraya veririm!" diye cevaplandırmış.

Bu ara babam da gidip bir araba tutmuş ve içine girip oturduktan sonra da: "Küfende ne kadar varsa hepsini alıyorum, boşalt!" demiş ve kırk paradan olarak bedelini ödemiş. Alışveriş bitip araba hareket ettikten sonra da bu defa Türkçe olarak:

"Bezirgân, hangimiz uğursuz oğlu uğursuz?" diye seslenince, aldatmaya alışık olduğu kadar, aldanmaya hiç gelemeyen Yahudi, kendi gafleti ile sanki bütün İsrail oğullarının aldanmış olduğu vehmine düşercesine, büyük bir öfke ile:

"Yit... Yozum görmesin yit!" diye bağırırken, babamın arabası da yavaş yavaş gözden kaybolmuş.

Asırlar evvel, Katolik vahşeti ile kan pıhtısına dönen İspanyol Yahudilerine kapılarını açan Türk'ü, çevirdiği ticarî, iktisadî, malî ve hatta siyasî içten içe yıkan ve en sonunda da Filistin'de bir karış Türk toprağını bu şeriatçı ve ırkçı Yahudi'ye kaptırmayan Osmanlı Hanedanı'nın dâhi hükümdarını tahtından alaşağı eden² ve Türklüğü de devlet otoritesinden mahrum bırakan, işte patlıcancısından, bankerine, tacirine, komisyoncusuna kadar hep bu Yahudilerdir.

1953 senesi idi. Kapalıçarşı'nın Mercan semtinde, Hakkı Usta isminde, imal ettiği ayakkabıları gene aynı dükkânda satan namuslu ve ciddi bir esnaf vardı. Sinan mektep çağına gelinceye kadar ayakkabılarını hep oradan aldım. Hani "Çocuğun yediği helal, giydiği haram" diye bir atasözü vardır ya, işte bizim oğlanın ayakkabıları da daha yıpranmadan küçülüyordu.

Bir defasında, aldığım ayakkabıyı evden beğendiler. İki gün sonra gidip bir tane daha almak istedim.

Fakat Hakkı Usta paketi yaparken, verdiğim parayı elinde tutarak yüzüme baktı ve fiyatın bir lira artmış olduğunu söyledi. Mukadder

2 Burada bahsi geçen "dâhi hükümdar" II. Abdülhamid (1842-1918). Yazar burada II. Abdülhamid'in Yahudiler tarafından tahttan indirildiğini iddia eden yaygın bir komplo teorisini dile getirmektedir. (Editör notu)

sualimi beklemeden de, "Yahudi, bir telefonla malları topladı, bize de keyfinin istediği fiyattan veriyor. Bu bir lira bizim kesemize değil, onun kasasına giriyor!" dedi.

Türk vatanında, Türk oğlunun gırtlakını sıkın Yahudi'nin pençesini hâlâ görmeyen Türk aydınına bilmem ne demeli?

Her gün, sayıları da nüfuzları da artan Mason locaları, Lions Kulüpler, Rotari Kulüpler, hep Yahudi oyununun tuzakları... Amma bilen kim, hele inanan nerede?

Kütahya'da bir kunduracı dükkânı vardır. İstanbul piyasasından satın aldıkları düşük kaliteli ayakkabıları satarlar.

Dükkân sahibinin adını bilmiyorum. Oğlunun ismi Mustafa Kalyon'dur. Bir gün baba Kalyon, mal almak için İstanbul'a gitmek üzere olan oğluna, "orada benim bir Yahudi ortağım vardı. Git onu gör ve benden selam söyle!" der.

Mustafa Kalyon da babasının arzusu üzerine, bu eski ortağın iş yerini arayıp bulur. Fakat burası, akıl durduran, muazzam ve o nispette de lüks bir binadır.

İçeri girerse de patronun yanına destursuz girilemeyeceğini, önüne çıkan engeller derhal belli eder. Neyse ki eski ortaklık hikâyesi adamları biraz yumuşatır, telefonlar, sorup sormalardan sonra izin çıkar ev kapı kapı içinden geçilerek, eski ortağın mükellef bürosuna girmek mümkün olur.

* * *

Mukayese, hazin olduğu kadar da acı. Kalyonların karanlık, bakımsız tabur kutu dizili rafların sıralanmış olduğu dükkânlarına bir kere girmiştım.

Gerçi baba Kalyon'un Yahudi ortağının o muhteşem ticarethanesine ne gittim ne de gördüm. Mustafa Kalyon'dan dinlediğim o ihtişamla Kütahya'daki ayakkabıcı dükkânını zihnen ve hayalen karşılaştırdığımızda, başını alıp gitmiş bir varlıkla, yerinde sayan ve ticaret hacminin de şeklinin de yürek sızlatmaması ne mümkün?

Yahudi'nin müesseseseleşmiş işyerinde, terlik, ayakkabı satmak için onlarca ednâ/basit olan işlere yer yoksa da hemen bütün terlikçi ve kunduracıları kesime almış büyük işlerin çevrildiği muhakkaktı.

Türlü ticaret hileleri ve dalavereli çevirme hareketleri ile piyasaya hâkim olan bu kurnaz adam, kısa zamanda Kalyon'un ortağı olmaktan, yüzlerce Kalyon'u satın alacak hale gelmiş bulunuyorsa, kendimizde suç arayıp iş ve cemiyet hayatımıza çeki düzen vermezsek, iktisadi ve ticari hayatımızı parsellemiş olan azınlıkların saltanatlarına son vermeyi ebediyen unutmamız gerekir.

* *
*

1957 senesinde tertip etmeye başladığımız "Çocuk İftarları", çok şükür 26 senedir aralıksız devam etmektedir. Her sene Ramazan'dan evvel, davetli çocuklara verilmek üzere hazırladığımı diş kiralari ile, beraber oyuncak veya küçükleri memnun edecek bir şeyler arayıp bulmak gerekir.

Bundan on iki sene kadar evveldi. Bu maksatla Eminönü'ne giderek bir şeyler satın aldım. Fakat hediye adedini biraz daha genişletmem gerektiğinde Yeni Postahane Caddesi'ndeki kırtasiyecilere de bakmak istedim. Burada biri Türk, diğeri Yahudi, karşılıklı iki kırtasiyeci bulunuyordu. Yahudi'nin camekânında plastik kap içindeki zarif pergelin fiyatı iki buçuk lira olduğu halde, aynı pergel Türk'ün dükkânında üç lira idi. İçeri girdim ve bu fiyat farkının sebebini sordum. Genç tezgâhtar çatık bir yüzle, "Gidip oradan alın" demez mi!"

Sükûnetle yüzüne bakarak, "Oradan almamı tavsiye edeceğinize, neden sizden almak istediğimi sormuyorsunuz? Bunlardan iki adet istiyorum ve Türk olduğunuz için de bile bile bir lira fazla veriyorum. Fakat bu değişik fiyat karşısında sizi tercih edecek başka müşteriler olacağını da pek tahmin etmiyorum" dedim.

Dedim, fakat müşteri tutmayı, müşteriye edilecek muameleyi bilmeyen, ticaret ahlakının bigânesi genç tezgâhtar, maalesef bu söylediklerimi de anlamadığı aşikâr bir kayıtsızlıkla dinledi.

Bu hadisenin üstünden birkaç zaman geçtikten sonra, Yahudi'nin neden Türk'ten daha ucuz sattığını tesadüfen öğrendim.

Kırtasiye üzerine çalışan toptancıların hemen hepsi Yahudi imiş ve kendi ırklarından olan tüccarlara sattıkları malı Türklere verdiklerinden daha düşük fiyatla verdikleri için gerek toptan, gerek perakende piyasayı onlar tutmakta imişler.

Bana pergel satan mağazadaki gencin, işin bu tarafını bilmemesi pek mümkün değildi. Hiç olmazsa, "Git oradan al!" diyeceğine, bunu açık söylese, hatta dertleşseydi, ne doğru bir harekette bulunmuş olurdu.

Yeğenim Cemil Büyükaksoy, lisesi Saint Joseph'te okuduğu sırada, Yahudi cemaati tarafından taksitleri ödenen fakir bir Yahudi arkadaşı da varmış.

Aradan seneler geçmiş, bir gün Cemil hızlı hızlı yoldan giderken, lüks bir hususi araba yanında durmuş ve direksiyonda olan genç, "Cemil gel seni götüreyim!" diye seslenmiş.

Yeğenim, kendisini ismi ile çağıran bu kalantor adamın, Saint Joseph'teki fakir Yahudi çocuğu olduğunu hayli güç fark edebilmiş.

Arabayı süren genç, merakla kendisine bakan yeğenime:

"Biliyorsun, beni Musevi cemaati okuttu. Harp içindeki yokluk seneleri malûm. O yok, bu yok... çivi de yoklar arasında. Bir ara, ithal malı tahta çivi geldi. Piyasada rağbet eden olmadı. Amma bizim cemaat, kârın yüzde otuzuna karşılık bana sermaye verdiler. İşte, kimsenin beğenmediği çiviler bana zenginlik yolunu açtı. Şimdi ne iş yaparsam, yüzde otuzu cemaatindir. Çevirdiğim ticaret işleri, bana da onlara da bol bol yetiyor" demiş.³

* * *

3 Sâmiha Ayverdi, *Ne idik, Ne olduk? Hatıralar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2015, sf. 96-101. İlk baskı 1985.

Parçacı Mişon

Kısıklı çeşmesinden yukarı çıkan yolun başından itibaren başlayan köşkerin arasında, Parçacı Mişon'un ufak bir dükkânı vardı. Mişon, dükkânını erken açmaz, fakat kepenkleri kaldırdığı vakit de, müşterilerinin sıra sıra beklediğini görürdü. İçeri girer girmez hararetle başlayan alışverişte kendisine dokuz on yaşlarındaki oğlu yardım ederdi. Mişon'un evi Kuzguncuk'ta idi. Arabaya binmez ve kumaş toplarını omuzuna vurarak, dört buçuk kilo-metrelük Üsküdar-Kısıklı yokuşunu kan ter içinde yürüyerek çıkardı. Kendisine dükkânını neden bu kadar geç açtığını soran olursa: "Hem yürüyerek geliyorum hem de her sabah daha güneş doğmadan bizim müezzin pencerelerimizin önünde bağırarak ibadete çağırır, duyuramazsa kapılarımızı vurarak uyandırır," cevabını verirdi. "Gitmeseniz olmaz mı?" diyenlerin karşısına çıkan cevapta da, uzun asırlar içinde İsrailoğulları'nı eriyip kaybolmaktan kurtaran "var olma" gayretinin, Parçacı Mişon'da bile bir canlı prensip halinde yaşanışı vardı. Mişon gururla sözüne devam ederdi:

"Eğer sabah ibadetine gitmeyecek olursak, konudan komşudan kimse yüzümüze bakmaz. Üstelik babam da bize küser ve yardım keser. Ben bu dükkânımı babamdan miras yiyecek açmadım. Musevi cemaatinin verdiği sermaye ile kazanıyor ve ekmek yiyorum. Kazancımdan da belli bir yüzdeyi hahamhanenin yardım sandığına veriyorum. O sandık, bizim ak günümüzün de, kara günümüzün de desteğidir."

"Mişon Efendi kaç çocuğun var?" suâline, iftiharla karşılık veren parçacı:

"Beş ulum bir kızım var,"⁴ dedikten sonra da, gene ırkı heyecanını dile getirmekte devam eder:

4 Yazıda her ne kadar antisemit bir üslup mevcut olsa da; bu cümlelerdeki aksan Türk Yahudilerinin yakın vakte kadar sahip kullandığı Türkçe aksanının gerçekçi bir temsilidir. (Editör notu)

"Çoğalmazsak Museviliğe ihanet etmiş oluruz. Bizde çocuk istememek büyük günahtır. Karımı çalıştırmam. Evde çocuklarını tam bir Musevi olarak yetiştirsin. Son ulum doğduğu zaman, Acımanlar'dan, Salti Frankolar'dan ve yardım sandığımızdan gelen para ve eşya yardımı ile ev dolup taşı." Gururla konuşan Mişon, otuz yaşlarında bir gençti. Herhalde kırk yaşına kadar, çocuklarının sayısı belki de onu bulmuş ya da geçmiştir.⁵

* * *

Genç bir Yahudi kız

Çamlıca Kız Lisesi Müdür Muâvini Sebahat Egemen Hanım'ın yine bir lise hocası olan arkadaşının başından geçen şu hadise, değişik ülkelerde yıllarca azınlık psikolojisi içinde yaşayan Yahudi cemaatinin millet olma şuurunu nasıl kazandıklarını göstermesi açısından oldukça önemlidir:

Çocuklardan not tutmaları için bir defter getirmelerini istedim. Sınıfın tek Musevi talebesi hariç iki gün içinde hepsi isteğimi yerine getirdi. Her ders Yahudi kızına defter getirmesi gerektiğini tekrarladım da, hali vakti yerinde olduğu halde kız deftersiz gelmekte devam ediyordu.

Nihayet aradan bir hafta geçtikten sonra, dediğimi yapmadığı takdirde kendisini sınıfa almayacağımı söyleyince ağlamaya başladı. Ailesinin çok geniş imkânı olduğunu bildiğim için bu direnmenin sebebini öğrenmem lazımdı. Kızdan aldığım cevap bir Siyonist prensibin genç bir Yahudi kızında ifade bulmasından ibaretti. Kız ağlamaya devam ederek

"Ne yapayım öğretmenim, Yako on gündür dükkânını açmadı, herhalde hasta olmalı" dedi.

Yako'dan başkasından alışveriş etmeyi prensibine ihanet addedecek ırki bir taassupla Yahudiliğine gösterdiği bu sadakatin kaçta kaç bizlerde bulunmaktadır?

Çamlıca sakinlerinin el birliği ile zengin ettikleri parçacı Mişon'un kumaş tüccarı olduğunu duyduktan sonra, Yahudi kızının Yako'su da herhalde günün birinde kırtasiye toptancısı olmuş veya olacaktır.⁶

* *
*

Yahûdi Kemal

Yazlık evimiz Çamlıca'da idi. Kuzguncuk Yahudileri, bilhas-sa Kısıklı semtinin teneke çinko işlerinin yapımı ve tamirini adeta kesime almışlardı. Aralarında, Yahûdi Kemal isminde, orta yaşlı, geveze bir adam vardı. Hemen her gün, bahçe kapısını iterek içeri girer ve çimenlerin üstüne otururdu. Yapacağı bir tamir işi olmasa da, bakarsınız Kemal bahçededir ve saat öğle vakti ise -ki her zaman böyle olurdu- sanki evvelden çağırılmış gibi oturur beklerdi. "Neyi?", demeye hiç de lüzum yoktu. Ailenin sofrada bulunduğu bu saatte kendisine de az sonra içeride her ne yeniyorsa, tatlısı ile tuzlusu ile donatılmış bir tepsi geleceğini bildiğinden onu beklerdi.

Yemeğini yedikten sonra da hem kahvesini hem de, devamlı yanında taşıdığı üç tarafı kapalı mangalına ateş isterdi. Ev halkı, evde yapılacak bir tamir işi olmadığını söylemiş olursa, başka evlerde iş bulacağı ümîdi ile giderdi.

Yahudi Kemal'in biz çocuklarla da bir başka alış verışı daha vardı. Ona: "Kedinin ayağı kaç?" derdik. Hiç şaşırmadan: "üç buçuk!" cevâbını verir ve arkasından da, bu acayip karşılığın hoşumuza gitmiş olmasından faydalanır gibi: "E... küçük beyler, küçük hanımlar, dün akşam babanız koca koca çikolata paketleri getirmişti. Hani benim payım?" diye sorardı. Bizler de annemize pek göstermeyerek, bu yaşlı Yahudi'nin ağzını tatlandırdık.

Ertesi sene Çamlıca'ya göç ettiğimizde Yahudi Kemal hiç görünmedi. Sorduk, soruşturduk. "Kemal öldü," dediler. Zavallı Kemal, Sarıkaya civârındaki Şerif Haydar Paşa'nın bostan kuyusundan su çeken tulumbayı tamir ederken kuyuya düşerek ölmüş.

Hâdise beni cidden üzmüştü. Hem o kadar ki haftalarca gözümün önünden gitmedi. Onun sevimsiz, arsızca taleplerine öyle alışmışım ki âdeta bahçe kapısını açıp içeri girmesini bekler gibi idim. Acaba Kemal şimdi Küplüce ile Bağlarbaşı arasında bulunan o meşhur maşatlıkta⁷ mı gömülü idi? Müsevî, şehrin neresinde ölürse ölsün, bu Anadolu yakasındaki maşatlığa gömülmek istemiş. Sebebi de, buranın Kudüs'e karadan bağlantısı olan bir yer olması imiş. Belki bizim Yahudi Kemal de, şimdi sık sık önünden geçtiğimiz bu koca taşların birisinin altında yatmakta bulunuyordu.

O günlerin üstünden, yarım asırdan fazla zaman geçmiş bulunuyor. Ben hâlâ, o esmer, kara kuru ve çirkin adamı, zaman zaman ve dahi, şimdi de olduğu gibi, hatırlarım. Türk'ü zarara sokmak, ondan bir şeyler koparmak, mesela en azından, biz çocuklardan, annelerimizden habersizce, çikolata almak yollu, hediye adabına aykırı işlere zorlamak bile olsa, onu kâr saymaktan hoşlanırdı.

Kemal, biz çocuklardan yediğimiz çikolataların parlak kağıtlarını biriktirip kendisine vermemizi ister ve bunları eriterek lehim yapacağını söyler, biz de onları top haline getirip tenekeçi Kemal'e verirdik. Bunlardan, tenekeleri ve çinkoları tamir ederken kullanacağını söylediğimiz zaman, büyüklerimizin: "Vay koca Yahudi..." demekten ibaret sözlerinin takdir mi, yoksa tezyif mi olduğunu düşünemeyerek, Kemal'in çıkarlarına hizmet eylemekte devam ederdik.⁸

7 Bahsedilen yer, 78 dönüm arazisi ile dünyanın en büyük Yahudi mezarlıklarından biri olan, 15. yüzyıldan günümüze dek kullanılmakta olan Kuzguncuk Yahudi Mezarlığı'dır. (Editör notu)

8 Sâmiha Ayverdi, *Dünden Bugüne Ne Kalmıştır*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006, sf. 155-156.

Hasretini Çektiğim Üsküdar

Ahmed Yüksel Özemre

Atom mühendisliği, teorik fizik, matematik, tefsir ve İslam teolojisi gibi pek çok farklı konuda eserler veren Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre (1935-2008); anılarında çok sevdiği Üsküdar semtini ve bu semtin Yahudi sakinlerini anlatıyor.

Kalfa Moiz Efendi

Ömer Kenan Bey'in eczanesinin laboratuvarında kalfa Moiz Efendi'nin yanında bazen iki de çırak çalışırdı...

Moiz Efendi, 1946 yılında İsrail Devleti kurulduktan sonra, galiba 1951 ya da 1952 yılında büyük bir arzuyla İsrail'e hicret etmiş; ama iki sene sonunda buranın şartlarına tahammül edemeyeceğini idrak edince yeniden İstanbul'a dönmek istemişse de, kendisine izin verilmediğinden ömrünü sefalet içinde orada tamamlamıştır.

Rahmetli babaannem, bir keresinde, öksürük ve ses kısıklığına iyi gelen "Pastilles Valda" ("pastiy valda" diye okunur, ancak babaannem *pastilvalda* diye telaffuz ederdi) ilacından almak için bu eczanenin kasiyeri Dürdane hanıma müracaat ettiğinde onun: "Aman hanımefendi eczanede *pastırma* ne arasın?" diye gösterdiği

reaksiyona Moiz Efendi'nin laboratuvarından "Pastilvaldaaaaa!" diye bağırarak çıktığını ve bu duruma hepimizin çok güldüğünü hatırlıyorum.¹

* *
*

Eskici Mişon Efendi'nin himmeti

Her gün mahalleleri dolaşan Musevi eskici Mişon Efendi mevcudiyetini: "Eskiler alayiiim" nidasıyla duyururdu. Sokakta oynayıp da, adeta canhıraş: "Hay, gözün kör olmayasica! Hadi artık oyunu bırak da eve gel!" davetlerine aldırış etmeyen annelerin: "Aman Mişon Efendi, himmet et de şu bizim oğlanı bir korkutuver, eve dönsün kerata!" diye rica etmesi üzerine eskici, yüzüne olabildiğince korkunç bir ifade verirken, sakalının altından da kıs kıs gülerke: "Eskiler alayiiim. Sokaklarda oynayan, ana sözü dinlemeyen çocukları da alayiiim, iğneli fıçılara atayiiim" diye gürlür, çocuklarını çil yavrusu gibi dağılıp evlerine koşuşmalarını sağlardı.² Analar da eskiciye, derûnlarından: "Hayy Allah senden razı olsun Mişon Efendi" diye dua ederdi.³

* *
*

Sünnet düğünleri

Sünnet düğünlerinde hokkabazlar aynı zamanda kuklacılık da yapardı. Nedense bunlar ya Musevi ya da Ermeni olurdu. Genellikle hepsinin de bir lakabı vardı. Benim çocukluğumdaki hokkabazlardan hatırımda kalanlar: Portakaloğlu (Marko), Marko'nun oğlu Bohor, Karanfiloğlu, Yapakçioğlu, Bezazoğlu, Endamoğlu, Çiçekoğlu

-
- 1 Ahmed Yüksel Özemre, *Hasretini Çektiğim Üsküdar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2007, sf. 168.
 - 2 Çocukların bu paniği annelerinin onlara anlatmış olduğu "Musevi eskicilerin çocukları kaçırıp iğneli fıçıya atarak kanlarını içtikleri" efsanesine dayanırdı.
 - 3 Ahmed Yüksel Özemre, *Hasretini Çektiğim Üsküdar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2007, sf. 184-185.

(Yasef) ve Poyrazoğlu idi. Benim sünnet düğünümdeki hokkabaz Portakaloğlu idi. Bunlardan yalnızca Karanfiloğlu Ermeni idi, ama yardakçısı yine Museviydi.⁴

4 Ahmed Yüksel Özemre, *Hasretini Çektiğim Üsküdar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2007, sf. 207

Asker Hekimi Rafael Dalmediko ve Hokkabaz Portakaloğlu

Hasan Âli Yücel

İsmi Köy Enstitüleri ile anılan Milli Eğitim Bakanı, yazar ve şair Hasan Âli Yücel (1897-1961), çocukluk anılarında Osmanlı Yahudisi askeri hekim Rafael Dalmediko Bey'den;¹ ve önceki sayfalarda Ahmed Yüksel Özemre'nin anılarında da değindiği, Yahudi sünnet hokkabazı Portakaloğlu ve ekibinden bahsediyor.

Asker Hekimi Dalmatiko Efendi

O akşam babamın yanına gelmişim, onunla her zamanki gibi konuşmak isteyince bir türlü buna muvaffak olamamışım! Büyük sıkıntı içinde kıpkırmızı kesilecek kadar kendimi zorlamışım, fakat bir kelime bile söylemem mümkün olmamış.

Zavallı babacığım "Buna ne oldu?" diye telaşlanmış, hemen beni alıp Şehzadebaşı'ndaki Hamdibey Eczanesi'ne götürmüştü. Sonradan pek iyi tanıdığım Dalmatiko Bey o eczanede dururmuş. Bana bakmış. "Aman Rıza Bey, bunun üzerine varmayın, söyletmek için sakın zorlamayın, çocuk da olsa sevdiği bir insanın ölümün, evdeki ağlamaları sızlamaları görmüş, siniri bozulmuştur. Geçer, merak etmeyin," demiş.

1 Süvari albay Rafael Dalmediko (1853-1927).

Kaynak M. Mizrahi, "Kolonel Dr. Rafael Bey Dalmediko", *Şalom*, 21 Mart 1956.

Şunu iyi biliniz ki o devirde Türk hekimlerine itimat pek azdı... Bahsettiğim Dalmatiko Musevi bir asker hekimi idi. Eve atla ve emir neferiyle gelirdi. Sakalı ve uhrevi yüzü ile hahama, sırmalı üniforması, şakırdayan kılıcı ve mahmuzları ile kumandana benzerdi. Muayene için yaklaştığı zaman üstüne sinmiş hastane kokusu ile ancak bir hekim olurdu.²

* *
*

Sünnet Düşünü ve Hokkabaz Merakı

...Anneme sorduğum zaman sünnet olacağımı, bunun için de düşün yapılacağını öğrendim. İçime bir korkudur düştü... Bir yaz, hatta bir ağustos ayı idi. Dadılarım birer birer bize misafir geliyorlardı. Bu olağan bir şeydi.

Sonra beni aldılar, büyük salondaki karyolanın içine oturtular. Annem gözünün yaşını siliyordu. Bir taraftan da, "Bak evladım, sana saat aldım," diye bir güzel saat uzatıyordu. Hasılı ne olduğumu bilemez bir halde idim. Fakat yatağın etrafını alan ve durmadan yaygara yapan bu tuhaf kıyafetli adamlara, bilhassa bunlar arasında sakallı, sevimli, şişman bir tanesine dikkatim takılmıştı. Arada sırada aklıma gelmekle beraber acıyan yerimi unutmuştum.

- Hahamma pehlivanım!...

Yanında tam kendinin zıddı, zayıf bir Yahudi daha vardı. Cevap veriyordu:

- Söyle ustacığımı!...

Sak, bir tokat! Fakat elle değil, elindeki tahta maşa ile... Ama bu ne güzel, oyalayıcı bir konuşmaydı... Hokkabaz nedir, hiç görmemişim.

- Aman Portakaloğlu!...

demiyor muydu, gülmekten katılacak hâle geliyordum.

2 Hasan Âli Yücel, *Geçtiğim Günlerden*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, sf. 36-37.

Fakat bir ara iş ciddileşti. Dadı kızlarından yaşlıca, dul bir Hayriye Hanımımız vardı. Erkek gibi kalın sesle konuşur, yaşından hariç, mübalağalı süslenir, allı pullu şeyler giyerdi. Bu süslerden biri de, kocasının yüz görümlüğü olarak kendisine verdiği, boyundan aşma altın kordona bağlı mine saati idi. Portakaloğlu onun bu hâliyle tatlı tatlı alay ediyordu. Herkes de gülüyordu. Gitti:

- Hanımefendi saatinizi bir dakika için verir misiniz?

Saati aldı. Masanın altından bir havan çıkarıp içine attı. Sonra, saati piriñ tokmakla dövmeğe başlamaz mı? Hayriye Hanım'ın yerinden fırlayıp:

- Aman, kâfir çıfıt, saatimi ne yapıyorsun?!

diye bağırışı görülecek şeydi! Hayriye Hanım telaşlandıkça Portakaloğlu saati tuz buz edecek şekilde dövüyordu. Nihayet bu tozları avucunun içine aldı ve bir nefeste üfledi. Hayriye Hanım:

- Gördün mü başıma gelenleri?! Herif kocamın yadigârını havaya üfördü!

diyor, ve masanın etrafında dört dönüyordu:

Hokkabaz:

- Hanım saatine ne kadar da meraklı imişsin. Ara bakalım üstünü! deyince başladı, üst baş aranmaya...

- A deli Yahudi! Bunu ne zaman koynuma soktun?...

Bir de ne görelim, Hayriye Hanım mineli saatini sapasağlam göğsünden çıkardı. Ben hayretler içindeydim. Portakaloğlu'nu çağırdım. Bunu nasıl yaptığını, bana bunları öğretip öğretemeyeceğini sordum:

- Ne sihirdir ne keramet, el çabukluğu marifet küçük bey. Sen iyi ol, kalk, ben haftada üç gün gelir, sana bütün bunları öğretirim, cevabını alınca içim rahat etti. Fakat ne o bana öğretmeye geldi, ne de benim merakım uzun sürdü...

...Oyun aralarında köçekler, kantolar oynanıyordu. Bunlar da az güzel şeyler değildi. Hele göbek atan bir Yahudi kızı vardı. Her-kesten utanmasam onu karyolaya çağırarak, ben de büyükler gibi alnına durmadan para yapıştırırdım. Geceki oyunlardan birinde kız öyle koşarak çiftetelli oynuyordu ki benim ciddi, yüzü gülmez babacığım kalkıp onunla karşılıklı oynamaya başladı. Galiba bir-iki tek atmış olacak!... Hâlbuki ben onun bütün hayatınca bir damla alkol içtiğini görmüş değilimdir. Demek evlat mürüvveti onu da bu derece sevindirip coşturmuştu.

Uykum geliyordu. Biraz dalayım istiyordum. Fakat salonun havası bu Yahudi oyuncular sayesinde her an beni gıdıklıyor, bir türlü uyuyamıyordum. Hele oynattıkları kukla müthiş bir şeydi. O ses, o hareketler, o küçük mahlukların büyük büyük konuşmaları...

- Ben bir karanlık yere girdim! diye kocaman sesiyle bağırarak kuklaya bayılmışım.

Kuklaların lafları arasında "Zahir batına uymuyor," gibi anlaşıl-maz hikmetler de vardı...

Dönelim sünnet düğününe... Sabaha karşı ateşbaz oyunu oynadılar. Bu Yahudiler çok maharetli ve cesur insanlardır. Bir de âlem onlara korkak der. Aman efendim, okka okka pamukları yakıp ağız-larına atıyorlar, burunlarından ateşler çıkarıyorlardı. Nihayet Portakaloğlu bir büyük tepsinin içinde alev alev yanan ateşler içine kendini atmaz mı? Onu pek sevmiştim, dedim ya... Adam yanacak diye kurtarmak için yataktan fırladım. Sağdan, soldan atıldılar, beni tuttular. Ateşbaz bitti. Ben de bitmişim. Mükemmel bir uyku geç-tim. Bizim sünnet düğünü de böylece sona erdi.

Bu hatıranın hiçbir siyasi maksadı olmadığını ehemmiyetle be-yan etmek isterim. Yukarıdaki satırlar, herhangi bir şeyi ispat etmek için yazılmadı. Geçmiş günlerin bir olayı, o kadar...³

3 Hasan Âli Yücel, *Geçtiğim Günlerden*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, sf. 114-118.

Maksadımız Latife

Aziz Nesin

Ünlü mizah yazarı Aziz Nesin (1915-1995), kendi çocukluğunda da şahit olduğu Yahudi hokkabaz Portakaloğlu ve ekibinden bahsediyor, ve Portakaloğlu'nun ağzından yazılmış siyasi bir hiciv metni sunuyor.

Yirmi beş yıldan çok var, bizim yerli hokkabazlarımızı göremez olduk. Nasıl? Eski adamlar gibi konuşmak bana yakışıyor mu dersiniz? Bizim yerli hokkabazlarımız derken, şimdi "illüzyonist" denilen gözbağcılar söylemek istemiyorum. Eskiden çok ünlü hokkabazlar vardı. Çoğu Yahudiydi. Sanırım, bunların en ünlüsü Portakaloğlu'ymuş. Sünnet düğününe "hitân cemiyeti" denirdi. Her sünnet düğününe renk veren Yahudi hokkabazlar bugün de var mı bilmiyorum.

Yahudi hokkabazlar iki kişi çalışırdı, biri usta, biri de çırak. Konuşmaları, ortaoyunlarındaki Kavuklu-Pişekâr konuşmasına benzer. Dilleri, İstanbul Yahudi konuşmasıdır. Ustanın elinde pastav da denilen şakşak vardır. İkide-bir çırağının kellesine, ensesine bu şakşak indirir. Ustanın öbür elinde boynuzdan boru¹ vardır. Boynuz boruyu öttürünce kalın düdük sesi çıkarır. Başında külah, omzunda da çanta vardır.

1 Bu enstrümanın, Yahudi dini törenlerinde kullanılan *shofar* borusuna benzediği dikkat çekicidir. (Editör notu)

Size yakın tarihten bir yaprak çevirmiyorum. Hokkabazların kendilerine özgü konuşmalarıyla, bugün de yaşasalardı, nasıl hokkabazlık edeceklerini düşünürdüm; işte onu yazıyorum.

USTA: (şakşağı çırağın ensesine vurur): Amman benim pehli-vanım!

ÇIRAK: Buyur ustâcım!

USTA: Bu yün, yünlerden nedir oğlancâzım?

ÇIRAK: Bu yün, yünlerden perşembe ustâcım...

USTA: (şaplağı ensesine indirir): Aferin oğlancâzım. Nerden bildin?

ÇIRAK: Bizim partinin gazetasında yordum ustâcım.

USTA: Bravo oğlanciğim. Bizim partinin gazetasında perşembe yorunces, bu yün nedir oğlancâzım?

ÇIRAK: Bu yün, yünlerden çarşambadır ustâcım...

USTA (şaplağı ensesine indirir): Nereden bildiİN oğlancâzım?

ÇIRAK: Ankara'dan öyle emir yeldi usdam...

USTA: Oylayısam, ayda başlalyâlûm oyuna... Ayda be!.. Çal oylayisa...

ÇIRAK: (makamla söyler): Çarşambadır çarşamba Zırto da zırto zırto... Çarşambadır çarşamba... Zırto da zırto zırtooo...

USTA: Aman benim pelivânım...

ÇIRAK: Buyur ustâcım.

USTA: Ava bu yün sıcak mı?

ÇIRAK: Sıcak ustâcım.

USTA: (şaplak indirir): Ava bu yün soğuk be oğlancâzım.

ÇIRAK: Evet ustacım...

USTA: (şaplağı indirir): Ava sıcak bu yün...

ÇIRAK: Evet ustâcım.

USTA: Soğuk...

ÇIRAK: Monasiptir ustâcım.

USTA: (şaplak indirir): Sıcak...

ÇIRAK: Evet ustâcm.

USTA: Sovuk...

ÇIRAK: Sepet ustâcm.

USTA: (şaplağı indirir): Maşala maşalâ... Sen gazeteda yazı yazar misin oğlancâzım?

ÇIRAK: Em da aylâsini ustâcım.

USTA: Oyleyisam yaz yoreliiim...

ÇIRAK: Bozguncular... Müfteriler... Şaşkinler... Yalancılar... Utanmazlar... Kişcirticiler... Dalaveracılar...

USTA: (şaplak ensesine indirir): Bunlar nedir pelivânım?

ÇIRAK: Gazetada başyazı ustâcım.

USTA: Aferin oğlancızım.

ÇIRAK: Allâ yömürler versin usdam.

USTA: Oğlancım, maksadımız latife... Yelelüm şimdi asıl hünerlerimize...

ÇIRAK: Yelelüm ustâcım.

USTA: (çadır kapısında biriken seyircilere): Efendiler! Seyir burada diyil, içerdedir. İçerde em mavahmız, em envâyî marefederimiz var, numerolarımız var. Partimize yirin, içerde episini da yorun... Yeni hünerlerimiz var... Okkabaz, canbaz, perendebaz, kukla, pandomim, şan, solo, ayriyeten vodvil... Maksadımız latife... Yir partiye, yel içerde yor...

ÇIRAK: Evet ustacım, sepet ustâcım, monasiptir usdam.

USTA: Ayda!.. Oyleyisam çalalum...

ÇIRAK: Çalalım ustâcım.²

Komik Şadi'nin Küçüklük Yılları

Fikret Şadi Karagözoğlu

Güldürü sanatçısı, tiyatrocu, senarist ve yönetmen Fikret (Hüseyin) Şadi Karagözoğlu (1881-1941), çocukluk anılarını anlattığı bir röportajda, Yahudi hokkabaz Portakaloğlu hakkındaki sünnet düğünü hatırasını anlatıyor.

Herkese olan bana da oldu. Sünnet düğünüm için iki hokkabaz getirmişler idi. Biri Portakaloğlu, öteki Çiçekkoğlu...¹ Bunların ikisi de mahir hokkabazlardı.

Büyükbabam, bana bir mendil dolusu çilçeyrek hediye etmişti. Mendil hokkabaz Portakaloğlunun gözüne ilişmiş. Ben de yeni sünnet olmuşum.. Yatakta yatıyorum. Portakaloğlu, yanıma sokuldu:

- Küçük bey... Bir çeyrek ver bana! dedi.
- Ne yapacaksın? diye sordum. Cevap verdi:
- Burnundan çıkartacağım.

Mendilden bir Mecidiye çeyreği çıkarıp verdim. Biraz sonra çeyreği bana geri verdi:

- Avucunun içinde bunu iyi sakla... diye nasihat etti.

1 Hatıraları bu kitapta yer alan Ahmed Yüksel Özemre'nin yazdığına göre, hokkabaz Yasef Çiçekkoğlu da Yahudi kökenlidir. (Editör notu)

Ben çeyreği sımsıkı tutmuştum. Portakaloğlu gülmeğe başladı:

– Çeyrek avucunda değil ki senin....

– Ya neremde ?

– Burnunda.

Baktım; çeyrek sahiden burnumdan çıktı. Hokkabaz, paranın tadını aldı bir kere... Durur mu? Geri kalan çeyreklerin de kimini ayağımdan, kimini koltuk altımdan, kimini saclarım arasından çıkararak bir kaç dakika içinde mendili temizledi.

Ben, oyun bitecek, paralarım geri gelecek sanıyordum. Hokkabaz, bir def çalarak, üstüne bir de boru öttürerek, paraları kabulle-nince yaygarayı bastım.

Neyse, evdekiler, çil Mecidiye çeyreği kadar para vererek, onları hokkabazın elinden aldılar.²

2 İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Dosya No: 140/A-Aktör Şadi / TT517188

*1930'lu yıllarda hokkabaz Portakaloğlu ve ekibi.
Baki Sarısakal arşivinden. İzin ile yayınlanmıştır.*

Hokkabaz Tanınmış Üstad

Usta Küçük Avram arkadaşı Portakaloğlu Kenan

HOKKABAZ — KUKLA — SAZ

ADRES: Beyazıt, Bahar Partahane Tel: 22 31 07

Müracaatın en az 3 gün evvel yapılması.

*10 Ekim 1956 tarihli Cumhuriyet gazetesinden
hokkabaz Portakaloğlu'nun ilanı.*

Madam Medina, Madam Raşel ve Diğerleri

Nedret – Sabahat Ebcim

Gazeteci-yazar Nedred Ebcim (1962-) ve annesi
Sabahat Ebcim (1928-2014), Kuzguncuk'un çok kültürlü,
renkli geçmişini anlatan anılarında semtin Yahudi sakinlerine
sık sık yer veriyor.

Celep Saim ile birlikte, çocukları korkutmak için siyah çoraptan bir yılan yapmıştık. Yılanın başına da kırmızı boncuklar takmıştık. Eski askerlik şubesi önüne ince, görünmeyen bir iplik ile yılanı bıraktık. Bir çocuk geçerse onu korkutacaktık. Fakat bir türlü çocuk geçmiyordu. Avı beklerken, manav Medina, gayet neşeli Yahudice şarkılar söyleyerek, yılanın bulunduğu yere doğru geliyordu. Ayrıca çok sarhoştı. Yılanı görmedi ama ayağı ipliğe takılmıştı. Bizim niyetimiz çocukları korkutmaktı, amacımız yaşlı bir adamı korkutmak değildi. Manav Medina bir iki adım attıktan sonra bir şeyler hissetti. Usul usul arkasına baktı. Yılanı görür görmez hafif hafif adım atarak uzaklaşmak istedi. Ama baktı ki yılan peşinde. Bir adım, bir adım, bir adım derken kırmızı gözlü yılanın peşini bırakmadığını görünce, o şişman adamın korku ile epeyce havaya fırlamasını hayretle izledik. Bağıra çağıra kaçmaya başladı. O arada Madam Raşel

de oradan geçiyordu. Raşel çok mert, erkek gibi kadındı. Çok da uyanık bir insandı. Hemen olayı kavradı ve, "ulan *lenge de bango* (hamam odunu) senin gibiler yüzünden Yahudi'nin adı korkağa çıktı. Onun oyuncak bir yılan olduğunu görmüyor musun?" dedi ve arkasından da bir sürü daha küfrü savurdu.

Madam Raşel dobra bir kadın olduğundan, bir şey dese bile kimse ona kızmazdı. Yıllar sonra onu yaşlanıp koltuk değneğinde gördüğümde hatırlarını sordum. "Nasıl olsun be Osman. Ayakta geberip gidiyoruz işte..."¹

Cabir Amca

Cabir Amca ayrı bir simaydı. Siyah çerçevesi, kalın camlı göz-lük takar, bir ayağı ise hafif aksardı. Şimdiki gibi öyle insanlar de-ğişik değişik ayakkabılar giymezdi. Alım gücü neredeyse sıfırdı. Biraz pabuçlar, aşınsa, hemen Cabir Amca'ya götürülür ve tamir ettirilirdi. Tamir ettirildikten sonra o kadar sevinilirdi ki sanki yeni ayakkabı alınmış gibi olunurdu. Cabir Amca ayakkabıları ucuza ta-mir ederdi. Buna rağmen herkes onunla çetin pazarlıklar yapardı. Cabir Amca'nın bir özelliği daha vardı; ne zaman çocuklar kabaku-lak olsa ona gidilir; o ise yuvarlak bir kâğıt keser, onun üstüne eski Kur'an'dan ayetler yazar, bal sürer, çocuğun şiş olan tarafına yapıştırırdı, "üç gün çıkarmayın bir şey olmaz" der, herkes de ona inanırdı. İyi de geldiği söylenilir. İşin enteresan tarafı, Musevi ve Hristiyan Kuzguncuklu vatandaşlar da Cabir Amca'ya tedavi (!) olmaya gider-lerdi. Onun yanında ise Yahudi Nesim, başka bir tamirciydi. Parayı çok sever, hatır gönül dinlemezdi. Şimdi Kadri'nin köfte dükkânı olan yerde nalbur Müsü Avram vardı. Kalın kaşlı, sert bakışlı gö-rünmesine rağmen, görüldüğü gibi olmayan, herkese kolaylık ya-pıp, parayı taksit taksit alan bir esnaftı. Borcunu ödeyemeyenlerin

1 Nedret Ebcim-Sabahat Ebcim, *Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt Kuzguncuk*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, sf.127.

yüzlerine asla vurmaz, halden anlardı. Çok sevilen Mösyö Avram'ın dükkânında, zaman zaman eşi de durur, Avram Bey'e yardımcı olurdu. Mösyö Avram'ın genç yaşta ölümü üzerine semt halkı çok üzül-müş, gözyaşlarını tutamamıştı. ²

* *
*

Doktor Robert

Kısa boylu, gözlüklü ve faal doktorlarımızdan birisi de Robert Bey'di. Dahiliyeciydi. Eşi ise iğneci-ydi. Karı koca gönlü gani, pa-ragöz olmayan, unutamadığımız insanlardı. İsrail'e yerleştiler ama Kuzguncuklularını unutamadılar. Her sene en az bir kez köyü ziya-ret ederler. Ömürleri çok olsun. Onları hep görmek, bizlere ayrı bir mutluluk verir. ³

* *
*

Mişon'un fındıkları

Marangoz Osman Ağabey, Mişon'la ilgili bir anısını şöyle anlat-mıştı:

Mişon, özellikle yaz aylarında caddede oturur fındık ayıklardı. Yanında da bir teneke ile bir kap bulunurdu. Fındığın kabuğunu te-nekeye, fındığı ise kaba koyardı. Osman Ağabey bir gün bir bakmış ki, zaman zaman fındıkları da kabukların tarafına atıyor. Hemen müdahale etmiş.

- Mişon! Neden dolu fındıkları da kabuklar tarafına koyuyorsun?

- O fındıkları için boştur. Ben elimle onun boş olduğunu anla-yabiliyorum. Eğer o boş fındıklar müşteriye giderse ayıp olur. Bana verdikleri parayı helal etmezler.

2 Nedret Ebcim-Sabahat Ebcim, *Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt Kuzguncuk*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, sf.139.

3 Nedret Ebcim-Sabahat Ebcim, *Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt Kuzguncuk*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, sf.145.

Marangoz Osman, bu fakir insanın bu kadar namuslu olmasına hayran kalmıştı.⁴

* *
*

Avram

Uzun boyu ve çok hızlı yürümesiyle hemen göze çarpar. Yetmiş yaşına yaklaşmasına rağmen yaşını hiç göstermez. Evlenmemiştir. Ama onun güzel bir aşkı vardır: Fenerbahçe aşkı. Fenerbahçe takımının, en az 50 sene öncesinden başlamak üzere kadrolarını, maç skorlarını; hatta hangi oyuncunun hangi kaleye gol attığını bilecek kadar koyu Fenerbahçelidir. Asla fanatik değildir. Onun ağzından, Fenerbahçe'nin ezeli rakipleri Galatasaray ve Beşiktaş'a en ufak bir kötü söz çıktığını duyan olmamıştır. En unutamadığı ve sevdiği futbolcu Lefter'di.

Uzun yıllardan beri "Nur Sineması" diye adlandırdığımız ama şimdi olmayan sinemanın yanındaki apartmanda oturur. Bir dönem Kuzguncuk'un en yaşlı kişisi olan babası, ondan sonra annesinin ölümü üzerine yalnız yaşamaktadır. Zaman zaman kardeşi onu ziyaret ediyor. Hayatı boyunca doktorların dahi bulamadığı, ağlayamama gibi bir derdi vardı. Anne ve babası öldüğünde bile ağlayamamış!

Yirmili yaşlarda vapurlarda, Kuzguncuk Caddesi'nde "ZAMBO" çikletleri satarmış. Bir gün Fikret Ağabeyim ondan çiklet satın alır ve sorar: "Avram işler nasıl gidiyor? Çikletlerinden satın alıyorlar mı?" Avram'ın cevabı ilginçti: "Alıyorlar o... . çocukları işte idare ediyoruz." Ağabeyim ona, "oğlum bizde mi o... . çocuğu olduk?" Avram Yahudi şivesiyle, "Yok be ağabey, sen hariç tabii". Şiirlere konu olmuş, el ile fotoğraf çekme hareketi semtin başka bir eğlencesi idi. Kim daha çok para verirse, istenilen kişinin anında elle fotoğrafı çekilirdi! Hatta en sevdiği bir arkadaşının fotoğrafı çekilmesi

4 Nedret Ebcim-Sabahat Ebcim, *Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt Kuzguncuk*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, sf.202-203.

istenildiğinde, bir süre karşı durdu ama paraya dayanamıyordu, arkadaşının da fotoğrafını hem de sesli olarak çekti.

Yahudi olduğundan, Kuzguncuk'un muzipleri onu yakalarlar, Kuzguncuk'taki "Şaver'in Fırını" diye adlandırılan yere getirilir, fırının kapağı açılır, içeride ateş alev alev yanmaktadır. Avram'ın bağırışlarına aldırış etmeden, onu fırına atacaklarmış gibi yaparlar. Avram sözüm ona ellerinden kurtulur, kaçır. Biraz uzaklaştıktan sonra onlara bağırır, "Hitler mi oldunuz o... çocukları" der.

1970'li yıllarda başlayan Filistin-Yahudi çatışmaları için, Yahudi şivesiyle: "Arap kumandanları 1 kişiye 2 kişi geliyorlar, gelsinler bakalım 2 kişiye..."⁵

* *
*

Yüksel Abi

Sanat müziği ziyafeti çeker. Hem de bedava. Ona bira ısmarla-maya kalkarsanız kızır, "ben param olursa içerim, yoksa içmem" diye sizi azarlar. Semtin neşe kaynağıdır. Keskin zekâsı ise onun başka bir özelliğidir. Çok gamsız gibi gözükmesinin ardında, kimse-ye fark ettirmek istemediği duygusallığı yatar. Eskilerden bahseder-ken, özellikle ölmüşleri anlatırken, gözlerinin yaşardığını görebilir-siniz. Ama o bunu saklamaya çalışarak kimseyi üzmemek, ağlatmak istemez.

Kuzguncuk'ta insanları anlatırken, onların hikâyelerini anlattık. Reis Yüksel'de ise bir değişiklik yaptık. En güzel hikâyeler onda olmasına rağmen, biz, sadece onu anlattık. Yüksek Ağabey bunu fazlasıyla hak ediyordu. Belki başka bir kitapta onun hikâyelerini anlatabiliriz... Neden olmasın?⁶

5 Nedret Ebcim-Sabahat Ebcim, *Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt Kuzguncuk*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s.277.

6 Nedret Ebcim-Sabahat Ebcim, *Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt Kuzguncuk*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s.280.

Karaborsacı Nesim

İlyas Halil

Adana doğumlu şair, yazar ve ressam İlyas Halil (1930-), göç ettiği Kanada'da karşılaştığı bir Sefarad Yahudisi ile sohbeti sırasında, 1940'lı yılların İstanbul'u ve Varlık Vergisi'ne dair anılar aktarıyor.

Kanada. Bir haftadır Montreal'de gök yitmiş. Un inceliğinde amansız bir kar iniyordu. Bir haftadır gök yer çekimini bulmuş, varını yoğunu, karını buzunu yeryüzüne döküyordu.

Ertesi günü New York Economic Forum'un hazırladığı "Milliyetçiliğin Olumsuz Etkileri" sempozyumuna davetli idim.

Tanıdığım öğretim üyesi McGill, Quebec Hükümetinin 1977 tarih ve 101 sayılı Dil Kanunu'nun etkileri konusunda konuşacaktı.

1977 korku içinde yaşadığımız bir yıl olmuştu; çünkü bundan böyle Quebec eyaletinin resmi dili Fransızca oluyor, İngilizce kullanılması kısıtlanıyordu. Kanada'daki İngiliz basını Montreal'i 1934 yılının Berlin'ine benzetiyordu. Havada korku vardı, azınlık tedirgindi. Göçmenin, geçip gittiğini sandığı iktisadi düzensizlik yine başına musallat olmuştu. Kara günler geri gelmişti. Milliyetçi dalga galeyan halindeydi. Yahudi ve iş sahibi İngiliz azınlık evlerini yok

pahasına satıyor, işlerini Toronto'ya taşıyordu. O yıldan sonra ev fiyatları düşecek, Montreal'in nüfusu birkaç yıl için azalmaya devam edecekti.

Montreal'de işadamı, dağ tavuğu çil yavrusu gibi dört bir yana dağılıp gitmişti. Ünlü St. James Caddesi Kanada'nın para merkezi olmaktan çıkıp, kuzeyde bir Eskimo köyünde kardan yapılmış evlerin sıralandığı rastgele bir sokağa benzeyecekti.

Sempozyuma katılmaktansa, doğrusu şöminede yanan odunun karşısında kitap okumayı tercih ederdim. Özür diledim. Gelemeyeceğimi bildirdim. New York'tan iktisatçı arkadaşım David Kahan telefon etti. Sempozyumda beni görmek istediğini söyledi. Türkiye'de doğmuş iktisatçı Naum Bezler ile tanışmamı istiyordu. David'i kırmak istemedim.

Ertesi günü Queen Elizabeth Oteli'nde buluştuk. Naum Bezler'i tanıdım. Adını bilmediğim bir üniversitede öğretim üyesiydi.

Naum'un konuşması, jestleri nedense bana yaşadığım kasabayı anımsatıyordu. Kahveci dükkânından az önce çıkmış gibiydi. Üstü başı Akdeniz kokuyordu.

"Türkçeyi unutmadığından eminim" dedim.

"Evet" dedi, "az da olsa hâlâ konuşabiliyorum."

"Türkiye'den hangi yıl ayrıldın?" dedim. "1948'in sonunda" dedi.

"İlkokulun birinci sınıfındaydım. İsrail'e göç ettik. Çamaşır kazanının odun ateşinden kaçıp fokur fokur kaynayan suya atladık... Ama Hayfa'da vapurdan indiğimiz gün Moşe Dayan'la¹ eşit vatan-
daştık."

"Nerede yaşıyordunuz?" dedim

1 Moshe Dayan (1915-1981); 1967 yılındaki İsrail-Arap 6 Gün Savaşı sırasında gösterdiği başarılar ile dünyaca tanınan; anlatının geçtiği 1970'li yıllarda ünlü bir şahsiyet haline gelen İsrailli general ve devlet adamı. (Editör notu)

"Güneyde 20 bin nüfuslu küçük bir kasaba idi" dedi, "bileceğini pek sanmıyorum."

"Mersin miydi?" dedim.

"Evet" dedi, "nereden bildin?"

"İsrail'e ilk göç" dedim "İstanbul'dan, İzmir'den sonra Mersin'den oldu. Mersin'i iyi bilirim."

Otelin lobisinde oturduk. Sempozyumun başlamasını bekliyoruz. Naum'u dinliyorum.

"Babam Selanikli fakir bir Yahudi idi" dedi. "1933 depresyonda İstanbul'dan Mersin'e gelmiş. Bir süre Mersin'de Arap kökenli manifaturacıların yanında tezgâhtar olarak çalışmış. Arapça ve Rumca öğrenmiş. 1936 yılında eşek sırtında manifatura satmaya başlamış. Mahalle mahalle dolaşarak patiska, pazen, entarilik, basma ve gömleklik bez satarmış. Dikiş bilen hanımlara da annemin Singer makinesini kiraya verirmiş. Öğrendiği Arapça ve Rumca, Bahçe ve Giritli mahallesinde müşteri tutmasına yardım etmişti. Üç yılda eli biraz para tutunca Soğuksu Caddesi'nde anneme küçük bir terzi dükkânı açtı. Dikiş ve onarım işleri yapıyordu.

1940 yılında babam İstanbul'dan iki eski dokuma makinesi satın aldı. Bunları onararak başörtüsü dokumaya başladı. Gerçi çıkardığı mal güzel değildi ama, Sümerbank'ın vesika ile sattıklarından daha ucuzdu."

"Naum" dedim, "1948 yılında göç etmekle büyük hata yaptınız. 1950'de Bayar ve Menderes rejimi ile Türk ekonomisi hızla gelişmeye başlamıştı. Gitmeseydiniz, babanın iş bilgisi ile hem kendini ze hem ülkeye faydanız olurdu."

"Dediğin doğru" dedi Naum. "Devletin gayrimüslimlere uyguladığı politika bizi yıldırıyordu. Bu gerçeği 1942 yılında gördük. O yaz Musevi 'persona non grata' olmuştu. O yıl Yahudi balık ise, denize girmesi yasak olacaktı. Kuş ise kanatlı olması kanuna aykırı idi.

Köstebeğe benzeyen Yahudilerin toprakta yuva yapması yasaklanacaktı. O yıl Ankara Hükûmeti Türkiye'yi iktisaden elli yıl geriletti. Mağara devrine götürdü."

"Naum" dedim," bu saçma fikri de nereden çıkardın? Yanlışını düzeltmek isterim. İsmet Paşa rejimi ile Türkiye'de de demokrasi başlıyordu."

"Haklı olabilirsin" dedi, "ama Sayın Rüştü Saraçoğlu'nun bundan hiç haberi yoktu.

Olaylara beraber bakalım. 1942 yazında Saraçoğlu Hükûmeti, azınlık tüccarlarının vurgunculuk, karaborsacılık yaptığına dair haber yayınlamaları için İstanbul gazetelerini teşvik ediyordu. Türkiye'nin en büyük ekonomik sorununu karaborsacı Yahudiler olarak görüyordu. İktisatçısı; karaborsacı dediğimiz tüccar arz ve talep kanununa uyar. Yüksek fiyat, az olan malın en elverişli şekilde kullanılmasını sağlar.

O yaz babam mahalle mahalle dolaşüyor, Giritli hanımların yaptığı portakal tatlısı karşılığında onlara bez başörtüsü satıyordu. Takas olarak aldığı patlıcan ve yeşil domates turşularını da şehrin zengin semtlerinde paraya çeviriyordu. Nesim Bezler Efendi ile sıska eşeğinin Mersin'in ekonomik hayatını felce uğrattığını düşünmek, aklın eksikliğini değil, bir niyeti gösterir.

Ahmet Emin Yalman *Vatan* gazetesinde azınlık tüccarlarının vatan sevgisinin olmadığını, vatanın çıkarlarını korumadığını yazıyordu.

O güz Alman tanklarının mermilerini karanlık soğuk evlerimizde duymağa başladık.

1942 yılının son ayındaydık. Babamın ve annemin üzgün bir gecesini anımsarım. Babam her zamanki gibi yemeğe geç gelmişti. O gece babam Nesim'le eşeği eve ıslak geldiler. Nesim yorgundu üzgündü. Yemek odasındaki elektrik ampulü de ısıtmayacak kadar zayıftı.

Dışarıda yağmur. Düşen yağmur damlalarını duyacak kadar sokakta Yahudi sessizliği vardı.

Alman bomba uçaklarından, özellikle Yahudi olarak evimizin nerede olduğunu gizlemek istiyorduk.

Pencere camlarımızı mavi çivitle boyamıştık.

Sonra bir satıcının sesi karanlığın içinde yankılandı.

"Yeni patlamış darı. Tası bir kuruş."

Babam pencereden dışarı sarktı. Yaşlı bir adam. Sırtında çuvalı.

"Şalom" dedi.

"Şalom" dedi yaşlı adam. "Baba" dedim, "satıcının Yahudi olduğunu nereden biliyorsun?"

"Naum" dedi "bu yağmurda bu yaşta çalışmaktan yılmadığından... Bu meci diyeyi bu yaşlı adama verir misin?"

Sonra anneme döndü. "Miryam dedi "işler kötü. Hükümet dış düşmanı unuttu. Bizi buldu.

Anadolu'da bir milyon genç asker. Tarlalar boş. Buğday eken yok. Suçlu Nesim Bezler. Ekmek pişiren azaldı. Ekmek kıt. Suçlu. Ekmeklerin hepsini Nesim ile eşiği yemiş...

Memleketi yıkanlar, Anadolu'yu perişan edenler. Hep pis karaborsacı. Yahudi hep.

Annem "Ne oldu?" dedi.

Babam "Sevgili Miryam, beni zengin eden yalnız güzelliğin olmadı. Saraçoğlu Hükûmetinin 1942 tarihli 4305 sayılı kanunu da beni zengin etti. Sayın Şükrü Saraçoğlu beyefendi, bana 'Oğlum Nesim' dedi, "sen zengin oldun. Elindeki paranın bir kısmını senden Varlık Vergisi olarak alacağız. Hoş göresin. Bir iki yıla kadar seni yine zengin yaparız.' İşte güzel Miryam. Kocanın ne kadar önemli insan olduğunu bilmeni isterim. Tek eşiği olan seyyar satıcıyım. On beş bin lira Varlık Vergisi ödeyeceğim. İnan ki gözümü kırpmadan

ödeyeceğim. Daha düne kadar böyle bir rakamın olduğunu bile bilmiyordum."

İki yıldır böyle bir şeyin başımıza geleceğini tahmin ediyordum. Bunun için para biriktirmeye başlamıştım.

Bugün Defterdar Yardımcısı'nı görmeye gittim. Makamına girdim. "Muhterem beyim" dedim, "adım Nesim Bezler. Bana takdir ettiğiniz 15.000 lira Varlık Vergisini ödemek için geldim. İşte iki yılda biriktirdiğim bütün para 1365.26 lira. Borcumun kalanını 20 yılda ödeyeceğim. Yalnız lütfen bana eşeğimi bırakın. Yahudi'yim ben, yeniden ayağa kalkmasını biliyorum."

Muhterem Defterdar Yardımcısı güldü. "Oğul" dedi, "sen dürüst bir insana benziyorsun. "Yirmi sene çalışmana gerek yok. Devletimiz cömert bir devlettir. Şu 15 lira 26 kuruşunu geri al. Senin borcun yanlış yazılmış. Yalnız 1350 lira olacaktı. Evine git rahat uyu. Bu ülkenin sevgili kulusun."

Sonra vergi listesini çıkardı. Nesim Bezler'in borcunun üstünü çizdi. 15 bin yerine 1350 yazdı.

Sonra babam annemin elini tuttu. "Tatlı Miryam" dedi, "Sen yanımda güzel, karşımda sağlıklı, yemek masamda pişirdiğin yemek kadar lezzetli olursan, seninle yeniden hayata başlamak benim için zevkli olacaktır. Genç bir Nesim olarak seni tekrar öpmeye can atıyorum. On beş bin değil. Dünyanın bildiği en büyük rakamı vergi olarak ödemeye hazırım. Miryam, güzelim, seninle yirmi yaşında fakir bir Yahudi olarak hayata başlayabilseydim... Kendimi dünyanın en zengin insanı sayardım."²

Amerikan Pazarlarının İlk Çekirdeği: Mahmutpaşa'daki Sariko

Emre Kongar

Sosyolog, gazeteci ve yazar Emre Kongar (1941-), İstanbul'a dair anılarını aktardığı *İstanbul: 1940'lardan Bugüne Efsaneler, Anılar, İzlenimler* kitabında, Mahmutpaşa Yokuşu'nda tezgâhtarlık yapan, lakabından Yahudi kökenli olduğu anlaşılan "Sariko" hakkındaki hatıralarını anlatıyor.

Her Kapalıçarşı seferimizde annemin uğramayı hiç ihmal etmediği yerlerden biri de Mahmutpaşa Yokuşu'ydu. Ama ilginç bir biçimde bu yokuşta hiçbir dükkâna girmez, işportacılardan hiçbir şey almaz, sadece yokuşun ortalarında aşağı inerken sağ tarafta bir sokağın köşesinde sessizce tezgâhını açmış olan Sariko'ya uğrardı.

Sariko, aksanlı Türkçe konuşan, orta boylu, hafif kilolu, güler yüzlü, bembeyaz, albino bir esnaftı.

Çok tatlı dilliydi, annemi çok iyi tanır, hemen buyur ederdi.

O zamanlar henüz ABD askerleri yeni yeni Türkiye'de konuşlanıyor, İncirlik Üssü yeni inşa ediliyordu. Pieks (PX) denilen Amerikan askerlerine özgü mağazalar henüz açılmamış, Amerikan ürünleri piyasaya düşmemiş, İstanbul'da Salı Pazarı'nda, Ankara'da İzmir Caddesi'nde "Amerikan Pazarı" denilen dükkânlar ortaya çıkmamıştı.

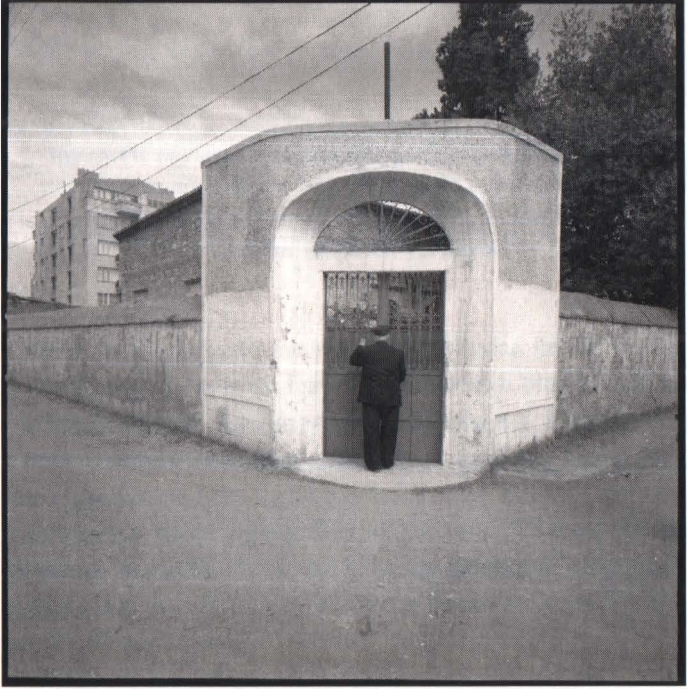
Köşede, tezgâhının başında daima ayakta müşteri bekleyen Sariko, piyasada bulunmayan kaliteli ve şık, yabancı kökenli giyim-kuşam eşyası ve aksesuar satardı.

Aksanından gayrimüslim bir esnaf olduğu anlaşılıyordu; herhalde yurtdışı bağlantıları kuvvetliydi, ama hiçbir zaman işini büyütmedi, mağazaya dönüştürmedi, hep mütevazı bir tezgâhta kaldı.

Şimdi artık kendileri de tarih olmuş "Amerikan Pazarları" öncesi, yani "tarih öncesi" İstanbul'unun, özellikle de Mahmutpaşa'nın ünlü simalarından biriydi.¹

1 Emre Kongar, *İstanbul: 1940'lardan Bugüne Efsaneler, Anılar, İzlenimler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2019, sf. 96-97.

EDİRNE

1980'li yıllarda Edirne Yahudi Mezarlığı ve havrası.
(Laurence Salzmänn'in izniyle).

Edirne Âşığı Suat Önengüt

İnternet'te paylaşılan bu kısa biyografi yazısında Edirneli spor, ticaret ve cemiyet insanı Suat Önengüt'ün (1946-2019) hayatı ve "Edirne'nin gülü" olarak gördüğü Yahudi cemaatine dair anıları ve şiirleri yer alıyor.

1946 Kayseri doğumludur ama 1950 yılından itibaren o tam bir Edirneli olmuş, ilk, orta ve lise eğitimini buram buram tarih kokan Edirne'mizin güzide okullarında tamamlamıştır... Futbolu çok seven Suat Önengüt babasının muhalefeti yüzünden futbol hayatını devam ettiremez ve baba mesleğini tercih eder. Babası Edirne'mizde unutulmamıştır, halen Behzat Bey olarak anılır. Ticarete atıldığında babasından "Ticaretin en büyük hilesinin, dürüstlük olduğunu" öğrendiğini ifade eder Suat Bey ve ticaret hayatı boyunca bu öğretiyi kendisine düstur edinir...

Yıllarca Edirne Spor'da yöneticilik hayatının yanında 10 yıla yakın da siyaset ile Edirne'mize hizmet etmeye çalışır. Üç yıl belediye meclis üyeliği yapar, Ticaret ve Sanayi Odası meclis üyeliklerinde bulunur, futbol aşkından vazgeçemez, Türkiye Futbol Federasyonu temsilciliği görevini üstlenir. Birçok sivil toplum kuruluşlarında, derneklerde başkanlık ve yöneticilik yapar. Bu kadar faal bir insan olan Suat Önengüt hastalık derecesinde de antika meraklısıdır ve çok

güzel tarihi objelere sahiptir, antika sevdası onu Edirne'mizin tarihi güzelliklerine karşı aşırı duyarlı yapmıştır bu yüzden Edirne'mizin tarihi dokusunun korunarak Kaleiçi konaklarının korunması kollanması yolunda çalışmalara itmiş, bu güzel konakların restore edilerek turizme kazandırılması hususunu her yerde savunmuştur...

Suat Öngüt ayaklı tarih kitabıdır aslında Kaleiçi'nde geçen çocukluğu sayesinde, Edirne'mizin gülü olan Yahudi vatandaşlarımızla iç içe geçmiştir bütün gençliği. Eski Edirne ile ilgili yaşam tarzı ve o günlerdeki arkadaşlıklar, ticaret hayatı ile ilgili sohbetler açıldığında duyulmamış hikâyeler dinlersiniz Suat Öngüt'ten...

Okumayı ve şiir yazmayı çok seven Suat Öngüt *Duygu Damlacıkları* isimli bir şiir kitabı yayımlamıştır... Aşağıda Kaleiçi Yahudilerinden Eti ve Marko'nun 1991 yılında Edirne'den gidişlerinin ardından yazdığı şiirleri paylaşıyoruz...

* *
*

Güle Güle

On beş yıl dopdolu bir arada yaşadık
Şu dünyada biz ne kadar kafadardık.
Bir rüya sanki o güzelim hatıralar
Sanki ayrılmayacaktık daha uzun yıllar.
Üzmeyelim kendimizi sonu yok ızdırabın
Gülelim eğlenelim belki yokuz yarın
Misafiriz şimdi biz bu dost hanede
Yine de ayrılmayacağız aylar yıllar geçse de.
En yakın arkadaşınız dünyada bize
Daha çok anlatacaklarımız vardı size
Bu kalbimizde kurduğumuz Aşiyân'da
En yakın dostlar, bizleriz şu fani Dünya'da...

6 Nisan 1991

* *
*

Kaleiçi ve Dostlarım

Kaleiçi'nde geçti çocukluğum gençliğim
Orada güçlendi benliğim
Havradaki muhteşem düğünlerde
Geçti Gençliğim

Doktor Samil Haras ile Dişçi Matatya'yla,
Marko amcanın peyniri, Naftali'nin kahvesiyle
Purim bayramında Moiz amcanın şekeriyle
Geçti Gençliğim

Nurlarda yatan güzeller güzeli Lusi ile
Edirne Lisesinin iftaharı Jak ve Niso Kaneti ile
Balıkpazarının güzeli, Donna ve İda Benromano ile
Geçti Gençliğim

Kuyumcu Albert ve kız kardeşleriyle
Havranın karşısındaki Güzel Madam ile
Rahmetli Nesim Malki ile
Geçti Gençliğim

Sevgili Moiz Amario, Liko ve Violet Kan ile
Sınıf arkadaşım kibar insan Yuda Pinto ile
Kapı komşumuz Hazmonay, Menahem Kaneti ile
Geçti Gençliğim

Can dostlarım Marko, Eti, Soli ve Albert ile
İsimlerini hatırlayamadığım nice arkadaşlarımla
Ne güzeldi o günler anayla babayla
Şimdi anıyorum çoğunu duayla

Daha dün çelik çomak oynardık
Boş kaldık mı Behzat Bey'e çıkardık
Herkes tatil yaparken eczacı Şefik amcama kalfaydık
Yine de mutluyduk çünkü daha çocuktuk

Arıyorum O günleri gözlerim yaşarmış
Nasıl aramam ki yaş olmuş Altmış
3 Ağustos 2000¹

1 "Edime Aşığı Suat Önengüt",
<http://www.edimetarihi.com/edime-asigi-suat-onengut.html>, 21 Ekim 2015.

Bir Hazine Avukatının Anıları

Nusret Kadri Soycan

Edirneli avukat Nusret Kadri Soycan (1946-2006), anılarında
Edirne'nin Yahudi cemaatinden ve Yahudi okul arkadaşı
İsrail Pesenlik'ten bahsediyor.

Edirne'nin hemen dikkati çeken özelliklerinden biri yapıların mimarisidir. Özellikle Sarraflar Caddesi'ni inerken, sağıınıza düşen dükkânların mimarileri çok değişik ve ilginçtir. Bu yapılar, bir zamanlar İspanya'dan gelip buralara yerleşen Yahudilere aittir. Bugün, bu şehirde tek bir Yahudi dahi bulunmuyor. Onlardan çok görkemli; fakat harap bir Sinagog ile bir Yahudi Mezarlığı'ndan başka bize kalan hiçbir iz yoktur.

Oldum olası bu zeki, çalışkan ve uygar insanlara karşı her zaman bir hayranlık beslemişimdir. Bunun nedeni ortaokuldan arkadaşım olan İsrail Pesenlik'ten dolayı olabilir. Ortaokulda benim numaram 200, İsrail'inkini ise 201 idi. Sirkeci'de iki katlı bir evde babası ve kardeşleri ile birlikte kalıyordu. Annesi o küçükken vefat etmişti; bu yüzden Anneler Günü'nden hoşlanmazdı. Okulda herkes annesine verdiği hediyeleri birbirine anlatırken, bir kenara çekilir; sessiz sessiz ağlardı. İsrail benim en iyi arkadaşımdı...

Çok zekiydi. Din derslerinden muaf olduğundan, hocamız Saadettin Bey onu en arka sıraya oturtur; başka derslerini çalışmasını isterdi; ama İsrail yine de dersi takip eder, Müslümanlığı öğrenmeye çalışırdı. Hiç unutmam; bir gün din dersinden sözlü sınav olacaktık. Hocamız Saadettin Bey, bizi teker teker kaldırıp Kelime-i Şehadet getirmemizi istedi. Bazı arkadaşlarımız getiremediler. Bunun üzerine "kim getirecek?" diye sorduğunda arkalardan bir parmak kalktı. Parmağın sahibi İsrail, doğru bir şekilde Kelime-i Şehadet getirdi. Dahası tüm namaz dualarını bile ezbere bilirdi. Namaz kılmasını, abdest almasını her şeyi öğrenmişti. Hocamız ara sıra bizi utandırmak için, namaz hakkında sorduğu soruları ona yöneltir; sonra bize dönerek "bakın görün, İsrail'den örnek alın! O bir Musevi olduğu halde sureleri ve namazı sizden iyi biliyor" derdi.

Onu mezun olduktan sonra hiç görmedim. Bir ara Yıldız Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi olduğunu duymuştum o kadar...¹

1 Nusret Kadri Soyca, *Bir Hazine Avukatının Anıları*, Öz Kağıtçılık Matbaacılık Basım, Eskişehir, 2007, sf. 75-76.

– ÇANAKKALE –

*1980'li yıllarda Çanakkale esnafından Sarraf Davit Kohen
dükkânının önünde.*

(Laurence Salzmänn'in izniyle)

Gariban Dostuydu *Dr. Hayim Molinas*

Ayhan Öncü

Türkiye'deki yerel turizm siteleri ve gazeteler, zaman zaman yayınladıkları bölgenin Yahudi cemaatleri hakkında oldukça bilgi verici röportaj ve yazılara yer veriyor. Çoğu zaman arşivlenmeyen bu yazılar, web sitelerinin kapanması ile yitip gidiyor. Bu tür yazılara örnek olarak, bir internet sitesinde Çanakkale'nin Yahudi kökenli ünlü doktoru Hayim Molinas'ın kızı Prof. Dr. Nil Molinas Mandel ile Haziran 2014 tarihinde yapılan röportaja yer veriyoruz.

Çanakkale'de 1960'lı yıllarda doktorluk yapan Hayim Molinas aradan geçen uzun zamana rağmen o yıllarda yaşayanlar tarafından unutulmuyor. Gecelerini gündüzüne katarak bütün zorluklara rağmen evinin bir odasını muayenehane haline getirip Çanakkalelilere hizmet veren Dr. Hayim Molinas köylerde eşek sırtında gidip hastalarını muayene ederdi. Parası olmayanlar ise kendisine yumurta, tavuk, zeytin ve çeşitli meyveler verirdi. O da onların bu hediyeleri karşısında şaşırırdı. Gariban dostu Dr. Hayim Molinas parası olmayanlardan da tek kuruş almazdı. Dr. Hayim Molinas'ın kızı Nil Molinas Mandel'de yine babasının izinden giderek doktor oldu. Bugün Türkiye'de onkoloji alanında önemli bir isim olan Profesör Dr. Nil Molinas Mandel ile babası Hayim Molinas ve kendi yaşamı hakkında konuştuk...

Bize kendinizi tanıtır mısınız?

İsmim Nil Molinas Mandel. 1955 yılında, Molinas ailesinin üçüncü çocuğu olarak İstanbul'da doğdum. Babam Dr. Hayim Molinas Çanakkaleliydi. Annem Rozet (Barzilay) Molinas ise İstanbulluydu ve Çanakkale'ye yerleşmişlerdi. 1952 doğumlu ağabeyim Albert Molinas ve 1954 doğumlu ablam Riva Salah ile birlikte Çanakkale'de büyüdüğümüzde önce İstiklal İlkokulu'ndan, sonra da Çanakkale Lisesi'nden mezun olduk. Ben liseyi 1972 yılında bitirdim ve üniversite eğitimi için ağabeyimin ve ablamın ardından İstanbul'a geldim. Bizler üniversite için Çanakkale'den ayrıldıktan kısa bir süre sonra annem ve babam da İstanbul'a yerleşti. Böylece ailemiz tekrar bir araya toplanmış oldu. 1972-1978 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde okudum. Aynı fakültede, 1983'de İç Hastalıkları Uzmanı, 1987'de doçent ve 1994 yılında profesör oldum. 1986 yılında İrvin Mandel ile evlendim. 1988 ve 1995 doğumlu 2 kızımız var. Büyük kızım Bezmi Alem Tıp Fakültesi'nde öğrenci, küçük kızım bu yıl Koç Lisesi'ni bitiriyor ve psikolog olmak istiyor.

Siz de babanızın izinden yolunuza devam edip doktor oldunuz. Babanız Dr. Hayim Molinas 1960'lı 1970'li yıllarda Çanakkale'nin önemli doktorlarından birisiydi. Özellikle yaşı 45 yaş ve üzerinde olan Çanakkaleliler onu iyi tanırlar. Bize babanız Dr. Hayim Molinas'ı geniş olarak anlatır mısınız?

Babam 1924 yılında İstanbul'da doğdu. Avram ve Raşel Molinas'ın 5 çocuğundan en büyük olanıydı. Doğduğunda Bayramiç'te yaşamaktalarmış ve daha sonra Çanakkale'ye yerleşmişler. Babam, çok çalışkan ve zeki bir öğrenciymiş. Matematik hocasının teşviki ve özellikle okumaya yönlendirmesiyle lise eğitimi için Kabataş Erkek Lisesi'ne kayıt olmuş. 1942'de liseyi bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne başlamış. Savaş yıllarında üniversiteyel yıl ara verip, 1949 yılında doktor diplomasını almış. Diyarbakır'da askerlik yapmış. Askerlik dönüşü, 5

yıldır kendisini bekleyen annem Rozet Molinas ile 1951 yılında evlenmiş ve babasının ısrarlarıyla üroloji ihtisası yapmak isterken, Çanakkale'ye yerleşerek muayenehane açmış. Ardından bizler peş peşe dünyaya gelince bu ihtisas yapma olayından vazgeçmiş.

O yıllarda Çanakkale'de babanızın muayenehanesi neredeydi? Neden Çanakkale'de doktorluk yaptı?

Babam, Kabataş Erkek Lisesi'nde okumaya başlayıncaya kadar Çanakkale'de büyüdü. O zamanlar önemli bir Musevi nüfus vardı Çanakkale'de. Çanakkale'de doktorluk yapması da, ailesinin hâlâ orada yaşıyor olmasındandı. Babamın muayenehanesi, Köprübaşı Karakoluna çok yakın bir yerdeydi. Başlangıçta evin bir odasını muayenehane olarak kullanmış. Sonra hatırlıyorum 2 katlı bir evimiz vardı, alt katı babamın muayenehanesiydi. Bu ev hâlâ olduğu gibi duruyor diye biliyorum. Babam 1974 yılında Çanakkale'den ayrılıncaya kadar aynı muayenehaneyi kullandı (Namık Kemal Mahallesi. Yahudi Mahallesi diye yazılıydı nüfus kâğıdında), Hacıoğlu Sokak No 10). Çanakkale çok güzel, küçük ve herkesin birlikte mutlu yaşadığı bir şehirdi. Düşündüğüm zaman, iyi ki bu şehirde büyüdüm, iyi ki babam ve annem burada kalmışlar diyorum.

Gariban dostu olarak bilinir Dr. Hayim Molinas. Bu arada onu rahmetle anıyoruz. Gece gündüz onun için fark etmezdi. Rahatsızlığı olan onu hemen arar ve parası olsun olmasın o kişiyi muayene ederdi. Babanız Çanakkale'de sevilen birisiydi. Kendisi benim de doktorumdu. Hayim Molinas kaç yıl Çanakkale'de doktorluk yaptı?

Babam 1951'den itibaren 24 yıl Çanakkale'de doktorluk yaptı. Pratisyen hekim olarak çalışırken, idrar ve kan tahlili de yapardı. Kulak da yıkardı, çocuklara ve erişkinlere de yardımcı olurdu. Hastaya ilacını aldırır, ilk iğnesini kendisi yapar ve korkmamasını temin ederdi. Çocuk hastalarla, havale geçirdikleri zaman sabahladığını çok iyi biliyorum.

Çanakkale'de o yılları hatırlayanların hemen hemen tamamı babanızın ismi söylendiğinde onu rahmetle anıyor ve "gariban dostuydu" diyor. Babanızın böyle hatırlanması size neler hissettiriyor?

Doğrudur; babamı böyle güzel anarlar... Babam çok insancıl, çok fedakâr ve çok çalışkandı. Parası olmayan, yumurta getirirdi ve başka bir ürünle gelirdi. Ya da ne kadar verebiliyorsa onu bırakıp giderdi. Yaz aylarında ablam ve ben babamıza yardıma giderdik ve bunlara hep tanık olurduk. Bildiğimiz halde, başkalarından da bunu duymak ve hakkında söylenenleri paylaşmak bizi çok mutlu ediyor.

Kaç yılında Çanakkale'den ayrıldınız? Babanız Çanakkale'den ayrılırken doktorluğu bırakmış mıydı?

Ben 1972'de üniversiteye başlamak üzere İstanbul'a geldim. Sırasıyla ağabeyim, ablam ve ben ayrıldıktan sonra, ailem de 1973'te yarı zamanlı ve 1974 yılında tam olarak Çanakkale'den ayrıldı. Babam İstanbul'a geldiğinde doktorluk yapıyordu ve ölene kadar bu gönül verdiği mesleği sürdürdü.

Babanız Hayim Molinas Çanakkale'den ayrıldıktan sonra tekrar Çanakkale'ye geldi mi? Eğer Çanakkale'den ayrıldıktan sonra tekrar Çanakkale'ye geldiyse o zaman neler hissetti. Size bu konuda mutlaka bir şeyler söylemiştir...

Başlangıçta biz Çanakkale'den ayrıldık ama babam orada kaldı. Hafta sonları İstanbul'a gelirdi. Sonra Kasımpaşa'da muayenehane açtı. Ama haftada birkaç gün Çanakkale'ye de giderdi. Her defasında çok duygu yüklü ve tuhaf hislerle gelirdi. Büyük bir sevgiyle karşılanırdı. Ancak bu süreç çok yorucuydu ve babam da sık sık böbrek taşı düşürdüğü için sağlığını da etkilemekteydi. Sonra artık Çanakkale'ye gitmekten vazgeçti. Kısa süre sonra baktık ki, Çanakkaleliler İstanbul'a akın etti. Her gün bir sürü hastası

muayeneye veya babamı ziyarete gelirdi. İstanbul'a işi düşen bir de babama uğrardı. Çanakkale babamı unutmadı ve babam bunun mutluluğunu hep hissetti.

Babanızın Çanakkale ile ilgili mutlaka size anlattığı bazı anıları vardır. Bize bunlardan birkaç tanesini anlatabilir misiniz?

Babamı arada hasta bakması için köye götürürlerdi. Bu köy yolculukları belli bir yere kadar minibüsle yapılır, sonra at veya eşek sırtında devam ederdi. Bu arada düştüğü ve beli tutulmuş, ağrılar içinde eve geldiğini çok hatırlıyorum. Bu köy ziyareti, çevre köylere de duyurulur ve hastası olanlar ya da muayene olmak isteyenler toplanırlardı. Dönüşte babamın elinde aldığı tavuklar, yağlar, yumurtalar, zeytinler ve mevsimine göre meyveler olabilirdi... Bu köylerden biri Behramkale Köyüymüş. 15 yıl kadar önce Assos'a gittiğimizde, ablamlarla birlikte köyün kahvesine oturduk. Köy halkı sevecen ve meraklı! "Kimlerdensiniz?" diye sordular. Biz de Dr. Hayim Molinas'ın kızları olduğumuzu belki babamızı tanıyabileceklerini söyleyince, birer ikişer etrafımızı sardılar. "Buban sağ mı?" diye soranlar oldu. Hepsinin babamla ilgili bir anısı vardı ve bu köye gelişini, eşekten yuvarlanışını, o iri cüssesiyle nasıl çevik olduğunu hep anlattılar. Aralarında çok yaşlı olanlar daha iyi biliyorlardı babamı ve bize, bizim babamızın değişik yönlerini gösterdiler... Babam sevilen ve sayılan bir hekimdi. Sadece doktorluğu ile değil, pozitif düşüncesi, insan sevgisi ve hayata bağlılığı ile tanınırdı. En büyük destekçisi annemdi. Annem İstanbul'dan gelmesine rağmen Çanakkale'yi çok benimsemiş, bir dönem İstiklal İlkokulu'nda fahri İngilizce öğretmenliği bile yapmıştı. Birlikte gece sinemaya gittiklerinde çoğu kez tek başına eve dönerdi. Çünkü, bir hastası olursa sinemada babamı anons ederlerdi ve babam da filmin yarısında oradan ayrılıp, hastayı görmeye giderdi. O yüzden "film nasıldı?" diye sorduğumuzda babam çoğunu tam anlamadığını söylerdi. Bir keresinde de ben bademcik ameliyatı olmuştum ve okula tekrar başladığım

gün, babamlar gene sinemaya gitmişlerdi. Gene sinemada babam anons edildi. Ama bu kez ben kanama geçiriyordum ve acilen beni hastaneye götürmüşlerdi. Hemen heyecanla geldi ve hasta yakınlarının, hastaların neler hissettiğini, o güven duygusunu oracıkta daha iyi anladım. Babam hayvanları da çok severdi. Kedilerimiz vardı. Ayrıca tavşan, kuzu getirirdi eve. Ve bir de kümes yaptırmıştı küçük bahçemize. Annem ise kedilerden korkardı ve hayvan tutkusu yoktu... Bu hayvanlar ya muayenehanenin küçük bir odasında, ya da aynı binanın küçük terasında bakılırdı. Biz bunlara bayılırken, annem de babamın ve bizim hatırımız için bu duruma katlanırdı. Bir küçük yavru kedimiz bir keresinde zehirlendi ve biz onu damlalıkla besleyebilmek için korkarak eve aldık. Fakat annem de buna dayanamadı ve biz yokken kendisi beslemeye başladı. Bundan sonra kedi iyileşti ve evin sultanı oldu. Babam da, biz de sonsuz sevindik. Babam bizim fizik ve matematik derslerimize de çok yardımcı olurdu. Hani şu ünlü havuz problemleri, kümes ve kuzuların ayaklarından hayvan sayısını hesapladığımız tuhaf problemler vardır ya, babam bize bunları öğretir ve çok zevk alırdı. Aslında matematiği çok kuvvetliydi ve hep mühendis olmak istediğini anlatırdı. Tam üniversiteye mühendis olmak için kayıt olacağı sırada, dedemden bir telgraf almış: "Tıp Fakültesi'ne girmeyeceksen, Çanakkale'ye manifatura dükkânına yardıma gel" diye yazılıymış. Böylece yolunu değiştirip mühendis yerine doktor olmaya karar vermiş. İyi ki de bu değişiklik oldu diye düşünüyorum. Mesleğini çok severdi, bize de aynı şevki, insan dostu olmayı aşıladı. Bir gün bir köyden hastası gelmiş ve gece rüyasında kuduz köpek tarafından ısırıldığını anlatmıştı. "Kuduz aşısı yapılсын mı?" diye babama sormuş. Babam çok da hazır cevaptı; "gece rüyada ölseydin bugün seni gömecek miydik?" diye cevabı yapııştırıp, hastayı rahatlatarak köye geri yollamış.

Babanız ne zaman vefat etti?

Babam yaklaşık 13 yıl süreyle kronik böbrek hastalığı nedeniyle diyalize bağlı olarak yaşadı. Haftada 2 gün, son bir yıl haftada

3 gün diyaliz makinesine bağılı olarak yaşıadı. Diğler günlerde de Kasımpaşı'daki muayenehanesinde çalışırdı. Bu tempoda çalışarak, 2001 yılında vefat etti. Son 1 ay işe gidememişti...

Siz de babanızın izinden giderek doktor oldunuz? Şu an özellikle kendi dalınızda Türkiye'nin önemli onkoloji profesörlerinden birisiniz. Yıllarınız Çanakkale'de geçti. Bize Çanakkale'deki o yılları anlatır mısınız?

Çanakkale'de çok güzel bir çocukluk geçirdik. İstiklal İlkokulu'nda okudum ve Sayın Fatma Demirkan'ın anne şefkatiyle yetiştirdiğı şanslı çocuklardan biriyim. Sınıf arkadaşları olarak 40. yılımızı kutladığımız ve Sevgili Ergüven Özbek'in organize ettiği toplantı Fatma Öğretmen'in de katılımıyla çok neşeli bir havada gerçekleşti. Sonra okulumuzun 100. yıl kutlamalarına katıldık. Eskiden Rum Kız Okulu olan İstiklal İlkokulu'nda, Çanakkale'den ayrılan Rumların torunlarıyla buluştuk. Çocukluk arkadaşlarımla hâlâ görüşüyorum ve sağ olsun Facebook sayesinde birbirimizi sıcak bir şekilde izlemeye devam ediyoruz. Tabi doktor olduğum için bana düşen bir işleri olduğunda, her zaman yardıma hazır olduğumu da bilirler ve bu şekilde de ilişkilerimiz devam etmektedir.

Çanakkale'de benim çocukluğumda 5000 kadar Musevi yaşıardı. Herkesin birbirine saygısı ve sevgisi vardı. Ramazan'da beraber oruç bile tuttuğumuz olurdu. Onlar da bizim bayramları kutlarlar, hamursuzlar ve aşureler dağıtılır ve her şey paylaşılırdı. Farklı dinden olanlar arasında herhangi bir sürtüşme yaşanmazdı. Zamanla politik nedenler bir türlü ikilem yaratmağa başladı ve yavaş yavaş Çanakkale boşaldı. Ayrıca üniversitede okumak için ayrılanlar da oldu ve hepimiz farklı bir yola döndük. Çanakkaleliler birbirlerinden hiç kopmadı. İstanbul'da bir düğün, bir cenaze veya başka bir vesile olduğunda hemen kenetleniriz. Bu bizler için bir ayrıcalıktır...

Küçüklüğünüzde size "büyüyünce hangi mesleği seçeceksin?" dediklerinde hangi mesleği seçmek istiyordunuz? Gönlünüzdeki meslek neydi?

Daha küçük yaştan itibaren babam beni "Kızım Nil, büyüyünce doktor olacak, yaşlandığımda bana bakacak" diye dostlarına, hastalarına tanıstırırdı. Ben de lise son sınıfa gelene kadar, sanki doktorluk dışında bir meslek olabileceğini düşünmedim. Bazen, o zamanlar çok popüler olan, kimya mühendisliği de aklıma gelirdi. Ama, gönlümde başka meslek olmadığını şimdi tekrar anlıyorum.

Doktor olmanızı aileniz mi istedi?

Çocukluğumuzdan beri babam biz 3 kardeşi de doktor olmamız için yönlendirirdi. Ağabeyim mühendis, ablam mimar oldu. Ben de doktor oldum...

Bize kendi doktorluk maceranızı anlatır mısınız?

1978 yılında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ni dönem beşincisi olarak bitirdim. İhtisas sınavını kazanıncaya kadar, 6 ay süreyle İstanbul Üniversitesi Kardiyoloji Enstitüsü'nde, pratisyen kadrosunda çalıştım. Bu pozisyon, Rektör Prof. Dr. Cemi Demiroğlu tarafından, fakülteyi dereceyle bitirenlere ayrılmış bir kadroydu. 1979-1983 yılları arasında İç Hastalıkları ihtisası yaptım ve ardından 2 yıl süreyle Malatya Devlet Hastanesinde mecburi hizmete gittim. Malatya'da çok güzel 2 yıl geçirdim. Çanakkale'den sonra Malatyalılarla da hemşehri oldum. Biraz Kürtçe öğrendim ve hastalarımınla daha iyi iletişim kurdum. Hastanede çalışırken, muayenehane de açtı babam bana. Böylelikle 2 yılın nasıl geçtiğini anlayamadım. Malatya'dan ayrıldıktan sonra birçok hastam İstanbul'a geldi. Hâlâ bayramlarda, yılbaşında ve özel günlerde beni ararlar. Bağlantılarımız hiç kopmadı. 1985 yılında, mecburi hizmetim bittikten sonra Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde, Medikal Onkoloji Bilim Dalında çalışmaya başladım. 2011'de kendi isteğimle emekli oluncaya kadar aynı kurumda

kaldım. 1987 'de doçent ve 1994'de profesör oldum. 1991 yılında kısa bir süre Paris'te Hospital Tenon'da burslu olarak kaldım. Bu süreçte, yoğun çalışmalarım oldu.

Halen VKV Amerikan Hastanesi'nde Medikal Onkoloji Bölüm Başkanlığı görevini yürütüyorum. Ayrıca 2013 yılından beri Koç Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesiyim. Medikal Onkoloji gibi zor bir bölümde çalışıyorum. Asrın hastalığı olan kanserin ilaçla tedavisi konusunda uğraşıyorum. Birçok toplantılara ve kongrelerle katılıyorum. Elimden geldiğince güncel gelişmeleri izlemeğe ve uygulamaya çalışıyorum.

Çanakkale'den İstanbul'a gitmenize rağmen özellikle Çanakkale'den gelen hastalara karşı daha yakın ilginiz olduğunu duyuyoruz. Çanakkale'den İstanbul'a tedavi için gelen hastalar sizin yakın ilginizden çok memnunlar. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Unutmayın ki, ben Çanakkale'de büyüdüm, Çanakkaleliyim. Aslında, bütün hastalarımın yakın ilgi gösteririm. Ama Çanakkale'den herhangi bir nedenle gelenlerin sorunlarını çözmeye gayret ettiğim çok doğrudur. Özellikle bana güvenerek gelenleri hayal kırıklığına uğratmak istemem. Önce insan olmamızı öğütleyen annem ve babamın yolunda gitmeye çalışıyorum.

Şu an bir sağlık kurumunda çalışıyor musunuz? Yoksa artık emekli mi oldunuz?

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde uzun yıllarım geçtikten sonra tam gün yasasıyla birlikte, bu kurumdan emekli oldum. Ama doktorluk yapmaya devam ediyorum. Muayenahanem var ve VKV Amerikan Hastanesi'nde çalışıyorum. Öğretim üyelğine 2 yıl ara verdikten sonra, Koç Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde gene genç hekim adaylarıyla buluşmak da çok hoşuma gidiyor.

Son olarak her ne kadar yıllardır İstanbul'da yaşıyorsanız da bizler sizi Çanakkaleli olarak kabul ediyoruz. Buradan Çanakkalelilere neler söylemek istersiniz?

Assos'a giderken yolumuzu uzatır, Kilit Bahir'den Çanakkale'ye geçeriz. Güzel duygularla, gözler yaşlı geçmişî hatırlar ve hüznü, mutlu birçok duyguyu yaşarım. Kordonboyu, Halk Bahçesi, Muharipler Bahçesi, Çimenlik Kalesi, Müze, Sarıçay (ve sel felaketleri), Saat Kulesi, Maydos, Köprübaşı Karakolu... Dostluklar ve Çanakkaleli olarak "aidiyet" duygum devam ediyor.¹

1 Ayhan Öncü, "Gariban Dostuydu Dr. Hayim Molinas", <http://www.canakkaletravel.com/haber/gariban-dostuydu-dr-hayim-molinas.html>, 3 Haziran 2014.

Dr. Hayim Molinas ve ailesi, Nil Molinas Mandel'in izniyle.

Oturanlar: Berta Reyna (kardeşi), Raşel Molinas (annesi) Dr Hayim Molinas.

*Arka sırada, soldan sağa: Eliyezer İlyas Molinas (kardeşi),
Estreya Levi (kardeşi) İsmet Kaspi (kardeşi).*

Liyezer İlyas Molinas (1930-) *Tanıklığı¹*

Rıfat N. Bali - Liyezer İlyas Molinas görüşmesi

Bir önceki bölümde hayatından bahsedilen
Dr. Hayim Molinas'ın kardeşi İlyas Liyezer Molinas ile
2011 yılında yapılan bir mülakatı sayfamıza taşıyoruz.

İlyas Liyezer Molinas: Liyezer ismini bir türlü telaffuz edemiyorlardı Çanakkale'de. Muhitimiz çok çok genişti. Yani Çanakkale'nin hatırı sayılır ailelerindendik. Bir gün Nüfus Müdürlüğü'ne gittim, "bak ya! ben yine senin ismini unuttum. Ya kardeşim bu ismini değiştir. Ben bir türlü telaffuz edemiyorum" dedi. Hakikaten de "Lizer", "Lazar", "Luzer", Leezer", elli tane... "Müdür Bey siz bana 'İlyas' deyin ben böyle telaffuz edemeyenlere İlyas diyorum" dedim. "O zaman" dedi, "bunu resmileştirelim" falan. "Valla ben mahkemelerle uğraşamam" dedim. "Lüzumu yok, ben sana yaparım" dedi. Şimdi benim nüfusumda Liyezer'den sonra büyük bir boşluk vardı, [sonra da] Molinas. "ben buraya İlyas ismini yazıyorum" sabıka kaydına da geçiriyorum ve sen bundan sonra Liyezer İlyas Molinas'sın" dedi. Öylece kaldı.

1 19 Kasım 2011 tarihli görüşme.

Rıfat N. Bali: Şimdi siz bana Trakya Olayları için duyduklarınızı anlatın?

İlyas Liyezer Molinas: Trakya Olayları dediğiniz nedir?

Rıfat N. Bali: Bu 1934'teki Çanakkale'de, Edirne'de, Bayramiç'te bu "yağma, furtuna" dedikleri falan.

İlyas Liyezer Molinas: Şimdi, rahmetli babamın anlatması ve rahmetli annemin anlatması. Bayramiç'te çok geniş bir aile kitlesi vardı.

Rıfat N. Bali: Babanızın ve annenizin adı neydi?

İlyas Liyezer Molinas: Avram Molinas, Raşel Molinas.

Rıfat N. Bali: Doğum seneleri neydi hatırlıyor musun?

İlyas Liyezer Molinas: Babamın 1915'ti. Annemi pek bilemiyorum. Eski tabirle falan filan ama işte o doksan yaşında öldü.

Rıfat N. Bali: Ne zaman?

İlyas Liyezer Molinas: 1997'de öldü.

Rıfat N. Bali: 1907 o zaman.

İlyas Liyezer Molinas: 1907. Belki babam da 1300 doğumluydu. Babam 15 tevellütlüydü.

Rıfat N. Bali: 1315.

İlyas Liyezer Molinas: 1315 tevellütlüydü.

Rıfat N. Bali: Tamam bakarız ona.

İlyas Liyezer Molinas: Oradan çıkarırsınız siz. Şimdi, Bayramiç'te bu hadiseler patlak verdiği zaman başladılar evleri taşlamaya, dükkânları taşlamaya ve o zaman rahmetli babam –çok kabadayı bir adamdı, çok kendine güvenen bir adamdı, çok kuvvetli bir adamdı– "ben" dedi, "bu gece bekleyeceğim" dedi, "taşlamaya gelenlerin" dedi [...]

Rıfat N. Bali: Canına okuyacağım.

İlyas Liyezer Molinas: "Canına okuyacağım."

Rıfat N. Bali: Ne iş yapıyordu?

İlyas Liyezer Molinas: Manifaturacıydı.

Rıfat N. Bali: Menahem Çakıcı diye bir kasap vardı; babamın çok iyi dostuydu. "Avram" dedi, "ben seni yalnız bırakmam. Ben de sana refakat edeceğim" dedi. Bunun üzerine bunlar geceleyin dükkânın içine girdiler. Taşlamalar başlayınca, bu Menahem Çakıcı, babam dışarıya çıkıp da başı belaya girmesin diye "öhö! öhö!" diye kuvvetli bir öksürük yaptı, dışarıdakiler bu öksürüğü duyunca, kaçıp gittiler. Ve ondan sonra anladılar ki artık Bayramiç'te hayat kalmadı. Babam Çanakkale'ye adım atmak üzere geldi, dükkânını ayarladı, Çanakkale'de güzel bir evimiz vardı, onu satın aldı. Amcam ve amcamın ablasının kocası onlar Bayramiç'te kaldılar kısa bir süre için ve baktılar ki orada hayat yok, İsrail'e göç ettiler. Babam Çanakkale'de kaldı. 1930 senesinden sonra, bu da yine bana babamın anlattığı ve benim şahit olduğum hadiseler ki bunu kimse bilmiyor. Camilerde "gayrimüslimlere kim borcunu öderse yeri cehennemdir" diye vaazlar vermeye başladılar.

Rıfat N. Bali: Hangi senelerdi bu? Yani "1930'dan sonra" diyorsun da ne zamanlar?

İlyas Liyezer Molinas: Onu pek bilemiyorum. Yalnız 1930 senesinden sonra olduğunu biliyorum. Ve dolayısıyla babamın bir sürü müşterisi vardı ve hiçbirisi borcunu ödemedi. Esas nokta, ben on dört-on beş yaşlarımda, –ben okumadım çünkü. İlkokulu altı sene okudum, iki sene de ortada okudum, yedide falan, on beş yaşında, on altı yaşında dükkâna girmeye başladım ben. Babamla beraber çalışmaya başladık. Şimdi bu arada eski borçlarını ödemeyenler gene bize müşteri olarak mal almaya geliyorlar ve babam onlara da veresiye veriyor. Fakat bunlar eski borçlarını, o hocaların o şekilde vaaz vermesi neticesinde o noktaya temas etmek yok, ödemek yok.

Bir gün Çanakkale'nin Yağcı köyünden İbrahim Efendi diye, çok muhterem...

Rıfat N. Bali: İbrahim ne?

İlyas Liyezer Molinas: İbrahim amca derdik biz ona. Çok ağa bir adam, çok varlıklı falan. Gelirdi bizden alışveriş yapardı, parayı peşin verirdi. Rahmetli babam derdi ki, "bak, bu gördüğün efendi adam, bu gördüğün kibar adam vaktiyle o hocaların verdiği vaaz neticesinde eski borcunu katiiyetle ödemez ama şimdi bütün dükkânı istese veririm". Şimdi ben dükkânı erken açtığım zamanlar birisi gelirdi, tanımadığım birisi, "babam nerede?" [dedi], dedim "biraz sonra gelecek. Hayrola". "Dün akşam babam çok ağırlaştı, fakat bir türlü de ölemiyor. Yalnız bize bir vasiyet bıraktı 'benim Avram'a yirmi sene evvelinden borcum var. Beni borçlu bırakmayın, borcumu ödeyin.' Ben de ölmek üzere olan –veyahut da öldü– babamın bu vasiyetini yerine getirmek üzere..." Tabii babam eski defteri açardı, "en Judezmo"² yazardı, eski Türkçenin, bizim harfle, "üç lira borcu var". Yirmi sene evvelinin üç lirası. Ve o artık manevi bir huzur içinde... Bunları ben yaşadım, gördüm, duydum. Gelelim Varlık Vergisi'ne...

Rıfat N. Bali: Bir dakika, oraya gelmeden önce. Bu 1930'daki olaylar neden oldu bu taşlamalar falan?

İlyas Liyezer Molinas: Bu, Yahudilere karşı bir isyan.

Rıfat N. Bali: Neden ama?

İlyas Liyezer Molinas: Gitsinler diye başka ne olacak. Halk Partisi'nin o zamanki zihniyeti neydi?

Rıfat N. Bali: Ama yani bu halktan mı geliyordu? Yani niye? Kıskaçlık mı vardı?

İlyas Liyezer Molinas: Ben size bir şey söyleyeyim mi: Kıskaçlık olacak böyle bir aşırılık yoktu yani. Çanakkale'de iki-üç tane zengin vardı belirli olarak. Bu artık onların ruhuna işlemiş.

O zamanın Halk Partisi zihniyeti. Yani başka hiçbir şey olamaz. Mesela bize Çanakkale'de, "pis Yahudi!", "Çıfıt", "bizi iğneli fıçıya atacak mısınız?" gibi tabirler kullanılırdı.

Rıfat N. Bali: Hangi senelerde?

İlyas Liyezer Molinas: İşte 1942, 43, 44 senelerinde falan filan. Abim mesela o zaman ortaokuldaydı, "Yahudi oğlu derse kalk". Hoca! Düşüne biliyor musunuz yani. O yirmi kur'a askerlik toplandığı zaman, rahmetli babamı da –iki-üç tane Judio da vardı Çanakkale'de– Balıkesir'in Sındırgı kazasına... Bunu biliyor musunuz?

Rıfat N. Bali: Muhtelif yerlere yolladılar.

İlyas Liyezer Molinas: Ha. Sındırgı'ya gönderdiler. Ve ben rahmetli babamı gittim görmeye. Kaç yaşımıydım bilemiyorum yani 1944'te askere aldılarsa on dört yaşımıydım, cesarete bakın?!

Rıfat N. Bali: 1941'de aldılar.

İlyas Liyezer Molinas: 1941'de aldılarsa, ben on bir yaşımıydım falan. Ben çok güzel de ağız mızıkası çalardım. Mızıkamı da yanıma aldım ve gittim. Kertil diye bir yerde, karargâh orada, "çapa-kürek"e koydular. Bunları biliyor musunuz?³

Rıfat N. Bali: Evet, evet.

İlyas Liyezer Molinas: O zaman Ermeni bir doktor da vardı, su-bay elbisesi yoktu, askeri elbise. Rahmetli babam "çapak-kürek"te bayıldı, midesinde de şikâyeti vardı. O zaman da bir kanun çıkarmışlardı: Beş bin lira veren –askeriye ödüncü olarak, askerlik bitinceye kadar– "çapa-kürek"ten muaf. Ve rahmetli babam bu beş bin lirayı verdi ve muafiyet kazandı.

Rıfat N. Bali: Ben bunu hiç duymadım.

3 Burada sözü edilen 1941 yılında gayrimüslim erkeklerin ihtiyat askeri olarak silah altına alınmaları ancak nafia taburlarında istihdam edilmeleridir. Popüler kültürde "yirmi kur'a" deyiimi ile mal olan bu olay hakkında daha fazla bilgi için bkz. Rıfat N. Bali, *Yirmi Kur'a Nafia Askerleri*, Kitabevi, İstanbul, 2008.

İlyas Liyezer Molinas: Evet. Bir de Mordohay.... vardı Çanakkale'de. O çok zengindi. O da aynı şekilde beş bin lira verdi, iaşeci oldular, "çapa-kürek"ten kurtuldular. Yoksa herkes bilaistisna "çapa-kürek"e kondu. Ve babamın bir hatası dolayısıyla, –ne oldu bilemiyorum, sonradan babam anlattı bana– yüzbaşı babamı dövecekti fakat ben yanında varım diye ve mızıka da çaldım hoşuna da gitti diye pas geçti. Şimdi bu bir. Yine hatırladığım bir şey: Çanakkale'ye üst düzey bir bürokrat geldiği zaman, Yahudi evlerinden halılar alınırdı. Bu arada bizim halılar da verilirdi. Beyefendilerin geçeceği güzergâha onlar konurdu ve ondan sonra halılar iade edilirdi. Ondan sonra bir şey daha vardı ama onun ne olduğunu unuttum. Aklımdaydı da. Bunları hep size anlatmak için hazırladım kendimi.

Rıfat N. Bali: Varlık Vergisi.

İlyas Liyezer Molinas: Askerlik bittikten sonra geldiler, Varlık Vergisi'ni aldılar. Babam, oradan, buradan, falan, fılan ödedi. Aradan iki-üç ay geçti, "hava askerliği" diye yine askere aldılar. Ama bu nasıl bir askerlikti? Güya hani şimdi var ya Milli Savunma şeysi, hani AKUT'un yaptığı işler, ne diyorlar onlara?

Rıfat N. Bali: Sivil Savunma.

İlyas Liyezer Molinas: Sivil Savunma. Çanakkale'de iki kilometre, üç kilometre uzakta bir çiftlik vardı. Güya yabancı uçaklar geldiği zaman, bu sivil savunmadaki sözüm ona "yaşlı askerler" tedbir alacaklar, haber verecekler... Üç ay da oralarda süründü babam. Hatta bir gün çok çok kıymetli bir dostumuz gelmişti Narlı'dan, o zaman taksi de yoktu, vasıta buluncaya kadar zaman geçecek diye ben koşa koşa o çiftliğe gittim, "baba biliyor musun" dedim, "Zahit Bey geldi". Zavallı babam, izin aldı ve geldi dostunu gördü. Yani bir daha... Ha şimdi hatırladım... Size Yahudi evlerinin tahliye ettirilip subaylara verildiğini anlattılar mı?

Rıfat N. Bali: Yok. Çanakkale'de mi yine?

İlyas Liyezer Molinas: Çanakkale'de. İvo'nun⁴ babası Pepo'yu tanır mıydınız?

Rıfat N. Bali: Hayır.

İlyas Liyezer Molinas: Tanımadınız. Onun babası yani İvo'nun dedesi Çanakkale'de çok büyük bir manifatura mağazaları vardı. İvo'nun da bir amcası vardı çok böyle atılgan bir çocuk falan. Bu çocuk Almanya'dan bir şarkı istedi. O zaman buradan talepte bulunarak istenilen şarkı söyleniyordu.

Rıfat N. Bali: Şarkı?... Anlamadım nasıl şarkı?... Yani Almanya'dan kimden istedi?

İlyas Liyezer Molinas: Herhalde bir plak şirketinden.

Rıfat N. Bali: Ha! Bir plak istedi yani?

İlyas Liyezer Molinas: Müziğin radyoda okutulmasını istedi.

Rıfat N. Bali: Ha! Müziğin radyoda okutulmasını.

İlyas Liyezer Molinas: Buna casusluk damgası.

Rıfat N. Bali: E okundu mu bu şarkı radyoda?

İlyas Liyezer Molinas: Yok, nerede okutulacak. Ama böyle bir mektup gitti diye, "vay sen casussun! Casus ailesisiniz!" diyerek amcaları Bursa'ya sürgün ettiler. Bunu kimse hatırlamaz, bilmez; ben yaşadım.

Rıfat N. Bali: İsmi neydi amcanızın?

İlyas Liyezer Molinas: Yakuti Molinas. Ve ben Bursa'ya gittim, onlarda misafir kaldım. Ondan sonra Yahudi evlerine karakollardan bir yazı geliyor, "bir hafta zarfında evi tahliye edin, çıkın!" Emir büyük yerden. Ev tahliye ediliyordu ve oraya bir subay ailesi yerleştiriliyordu. Çünkü Çanakkale'de halamın oturduğu evin yanındaki bu aileyi derhal çıkardılar ve kurmay albay, karısı ve dört çocuğuyla beraber ikamet etmesi üzere verildi.

Rıfat N. Bali: Sonra ne oluyordu?

İlyas Liyezer Molinas: Çanakkale'de durduğu sürece orada. Ondan sonra ev iade ediliyor ama evden eser kalmıyor.

Rıfat N. Bali: Hangi senelerde oluyor?

İlyas Liyezer Molinas: İşte o harp senelerinde.

Rıfat N. Bali: 1941-42 o sıralarda.

İlyas Liyezer Molinas: 1943-44, 1942. Gelelim bizim başımıza gelene: Bizim evimizin karşısında iki tane yedek subay doktor ve bir de tabur komutanı binbaşı komşularımız vardı. Tam evimizin karşındaydılar. Babam rahatsızlandığı zaman bu doktorlar gelir, babamı tedavi ederlerdi; tabii para almazlardı komşuluk münasebetiyle. Biz de bunları çok iyi karşıladık. Annem güzel börekler yaptığı zaman gönderirdi, yemeğe çağırırdı. Bunlardan bir tanesi sonradan Profesör Cihat, çocuk mütehassısı profesör oldu ve kız kardeşim çocuğunu ona götürürdü, torununu ona götürürdü. Bir gün bu tabur komutanı bize geliyor ve diyor ki anneme, –babam asker– "Madam" diyor "bugün bizim tabura gelen yazıda evinizin tahliye ettirileceği ve bir subaya verileceği şeklinde bir yazı geldi" [diyor]. "Avram Molinas'ın evi tahliye ettirilip bir subaya verilmesi için. Bunu benden duymadınız siz. Haberiniz olsun, tedbirinizi alın" dedi. Annem zavallı ne yapsın? Kime gidecek? Şimdi bunu burada bırakalım, biraz evveline gidelim. Abim orta sınıfın sonu sınıfında iken çok çok çalışkan, çok çok zeki bir çocuktü. O zamanın Emniyet Amiri de ikinci bir Hitler'di. Çanakkale'yi titretirdi. Bunun bir oğlu ve bir kızı ikmale kaldı. Ben atlıyorum, siz birleştirirsiniz. Bunlar bilgi olarak sizde olsun. Bunları kimse bilmiyor çünkü. Okuldan dediler ki bu emniyet amirine "sizin çocuklarınızın sınıf geçmesini sağlayacak bir tek insan var, o da Hayim Molinas". "Kim bu?" "Bu bizim, ortayı bitirmek üzere çok zeki, çok çalışkan, müthiş bir zekâ, müthiş bir kafa" falan, filan. Bu konuşuluyor, ertesi gün bir jeep geliyor kapının önüne bir polis jeepi. "Hayim Molinas kim?" "Benim." Abim de o sene liseye gitmedi hep bizimle beraber olmak için ve

dükkânı çalıştırmak için. Korku içinde gidiyor, "buyurun efendim" diyor, "ben Hayim Molinas. Beni çağırmışsınız." "Ha. Hayim sen misin?" "Benim." "Bak, benim bir oğlum bir kızım var. İkisi de ikmale kaldı" dedi, "sen çok çalışkanmışsın ve sen bunlara sınıf geçirtebilirmişsin ve bunlara ders vereceksin." "Hay hay" dedi abim, "derhal." "Sen her gün eve geleceksin ve bu çocuklara ders vereceksin." "Amir Bey" dedi abim, "kızına geleyim ama oğlunuz benimle beraber dükkânda dursun, ben fırsat buldukça ona hep ders öğretirim. Yani eve gidip de bir saat alacağına günde üç-dört saat ben ona ders vereyim, ben onu yetiştiririm." "Bu çok iyi bir fikir. Kerata hiç olmazsa ticareti de öğrensın" dedi. Ve dolayısıyla bu böyle... Bu arada karaborsanın en civcivli olduğu dönem. Sümerbank malları veriliyor, vesikayla satılıyor, kavgalarla satılıyor. Emniyet amirinin oğlu bizim dükkânda, kimin haddine düşmüş de polis gelecek. Abim de o zaman karaborsanın domuzluğunu yaptı. Yani o sayede para da kazandı ve neticede bunların ikisi de sınıf geçti. Şimdi annem sağa sola gidip de çare bulamayınca, kış günü tahliye edilecek, beş aile, beş çocuk ne yapacağız, halimiz ne olacak? Zekice bir akıl geldi, iki ablamı aldı ve Emniyet Müdürü'nün evine gitti. Bu arada bu iki ablam da Emniyet Müdürü'nün oturduğu evin önünden her gün orada bir kadın vardı el işleri öğreten bir kadın, harika şeyler yaparlardı. Bunlar da fark ettiler ki bu iki kız kardeş devamlı oradan geçiyorlar. Annem orada gidince, kapıda polis var, "ne istiyorsun?" dedi, "ben dedi Amir Bey'i göreceğim." "Kimsin?" dedi, "de ki, çocuklarına ders veren Hayim'in annesi." Bak bir insan herkese kötü olabilir ama herkese de iyilik yapabilir. Allah razı olsun. Bu adam Haham'ı dövdü, onu anlatacağım biraz sonra. Bunun üzerine içeriye kabul etti, çaylar ikram edildi. "Hayrola" dedi, "bir arzun mu var, bir ricaya mı geldin?" "Amir Bey babamız askerde, bize gelen habere göre evimizi tahliye ettirip burayı subay evi, subaylara verilecekmiş. Ben bu kış günü..." O zaman da Çanakkale'de müthiş bir kış olurdu. "Ben bu kış kıyamette nereye başımı sokayım." "Olmaz öyle şey! Olmaz öyle şey" dedi, hemen telefona asıldı, bizim bağlı olduğu-

muz mıntika karakoluna "Bana bak!" dedi, "Avram Molinas'ın evini hemen silin oradan, başka bir evi verin" dedi. Biz evimizde kaldık ve başka ev dediğimiz yer, tanımazsınız tabii şimdi burada Albert Penso, Yermiya Penso ve Moiz Penso diye üç kardeşin babalarının oturduğu ev. O bizim...

Rıfat N. Bali: Yerine verildi.

İlyas Liyezer Molinas: Orası tahliye ettirildi ve orasını inzibat dairesi yaptılar. Tabii ev teslim edildiği zaman evden hiçbir hayır kalmamıştı falan filan vesaire. Bu bahsettiğim Emniyet Amiri despot ve feci bir adamdı. Bizim Haham'ı "Baho Reyna" diye. Salamon Reyna'yi tanıdınız mı? Kabaydı.

Rıfat N. Bali: Hayır.

İlyas Liyezer Molinas: Tanımadınız. Güya bunlar çuval kaçakçılığı yapıyor diye bunları karakola çekti, falakaya yatırdı, ayaklarına sopalar vuruldu. Ondan sonra sulara gezdirildi. Tabii ne çuval kaçakçılığı var, ne hiçbir şey var.

Rıfat N. Bali: E niye yaptı öyle?

İlyas Liyezer Molinas: Niye yaptı? Kim bilir birisi bir ihbarda bulundu. Aslı var yok araştırılmadan, her şey ellerinde. Bu şekilde böyle. Yani...

Rıfat N. Bali: Siz hangi senede ayrıldınız ailece oradan, Çanakkale'den?

İlyas Liyezer Molinas: Şimdi ben 1978'de ayrıldım. Nil'in babası o daha evvel ayrıldı, çünkü çocukları üniversiteye gidiyordu ve burada olmak istedi. Biz kalabalık bir aileyiz.

Rıfat N. Bali: Bir de 1967'de Altı Gün Savaşı sırasında olaylar oldu. Bir de bir manifaturacıda bir çocuk, kızların şeyine baktı diye...

İlyas Liyezer Molinas: Şimdi bu Çanakkale'nin en zengininin oğluydu.

Rıfat N. Bali: Bu? Kızlara bakan?

İlyas Liyezer Molinas: Kızlara bakan. Güya –dükân gözümün önünde– döşemeler tahta, onun altına giriyor ve kadınlara bakıyor. Bunu, içindeki bir velet, artık ballandıra ballandıra [anlatıyor] bizi o akşam linç etmeye geldiler. Çok sıkı tedbirler alındı ve hiçbirimizin burnu kanamadı.⁵

Rıfat N. Bali: Peki doğru muydu bu vaka?

İlyas Liyezer Molinas: Yok, yok.

Rıfat N. Bali: Bakıyor muydu çocuk?

İlyas Liyezer Molinas: Bakıyordu. Yani yoksa bu... Zaten dükânlar karşı karşıyaydı. Babasının sarraf dükânıyla bunun gittiği yer arasında aşağı yukarı beş-altı metre vardı.

Rıfat N. Bali: Kimdi bu aile, bu çocuk?

İlyas Liyezer Molinas: Şimon Penso. Vefat etti. Çok yakışıklıydı, Çanakkale'nin en yakışıklısıydı. Kimsede motosiklet yoktu, onun motosikleti vardı. Biz inanmadık. Yani istediği kadını elde edebilecek bir vaziyeti var ama o zaman Çanakkale'de de böyle ilişkiler olamaz, çünkü çok nüfusu az ve çok göze batardı. Ben mesela bekâрім, hiç evlenmedim. Ben bir kadınla ilişkiye başladım, o da evine girme sebebim gayet normal, abimin kiracısıydı ve aylıkları almaya giderdim. Benim bir ortağım vardı Vedre,⁶ dedi ki, "Liyezer bak, dikkat çekmeye başladın bu eve çok giriyorsun diye" dedi. "Ya" dedim, "ben, orada dört daire var, dördü de abimin kiracısı. Kim ne derse desin." Kadın da çok güzeldi. Kimse onu... Çok elde

5 1951 yılında Çanakkale'de bir Yahudi manifaturacının bodrumuna gizlenen birkaç Yahudi gencin mağazaya alışverişe gelen kadınların mahrem yerlerini seyredirken suçüstü yakalanmaları halk arasında büyük infial yaratacaktı. Sanıklar linç edilmek istenecek, Yahudi mahallesinde düzenlenen protesto gösterisi esnasında Yahudi esnafa ait mağazalar tahrip edilecekti. Bu olaylar Çanakkale Yahudileri arasında panik havası yaratacak, Yahudi esnaf birkaç gün işe gitmeyecekti. Ancak Emniyet güçlerinin hemen müdahale etmesi sayesinde olayların büyümesi önlenecek ve güvenlik sağlanacaktı. Rıfat N. Bali, *Devlet'in Örnek Yurttaşları (1950-2003)*, Kitabevi, İstanbul, 2009.

6 Ladino dilinde "yeşil" anlamına gelir. Yeşil İslam'ın rengi olduğu için, "Türk"ü tanımlamak için kullanılır.

etmek isteyenler oldu ama o da bana âşıkmiş meğersem falan filan vesaire. Yani zamparalık da yapmak mümkün değildi. Bu kadınları seyreden adam yani genç Çanakkale'de barınmadı bir daha; hemen İstanbul'a gönderdi babası. İstanbul'a gitti ve aradan üç-dört sene geçtikten sonra, Çanakkale'ye geldi. Benim sınıf arkadaşımdaydı Eşref diye bir mühendis. Biz, Kepez diye bir yer vardı mesire yeri, giderdik oraya falan. Bunu orada gördü, "ulan" dedi "i..e! Sen bizim kadınların bacaklarını, bilmem nerelerini nasıl seyredersin!" diyerek bunu öyle bir dövdü ki, paramparça etti, kanlar içinde bıraktı. O son oldu, İstanbul'a kaçtı, bir daha da gelmedi.

Ondan sonra gelelim [Altı gün] 1967 Harbi'ne. Güya, –şimdi İsrail ezip geçti ya– Jojo Varon diye tuhafiyeci bir...

Rıfat N. Bali: "Buradan Mekke'ye giderseniz elimizi öpeceksiniz" demiş.⁷

İlyas Liyezer Molinas: Demiş. Halbuki aslında böyle bir şey yok. Ama belki de... Geveze birisiydi, belki de ağzından böyle bir

7 Çanakkaleli Yahudi manifaturacı Jojo Varol'un "Türkler'i de biz haklarız, sıra Türkler'e geldi, bundan sonra Kâbe'ye giderken elimizi öpeceksiniz" şeklinde konuştuğunun iddia edilmesi zerine yerel halk Yahudilere karşı gösteri yapmaya başladı. Polisin durumu önceden haber alması sonucunda olaylar büyümeden önlendi. Polisin Yahudi mahallesinde önlem almasına rağmen gece yeniden toplanan yüz elli kadar gösterici ellerinde bayraklar olduğu halde "Dağ başını duman almış" marşını söyleyerek ilerlemeye başladı. Polisin göstericilere müdahale etmesiyle ortalık karıştı. Göstericiler ellerindeki taş ve sopalarla cam ve çerçeveleri kırdılar. Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine askerî birlikler, Vali Muavini, Cumhuriyet Savcısı ve Jandarma Komutanı olay yerine geldi. Olaylar sırasında iki polis, beş gösterici yaralandı, on üç kişi gözaltına alındı. Yeni olaylar çıkacağına dair ihbar alan Emniyet güçleri ve askerî birlikler Yahudi mahallesinde sabaha kadar devriye gezdi. Vali Muavini ve emniyet Müdürü de alınan önlemleri yerinde izledi. Polis tarafından yakalananlardan üçü serbest bırakıldı, diğerleri ise tutuklandı. Jojo Varol'un sarf ettiği iddia eden sözler konusunda hiç kimse tanıklık yapmaması üzerinde Varol hakkında herhangi bir adli işlem yapılmadı. Olayların üzerinden bir hafta geçmesine rağmen emniyet güçleri ve askerî birlikler Yahudi mahallesinde aldıkları güvenlik önlemlerini sürdürmeye devam ettiler. Ortamı sakinleştirmeyi amaçlayan Çanakkale Yahudi Cemaati Mütevelli Heyeti yerel bir gazeteye ilân verip Çanakkaleli Yahudilerin Türkiye'ye ve Çanakkale halkına karşı hissettikleri dostluk, sevgi, birlik ve beraberlik duygularını tekrarladı. Kaynak: Rıfat N. Bali, *Devlet'in Örnek Yurttaşları (1950-2003)*, Kitabevi, İstanbul, 2009, sf. 127-128.

şey kaçırmış olabilir. Allah'ım Ya Rabbim nasıl Çanakkale'de kaynadı biliyor musunuz yani olamaz böyle bir şey. Bizi linç edecekler diye haberler gelmeye başladı. O zamanki Demokrat Parti Başkanı Mehmet Erol bizim çok iyi dostumuzdu. Ben onun yazıhanesine gittim. Devamlı Süleyman Demirel'le temas etti. Süleyman Demirel'in bu lafını hiç unutmuyorum: "Çok tedbir alın, gerekli önlemler alın-sın, kimsenin burnu kanamasın." Bunu bizzat kulaklarımla duydum. Şimdi, bizim Çanakkale'de Çamur Şevket diye Kasımpaşalı bir kabadayı vardı. Çanakkale'de ayakkabıcılık yapıyordu. Bizim bir-iki iyiliklerimiz dokundu. Bu tuttu... Akşam üstü saat dört-beş sıralarında bir yaz akşamı biz kapıda oturuyoruz, fakat Çanakkale kaynıyor yani her an ne olacağı belli olmayan bir durum yani hissediyoruz, yaşıyoruz, feci bir şey! Bu evimize geldi. "Ooo Şevket hoş geldin" dedim. Bu "Liyezar abi" dedi, "hayrola ne yapmaya geldin?" dedim, "bu akşam kıyamet kopacak. Ben sizin için buraya geldim. Bu kapıdan kim içeriye girerse anasını s....m" dedi. "Ya Şevket senin burada olman milleti daha fazla tahrik eder. Bizim Allah'a şükür etrafımız çok iyidir, bizi çok severler, bize dokunmazlar" dedim. "Olmaz öyle şey" dedi. O arada genelevden çıkıp da bir kasapla evlenen bir numaralı Yahudi düşmanı pis bir kadın, bizim evin karşısındaki bir arsada oturuyordu. Yanımıza geldi, bu Şevket'e dedi ki, "ne o, Yahudileri korumaya mı geldin?!" dedi. "Si...r ol git o....u!" dedi, "a...a koyduğumun karısı!" dedi, "git burdan! Başımı belaya sokma!" falan filan. "Sen de bu akşam belanı bulacaksın! Kim bunları müdafaa ederse sen de belanı bulacaksın!" dedi. Bu adam hışımla içeriye girdi, karısan telefon etti. "Sebahat" dedi, "çekmece-de iki tane tabanca var. Tabancaları al, İlyas abinin evine gel!" dedi. "Ya Şevket yapma gözünü seveyim! Bizim başımız belaya girecek" [dedim]. "Siz merak etmeyin" dedi falan. O zamanki bir ağır ceza reisi de abimlerle çok samimiydi ailecek. Onların bile haberi oldu işten. "Doktor" dedi, "bu akşam sizin mahallede kıyamet kopacak. Bu akşam biz sizi almaya geldik. Bizim eve gidelim; hiç olmazsa emniyette olun" dedi. Bu arada abim çingenelerin peygamberiydi. İki-üç tane fedai çingene geldiler, "Hayim amca..."

Rıfat N. Bali: Niye öyle peygamberleriydi?

İlyas Liyezer Molinas: Onlara bakardı, para almazdı. İlaçlarını da verirdi. Fakirlik çoktu o zaman zaten. Ama kabadayı, yani mafya. "Biz" dedi, "bu akşam seni korumaya geliyoruz. Ona göre haberin olsun. Senin kılına bile dokundurtmayacağız" falan filan ve o akşam askeriye bütün Yahudi mahallesini sardı ve hiçbir şey olmadı. İşte bazı taşlar maşlar, camlar kırıldı falan filan.

Rıfat N. Bali: Niye peki Çanakkale böyle patlamaya hazır hep Yahudilere karşı?

İlyas Liyezer Molinas: Valla sebebi bizim bilmemize imkân yok. "Kıskançlık" desem; evet Çanakkale'de bir mahalle olduğu gibi esnaf Yahudi'ydi. Bizim Çanakkale'deki Yahudilerin içinde mezarcısı vardı, tenekeçisi vardı, üç-dört tane terzi vardı, ayakkabı tamircisi vardı, vardı oğlu vardı. Bu alüminyumları yıkamak için çaydan kum alıp satan bir adam vardı. Bu aynı zamanda gider mezar da kazardı, birisi öldüğü zaman mezar da kazardı. Yani bu artık umumi bir hava diyeceğim ben. Yani bu özel olarak Çanakkale'ye mahsus bir şey değil. Bak Edirne'de de çok. Geçenlerde televizyonda bunu bir saat konuştular, o kadar güzel anlattı ki adam yani. Demek ki o zaman... Yani bu milletin içinde zaten Yahudilere karşı her an patlamaya hazır bir şey var. Artık buna kıskançlık deyin, bilmem ne deyin.

Rıfat N. Bali: Peki mesela o olaylardan sonra işte, asker çevrede... Ertesi gün nasıl oldu?

İlyas Liyezer Molinas: Süt liman.

Rıfat N. Bali: Süt liman.

...

İlyas Liyezer Molinas: Bizim aile bayağı ... Türk çeteleri ne kadar Rum varsa hepsini toplayıp, –Bayramiç'te akan bir çay vardı– hepsini kestiler. O çay kıpkırmızı akmış. Annem anlatıyor bunu. Annem çok zeki bir kadındı. Bu defa, –annemin biraz şivesi bozuktu– annemi Rum kızı zannederek onu da yaka paça aldılar, kesmeye gö-

türüyorlar. Annem, "ben Rum değilim, ben Yahudi'yim. Beni bırakın" falan filan. Şive... O arada bir bakkalın önünden geçerken, "Ali dayı, Ali dayı! Bak bunlar beni Rum diye götürüyor!" "Yok yahu! O Rum değil. O Yahudi" dedi, "onu bırakın" dedi. Şimdi bunu annem bizzat yaşadı, anlattı.

Rıfat N. Bali: Evet. Çanakkale'de hangi senede bitti şey? Yani oradaki Yahudi esnaf ne zaman gitti?

İlyas Liyezer Molinas: Şimdi bak Rıfatcığım, İsrail kurulduğu zaman Çanakkale'de iki yüz elli-iki yüz seksen aile vardı. Fakat çoğu orta derecenin altında yani "este pan para este kezo".⁸ İsrail kurulduktan sonra çok büyük bir göç oldu Çanakkale'den. Babam da o zaman cemaatin iler gelenlerindendi. Çok insanlar gitti. Ondan sonra aileler peyderpey ama antisemitizm dolayısıyla değil. Ondan sonra zaten 1967'den sonra pek fazla bir şey olmadı, peyderpey kalkmaya başladılar. Artık Çanakkale'yle iktifa etmeyenler, çocuklar okuyacak olanlar İstanbul'a gelmeye başladılar. Nitekim bu arada abim de Çanakkale'de bir numaralı bir doktordu, çok işi vardı. "Üç çocuğum İstanbul'da. Artık benim burada yapacak bir şeyim yok" dedi. İstanbul'a kalktı, Kasımpaşa'da bir muayene açtı. Fakat Çanakkalelilere söz verdi, "İstanbul'a kalkarsam da gene size geleceğim" [diye]. Haftada iki gün gelirdi Çanakkale'ye, poliklinik gibi olurdu; yüz hasta, yüz elli hasta, iki yüz hasta. İşini bitirirdi, cuma akşamı İstanbul'a dönerdi, cumartesi günü de Kasımpaşa'daki muayenehanesinde çalışırdı. Güzel günlerimiz oldu ama sıkıntılı günlerimiz de oldu. Mesela benim unutmadığım bazı, kafamda yer etmiş: Çanakkale'de çok büyük bir zelzele olmuştu.

Rıfat N. Bali: Öyle mi?

İlyas Liyezer Molinas: Evet. O zaman rahmetli babam da askeri. Bizim evimizin de yarısı taş, yarısı ahşaptı. Yukarısı olduğu gibi çatladı. Ama hiçbir şey olmadı. Belediyeden ekipler geldiler hasar

tespiti için. Dediler ki "işte ahşap evin faydaları. Altı taş, yukarısı ahşap". Ahşap dediğim de nedir biliyor musunuz? Şimdi böyle bir duvar düşünün. Bu duvar yapılmadan evvel maderler, sağdan, soldan maderler ve bunların arası tuğlalarla döşenerek üzerine sıva yapılıyor, kuvvetli zelzelelerde çiviler gider gelirmiş, esneme oluyor. Dolayısıyla falan öyle. Oturduğumuz odanın döşemesi çöktü, altı boştu. Bir Ermeni yapmış. Kuyumuz bile vardı evde, süper bir evdi. Çanakkale'nin en güzel eviydi. Marangoz Aşer vardı, Allah rahmet eylesin, onu çağırdık, geldi yaptı. "Aşer borcumuzu verelim" dedik. "Baban askerde. Baban askerden gelince ondan alırım parasını" dedi. Yani böyle şeyler de yaşadık.

– ESKİŞEHİR –

Bir Zamanlar Eskişehir ve Yahudiler

Gürcan Banger

Elektronik mühendisi, yazar, gazeteci ve araştırmacı Gürcan Banger, (1955-) 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında, Eskişehir'in yakınlarında kurulan Yahudi tarım kolonilerini anlatıyor ve bu yerleşimlerde çalışmış iki kişinin anılarını aktarıyor.

Eskişehir'in yoğun olmayan yerleşime uğramamış bereketli toprakları 18'inci yüzyıldan itibaren göç almaya başlar. *The Times*'ın 31 Aralık 1904 tarihli sayısında *The Land of the Anatolian Railway II* (Anadolu Demiryolu'nun Geçtiği Topraklar II)" başlıklı bir makeden alıntı yapmak istiyorum. Yazıda Bulgaristan'dan göç eden ve Ankara – Eskişehir arasında üç farklı yerleştirilen Yahudi göçmenlerden söz edilmektedir:¹

Eskişehir ve Ankara arasında Romanya'daki Ortaçağ İspanyol Yahudileri gibi haçın gölgesi yerine hilali yeğlemiş üç küçük Yahudi yerleşmesi bulunur. Bu kolonicilerin 100 aile oldukları söyleniyor. Türkiye'ye 5 yıl önce geldiler ve Dobruca'dan geldiklerinde muhacir statüsü ile Sultan'ın kamu topraklarından geniş araziler verildi. Başlangıçta çok az şey talep ediyorlardı ancak kıyafetlerinin

1 Aktaran: Yonca Kösebay Erkan, "Anadolu Demiryolu Çevresinde Gelişen Mimari ve Korunması", Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mayıs 2007, s. 111.

yetersizliği nedeniyle, soğuktan, açlıktan çok etkilendiler. Sefaletleri yüzde 90 oranında kentli olmalarından ve tarım hakkında pek bir şey bilmemeleri yüzünden artmıştı. Bu halde iken Berlin'den Prof. Otto Warburg tarafından keşfedildiler. Kolonilerin başına bilimsel tarım bilgisi olan yetkin idareciler atadı ve yerleşmelerin tüm masraflarını karşıladı. Beylikahır'daki koloni 100 kişinin 48'inin barındığı koloni olduğu için en önemlisidir. Burası imar edilmiş anlamına gelen 'mamure' adını taşır ve oldukça iyi durumdadır. Kireç boyalı kerpiç evlerin kırmızı kiremitli çatıları ve kerpiç ağılları özgün bir mimaridir. Köylüler yaklaşık 400 koyun, 400 keçi sahibidirler. 800 hektar alanda bu yıl tarım yapılmıştır, kolonistlerin çoğu gettolardan gelmiş olsalar da, tarıma yavaş yavaş alışmaktadırlar. Çok çalışmaktadırlar ve sahip oldukları başarıdan daha çoğunu hak etmektedirler. Bu yılın hasadı oldukça büyük bir hüsrana oldu. Mayıs başına kadar mısır harika durumdaydı, ancak bundan sonra 5 ay süren kuraklık sonucunda ürün zayıf oldu.

Başlangıçta yerleşim komünist ilkelerle işletilmek istendi ancak bunun büyük bir hata olduğu anlaşıldı ve hemen terk edildi. Arazi aileler arasında sanki kendi mülkleriymiş gibi bölümlere ayrıldı. Her aile sıradan bir sapan ile bazı tarımsal aletlere sahipken her grup (3 aileden oluşan) 3'lü sapana sahipti. Ambarlar, demirciler ve ağır makineler, örneğin buharlı harman makinesi genel kullanımdaydı. Koloni makineler açısından iyi donanımlıydı ki bunların çoğu birinci sınıf İngiliz makineleridir. Baş edilmek zorunda kalınan iki güçlükten biri kuraklık ki tüm Anadolu'da yaygındır, diğeri köyün sağlıksız konumudur. Bölgede sıtma o kadar yaygın ki istasyon şefi birkaç ayda bir değişiyor. Köy sakinleri yerleşimlerinin ilk iki yılında ateşten çok yakınıyorlardı ancak şimdi çevreye bir ölçüde alıştılar. Yaşanan küçük tatsızlıklar arasında zaman zaman büyük sayıda koyunu telef eden kurtlardan da bahsedilmektedir. Köyün hükümete ödediği vergiler oldukça ağır. Şu ana kadar koloni Prof. Warburg ve Paris Cemiyeti'ne aile başına 300-400 Franka mal oldu. Beylikahır trenle Eskişehir'den 2 saat uzaklıkta. Diğer koloniler Sazılar'da yer almakta, Ankara ile Beylikahır arasında ve diğeri hemen Ankara'nın yanında.

Beylikahır'dan dünyanın dört bir yanına

1890'lı yıllarda Romanya ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edip Anadolu'nun değişik noktalarında çiftlikler (Yahudi yerleşimleri) olarak konuşlanan göçmenlerin hikâyesine yukarıda değindim. Yaptığım araştırmalarda Eskişehir'de ikamet etmiş Yahudi topluluğu ile fazlaca çalışma yapılmadığını gözledim. Bu sırada birkaç ilginç olaya rastladım. Aşağıda bunları kısaca paylaşmak istiyorum.

Konuyu araştırırken soy bilim konusunda uzmanlığı olan LK'in yaşam öyküsü ile karşılaştım. Halen ABD'de yaşayan Bay LK, ailesinin köklerini bulmak için bir dizi araştırma yapmış. (Kişilerin isimlerini, herhangi bir rahatsızlığa neden vermemek için sadece baş harfleri ile verdim.) Aile büyüklerinin 1890 ya da 1900'lü yıllardan Romanya'dan ayrılarak Bursa'nın 75 km kadar yakınında olan Eskişehir'e yerleştiğini söylüyor. Daha sonra 1900'lü yılların başlarında Eskişehir'den ayrılarak Kanada'ya göç etmişler. Ailenin halen Kanada, ABD ve Fransa'da yaşayan üyeleri olduğunu söylüyor. Konuyla ilgili Internet sitesinde aradıkları arasında Braunstein, Meraru, Hechter, Finger, David, Isovit, Siegal, Perlow, Lieberman, Kieves, Buim ve Shafron gibi aile isimlerini belirtiyor.

Braunstein ailesinden Moise Yitzhak (1802-1885), Ruhleia (1825-1885?), Rivenu (1852-1908?), Adasia (1861-1908?), Marcu (1872-1933) ve Esther (1878-1940) hakkında biraz daha fazla bilgi var. 1900'lü yıllarda Rivenu ve Adasia Türkiye'ye gitmek üzere Romanya'yı terk etmişler. Kaçış nedenleri ise yaşadıkları bölgede yükselen antisemit (Yahudi karşıtı) hareketler... Eskişehir'deki Yahudi çiftlik kolonisine yerleşmişler.² Eskişehir olarak ifade

2 Burada sözü edilen çiftlik Yahudi Kolonizasyon Ajansı'nın (Jewish Colonisation Agency - kısaca JCA) Beylikhisar'da açtığı tarım çiftliği idi. JCA, Eskişehir'in yanı sıra Batı Anadolu'da ve İstanbul'da birçok çiftlik daha açtı. Fazla bilgi için bkz. H. Siren Bora, "Alliance Israélite Universelle'in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım Sektöründe Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınlarında Kurulan Bir Çiftlik Okul: "Or Yehuda" ", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 1993, sf. 387-400.

edilen, muhtemelen önceki yazımda sözünü ettiğim Beylikahır Çiftliği... Yanlarında henüz evli olmayan sekiz çocukları varmış. Daha sonraki yıllarda aile bireyleri Kanada ve Fransa'ya gitmek üzere Eskişehir'den ayrılmışlar.

Bir başka hikâye ise Şikago'da yaşayan Bay KDR'ye ait. Aşağıda anlatacağım hikâyesinde en ilginç yanlardan birisi, Türkiye'de Arapların yaşadığı gibi bir yanlış yapıyor olması... 2007'de ABD'de bir sinagogda yaptığı konuşmada kendi ailesinin geçmişinden söz ediyor.

Büyükannesi Mollie hiç okula gitmemiş. Ama Bay KDR, onu en önemli öğretmenlerinden birisi olarak algılıyor. Büyük anne 1894 yılında Romanya'da doğmuş. 1897 yılında büyükbaba ve çocukları, Romanya kırsalındaki anti-semitik eylemler nedeniyle göç etmeye karar vermişler. Yüzlerce Aşkenaz (Alman veya Avrupa kökenli) aile ile birlikte Eskişehir yakınlarında kırsal bir noktaya yerleşmişler. (Bay KDR'nin sözünü ettiği yer de Beylikahır olabilir.)

Bu dönemde Yahudilerin önde gelenleri, Filistin'de bir yerleşim kurmak için Osmanlı ile pazarlık etme derdinler. Bay KDR'nin ailesi de günün birinde o topraklara gitmek üzere Eskişehir'e gelmişler.

Büyükanne, çiftlikteki yaşamın çok zor olduğundan söz edermiş. Onun anlattığını göre başlarda toprağı kazıp üstünü sazlarla örttükleri barınaklarda yaşamışlar. İlk geldiklerinde kışın yaklaştığı bir zamanda komşu köylerden insanlar gelip Yahudilere o bölgede kışın sert geçtiğini ve sağlam yapılar kurmazlarsa soğuktan donup ölebileceklerini söylemişler.

Göçmen Yahudiler ise paraları olmadığını, bu nedenle sağlam konutlar yapmalarının da mümkün olamayacağını söylemişler. Müslüman köylüler ise çevrede çok miktarda yaban domuzu bulunduğunu, kendilerinin bunları avlayabileceğini ama dokunmalarının ve yemelerinin dince yasak olduğunu anlatmışlar. Köylüler, eğer kendilerinin vurdukları yaban domuzlarını Yahudiler yüzüp domuz

kıllarını biriktirerek İstanbul'da fırça / tarak yapılmak üzere satarlarsa parayı bölüşebileceklerini söylemişler. Böylece iki kesim arasında adil bir iş birliği başlamış. Bay KDR'in anlattığına göre büyükanne, kendisine sıklıkla "İsraillilerle Arapların" birlikte başarmayı öğrenmeleri gerektiğinden söz edermiş.³

3 Gürcan Banger, "Bir Zamanlar Eskişehir ve Yahudiler", <https://ikieylul.wordpress.com/2010/06/20/bir-zamanlar-eskisehir-ve-yahudiler/> 20 Haziran 2010.

– BERGAMA –

Şalom, 14 Mayıs 2014.

*Bergama'nın Yahudileri ve
"Gâvur" Mahallesi'nin Kürtleri*

Sürgündeki Kürt Fatma'nın Hikâyesi

Cemal Taylan

Yerel bir haber gazetesinde yayınlanan bu araştırma yazısında,
İsrail'in Bergama doğumlu eski Türkiye büyükelçisi
Gabby Levy'nin (1944-) yaşam öyküsü de aktarılıyor.

1926 yılının Şubat'ında 72 aile tek sıra halinde, at sırtında Van'dan yola çıkarıldığında; Vanlı Cemal Taylan'ın anlatımına göre kafilenin uzunluğu 1 km'yi buluyordu. Kafilenin en önünde Van Müftüsü Şeyh Masum Efendi ve Bediüzzaman Mela Said-i Kürdi gidiyordu. Kafilede ayrıca eski Hamidiye Alayları Kuzey Saha Komutanı Haydaranlı Kör Hüseyin Paşa ve bütün çocukları, Hoytili Musa Bey, Şeh Fehim Arvasi, Bruki Aşireti'nin önde gelenlerinden Kinyas Kartal da bulunmaktadır. Askerler eşliğinde, at sırtında ve yayan sürgüne gönderilen bu kafileden hiç kimse, bir yıl önce gerçekleşen Şeyh Sait İsyanı'na destek vermemiş, hepsi tarafsız kalmayı yeğlemişti. Genç Kemalist rejim de onları 'sürgün' ile ödüllendiriyordu.

Bediüzzaman Mela Said-i Kürdi, Van'ın Erek Dağı'ndaki medresede ders verirken bir gün Kör Hüseyin Paşa çıkagelir. Şeyh Sait isyanı nedeniyle her yer yakılıp yıkılmaktadır, Kürdistan diken üzerindedir. Kendisi ayrıca "Azadi" (Cemiyeta Azadîya Kurdistan) örgütünün Patnos sorumlusudur. Kıyama katılması için kendisine çağrıda bulunulmuştur. Şimdi Bediüzzaman Mela Said-i Kürdi'den icazet alması gerekir. Ancak O "paşa kan dökme" telkininde bulunur. O zaman üstadın öğrencisi olan Mela Hamit bu diyalogun tanığıdır.

Kör Hüseyin Paşa, isyan süresince tarafsız kalmayı yeğler. Hatta birkaç stratejik noktada isyancılara zorluk da çıkarır; Yine de sürülmekten kurtulamaz... Bediüzzaman Mela Said-i Kürdi Isparta'ya, Kör Hüseyin Paşa Antalya'ya sürülür. Paşa'nın akrabaları, yani Haydaranlı 80 kişilik bir grup yoluna devam eder. İsrail'in eski Türkiye büyükelçisi Gabi Levy'i büyüten Kürt Fatma'nın hikâyesi de bundan sonra başlar.

Bergama'nın Yahudileri ve "Gâvur" Mahallesi'nin Kürtleri

Van'dan yola çıkan 72 ailelik kafileden, 80 kişilik bir grup (hepsi de Kör Hüseyin Paşa'nın akrabasıdır) bir yüzbaşı eşliğinde Bergama'ya (İzmir) getirilir. Bu 80 kişilik grupta, Fatma ve ailesi de vardır. Babası, Patnos'tan Haydaranlı Hüseyin, annesi Halime... 80 kişiyi Bergama'da İşkân Komisyonu'na teslim eden yüzbaşı, teslim ettiğine dair evrakı da imzalattıktan sonra geri gider.

Dönemin Bergama'sında Yahudiler ve Rumlar yaşamakta iken, Yunanlarla yapılan savaştan sonra Bergama Rumları, Sarp Dere, Kozak Yolu denilen mıntıklalarda hep katledilirler. Bergama Kalesi civarında, Müslümanların "Gâvur Mahallesi" dediği yerde Yahudiler artık Rum komşuları olmadan yaşamaya başlarlar. Sürgün edilen bu 80 kişilik Kürt kafilesi, katledilen Rumların boş olan evlerine yerleştirilir. Böylece Yahudiler ve Kürtler komşu olurlar. Fatma'nın kardeşleri Ferit, Hasan, Cemil; annesi Halime

ve Babası Hüseyin, burada Müslüman ağaların tarlalarında uzunca süre ırgat olarak çalışır.

Bilindiği üzere Bergama altın yatakları ile bilinir. Sürgün Kürtler burada uzunca bir süre ellerinde eleklerle dere yataklarında kum eleyerek buldukları altın parçacıklarıyla geçinirler. Birkaç yıl sonra bir af (sözü edilen 1928 affı, devam eden Ağrı İsyanı'nın bitmesi için, sürgündeki Kürtlerin Kürdistan'a geri dönebilmelerini içerir) çıktığı halde Bergama'daki Kürtler, Kürdistan'a dönmezler ya da dönemezler.

Sürgün yaşamına ayak uydurmaya çalışan Fatma'nın ailesi Soyadı Kanunu ile "Erşahin" soy ismini alır. Diğer aileler de farklı soy isimler alır. Fatma'nın babası Hüseyin erken yaşlarda ölür. Bundan sonra onlara annesi Halime bakar. Yardımseverliği ile tanınan Halime, Yahudi komşuları tarafından çok sevilir. Örneğin Yahudiler Cumartesi günleri ateşi ellemedikleri için, ocaklarını ve tandırlarını hep Halime yakar. Oğlu Ferit de Yahudilerin yanında çalışır, böylece ticareti öğrenir.

Gabby yıllar sonra diplomat olarak dönüyor

Gâvur Mahallesi'nde oturan Yahudi ailelerinden biri de Hayim Esmersoy'un ailesidir. Eşi Kadın ile çalıştıkları için daha çocuk olan oğulları Gabby evde yalnız kalıyordu. Esmersoy ailesi Fatma'yı Gabby'e bakıcı diye tutar. Fatma, Gabby'e senelerce bakar. İsrail devleti kurulduğunda, 1949 yılında Gabby'nin ailesi de çoğu Yahudi aile gibi İsrail'e göç eder. İsrail'de Levy soy ismini alan Gabby, bir gün diplomat olarak Türkiye'ye tekrar dönecektir.

Gabby Levy'in ailesi gibi bütün Yahudiler Bergama'dan gittikten sonra Kürtler Gâvur Mahallesi'nde yaşamlarına devam ederler. Fatma, Haymana yöresinden gelip Bergama'ya yerleşen Osman adında bir Kürt ile evlenir. Kardeşlerinden Hasan, Havacı Astsubay olur. Diğer kardeşi de kamyon şoförlüğüne başlar. Bergama'daki 80

kişilik sürgün Kürt kafilesinden bazıları zamanla Bergama'dan ayrılır. Kürtler de Yahudiler gibi Gâvur Mahallesi'nin tamamen terk ederler. Kürtler arası diyalog da gün geçtikçe zayıflar. Erşahin ailesi de diğer Kürt aileler gibi başka illere dağılır. Fatma evlendikten sonra "Demirci" soyadını alır. Yusuf ve Hülya adında iki de çocuğu olur.

Gabby'den Fatma'ya vefa ziyareti

Levy 1989'da, Türkiye'ye babasıyla, vatandaşlıktan çıkmak için gelir. İstanbul'a başkonsolos olarak atandığında, Türkiye'de doğan herkes gibi Türk vatandaşı olduğunu öğrenir. Ancak Türkiye o dönemde, çifte vatandaşlığı olan diplomatları kabul etmediği için, görevine başlayamaz. Levy Türk vatandaşlığından çıkar. Babasının telkiniyle Fatma'yı bulmak için Bergama'ya giderler. Burada Fatma'yı bulan Gabby'in ağzından dökülen ilk cümle "Nerdesin Fatma!" olur. Kendi deyimiyle "garip bir hisse" kapılır: "60 yaşında çarşafli kıyafetleri içinde Fatma'yı bulduk. Fotoğraflarını çektim. O, oğlu, babam ve kızlarım. Haliyle tanıyamadım onu ama çok tuhaf duygular içerisindeydi. Tam bir film gibiydi."

2007 Kasım ayında Türkiye'ye Büyükelçi olarak atanan Gabby, son Türkiye-İsrail krizine kadar görevinde kaldı. 2007'de geldiğinde Fatma'nın öldüğünü duyan Gabby'i son Bergama gezisinde (Nisan 2008) Fatma'nın kızı Hülya karşılar. Bergama sokaklarını dolaşan Gabby, doğduğu Gâvur Mahallesi'ne uğramayı da ihmal etmez. İsmi Turabey Mahallesi olarak değiştirilen Gâvur Mahallesi'nde şimdi ne Yahudiler yaşıyor ne de Kürtler. Mahallenin yeni sakinleri, Kürtler ve Yahudiler gibi bir diğer 'Öteki' olan Romanlar... Şimdi onlar, "Gâvur" Mahallesinde yaşama tutunmaya çalışıyor.¹

1 Cemal Taylan, "Bergama'nın Yahudileri ve 'Gâvur' Mahallesi'nin Kürtleri Sürgündeki Kürt Fatma'nın Hikâyesi", <http://www.hocvanhabergazetesi.com/?Syf=18&Hbr=484268>

- İZMİR -

1980'li yıllarda İzmir Yahudi cemaati üyeleri, bir havranın önünde.
(Laurence Salzmänn'in izniyle)

Yahudilere Kucak Açan Semt: Karataş

Gürkan Ertaç

İzmir'de yayınlanan *Yeni Asır* gazetesinin tanınmış yazarlarından Gürkan Ertaç (1939-), İzmir'in Karataş (Barbaros) semtinin çok kültürlü geçmişini, ve bu semtin Yahudi sakinlerini anlatıyor. İnternette yayınlanan bu makalenin sonunda, gazete okurlarının gönderdiği kısa ve değerli yorumlar da, döneme yönelik anıları muhafaza ediyor.

Yahudilerin Karataş semtinde özel bir tarihçeleri var. İspanya Kralı Ferdinand, yaklaşık 500 yıl önce Yahudileri göçe zorlayarak, teknelere, trenlere yığmış, sınır dışı etmişti. Çoğunlukla ülkeler mağdur durumdaki Musevileri kabul etmemişti. Ancak devrin Osmanlı Padişahı 2. Bayezid onları bağrına bastı. Osmanlı topraklarına gelen on binlerce Yahudi, İstanbul'a, İzmir'e ve Aydın'a yerleştirildi. İzmir'e gönderilenler özellikle Karataş'a yerleşmişti. Şimdiki Kız Lisesi'nin karşısında sonradan Urgancı Apartmanı olan Yahudihane (mumhane), o yıllarda kurulmuş, Karataş'a dağılmış. İslam-Musevi ayrımı yapılmaksızın dostluklar, arkadaşlıklar kurulmuş, kaynaşmışlar. Karataş, Türkiye'ye ulus bilinci içerisinde ezan,

hazan ve çan seslerinin bir engel olmadığını, farklı kültür ve dinlere mensup insanların hoşgörü anlayışıyla dostluk kurabildiklerini, yakın komşuluk yapabildiklerini kanıtlamıştır.

Sünnet törenine katılan haham

Karataş Beth İsrail Havrası Başhahamı Bohor Melamet, bizim karşı komşumuzdu. Sünnetime geldi, hafızların okuduğu mevlidi dinledi, başını sallayarak. Ve bizim evden ayrılırken de, bazı komşularımızdan, "Musevi din adamı sünnete ve mevlit dinlemeye niye geldi?" diye soranlara, "Dinler insanların iyiliği içindir. Musevi-İslam fark etmez" sözleriyle cevap verdi. Karşı komşumuz Madam Jülya'yı (Bencuya) ömrüm boyu unutamam. Çelimsiz bir çocuktum ve çabuk hastalanırdım. Madam, elinde çorba ve turunc reçeli her zaman annemden önce yardımına koşardı. Eşi Hayim Bencuya'nın dostluğunu saygıyla anarken, oğlu Avram, kızları Ester ve Sara ile adeta kardeş gibiydik. Samimi dostlarım arasında Musevi arkadaşlarım da çoğunlukta idi. Hayim Gabay, kardeşi Menaşe Gabay, Yusuf Algamis, Viktor Krespin, atlet arkadaşım Mahir Perez.

Ablamın Musevi arkadaşları

Karataş'ta ablam Türkan Can'ın (Ertaç) en yakın arkadaşları Museviler idi. Karşımızda Viktorya, eşi Liya, evimizin arka sokağında samimi dostlarımız Ester Mercan, eşi İzak Mercan, küçük ablası Zeldi Gabay, büyük ablası Regina (Sonradan İsrail'e göç ettiler). *Borekitas* isimli bir değişik börek yapmasıyla ünlü Ester ablanın kızı Sima Mayzel ve oğlu Liya Mercan ailenin diğer fertleriydi. Basketbolcu, basketbol adamı Liya Mercan'ı çok uzun yıllardır ben iyi tanırım. Yine has komşularımız Alegra ve eşi Yaşar, Karataş Ortaokulu'na doğru, İzmir'in meşhuru Madam Ester, oğulları Sami ile Yüksel ve kızı Fortune'yi semtte tanımayan yok gibiydi.

İsrail yüzünden...

Yanlarında madam Cavaliero, yanında madam Ruth Gabay, onların da yanında "tektekçi" Ahad vardı. Oğlum Serhan'ı, Dr. şevket Beşe, Musevilerin Karataş Hastanesi'nde dünyaya getirtmişti. Ayrıca o zamanlar Diş Hekimliği gelişmemişti. Musevi dişçi teknisyen Grişon gelir, biraz uyuşturduktan sonra dişinizi, kerpetene benzeyen bir aletle bir güzel çekerdi. Semtin önemli eczanesi de Musevi Bohor Habif'in uzun yıllar hizmet verdiği Karataş Eczanesi'ydi. Üzerinde Doktor Benmuaras otururdu. O zamanlar öyle iç içeydik. Hâlâ da İzmir'de böyle bir ayırım yok. Keşe İsrail nedeniyle ilişkiler gerilmeseydi. Türkiye'deki Musevileri İsrail'in yaptıklarıyla suçlamaktan kaçınalım. Onlar bu ülkenin vazgeçilmez fertleri, hem de kaçınıcı göbekten...

Hilmi Hoca'nın mirası

İzmir'den, Türkiye'de nam salmış sporcuların çoğu, Karataş Ortaokulu Beden Eğitimi Öğretmeni 110 metre engelli Türkiye Rekortmeni Hilmi Mergen hoca'nın öğrencisidir. Karataş Ortaokulu, bahçesi denize nazır harika bir okuldu. Karşısında da futbol sahası vardı. Başta Göztepeli Ali Artuner, Halil Kiraz, Bülent Buda, Abdürrahim Ördölek ve Atilla Benli başta, pek çok yıldız futbolcu bu toprak sahada filiz vermişti. Atilla Benli önce İzmirspor'da sonra Göztepe'de oynamış, uzun yıllar Karataş'ta kahve açarak semtin sembollerinden biri haline gelmişti. Karataş, Türk eğitiminde önemli bir spor merkeziydi. Bu güzel yuvadan Yılmaz Vardaroğlu, Akın Gönülşen, Sabri Turmak, Vehbi Paykoç, Öztürk Aydınol, Özer Aydınol, Gökhan Güner, Mehmet Başev gibi ünlü basketbolcular ve voleybolcular yetişti, ün yaptı. Ben de onlarla uzun süre voleybol, basketbol oynadım.

Maalesef Karataş Ortaokulu'nu da rahat bırakmadık, yerine yollar yaptık, bu güzellikleri yok ettik. Karataş Ortaokulu'ndan Atilla Gökçe ve Yılmaz Özdil gibi ünlü gazeteciler de yetişti. Ünlü

sanatçılarımız Meltem Cumbul ve Parla Şenol Karataş'ta hayata atılıp ilk eğitimlerini burada aldılar.

Altuğ'un ailesi de o mahalledeydi

Karataş turunda semtin ünlü berberi Murat Kazanova adeta bir buluşma noktasıydı. O devirde sakal tıraşları usturayla olurdu, öyle usturaya jilet takma modası yoktu. Berber Murat'ın dükkânı adeta semt hayatının yönlendiği, kimin ne yaptığının, neler olduğunun sergilendiği bir mekandı. Damadı Ali Aras, İzmir'in en ünlü terzilerinden biriydi.

Karataş'tan söz ederken Berber Murat'ın kalfası Erdoğan Dinçel'i unutmayalım. Dinçel semtin ünlü berberi Murat'ın kalfasıydı, sonradan çalışkanlığıyla ve hizmetiyle takdir topladı. Tam 40 yıl Karataş Mahallesi Muhtarlığı yaptı, kim nerede hangi sokakta kaç numarada aile fertleriyle birlikte oturuyor, herkesi tanırdı. Şimdi muhtarlıkta Karataş ismini değiştirmişler, Barbaros koymuşlar, ne ilgisi ve ne gereği vardı, anlamak mümkün değil.

İlginç bir rastlantı, muhtarlığın bulunduğu apartmanda eskiden şimdiki ses ve TV yıldızı Emre Altuğ'un ailesi oturuyordu.

Babası Dr. Tuncay Altuğ, annesi Gülçin hanım, emeklilik yıllarını geçirmek için canları kadar sevdikleri Çeşme'ye yerleştiler, ebedi istirahatgahlarına da orada çekildiler. İzmir'in ünlü futbolcu ve teknik direktörlerinden Turgay Meto da, Emre Altuğ'un teyzesi Neşe hanımla evlendi, aileye damat oldu. Onlar da şimdi bir başka turizm cenneti, Özdere'de yaşıyor.

İnternette bu makaleye eklenen yorum ve hatıralar:

Ferit Tek'er

Efendim, İstanbul'dan yazıyorum, 20 sene geçirdiğim ABD'de kız arkadaşım, avukatım ve pek çok diğerk arkadaşlarım Musevi idi. Eski İzmirliiler daha iyi bilirler, yüzyıllar içinde İzmirli onları öyle bir sıcaklık ve samimiyet ile bağrına basmıştır ki, İzmir'in Musevileri pragmatik düşüncelere kapılmadan iyi düşünceye aynı samimiyet ile karşılık vermeyi bilir; yeter ki ayrımcılık yapmadığınızın, dürüstlük ve samimiyetinizin farkına varsın, inansın.

6 Temmuz 2017

17:20

Suha Tarman

Asansör İlkokulu'nda okudum.188. Sokak'ta küçük bir evimiz vardı. Musevi komşularımızdan madam Fortüne, sünnet töreni ve mevlüdün kendi evinde olmasını önerdi. [Tören için], evlerindeki tüm dini tablo ve eşyaları kaldırdılar. 8 Ağustos 1943. Tam 74 yıl geçmiş. Onu ve ailesini saygıyla anıyorum.

4 Temmuz 2017

11:17

Emre

O günler, çok güzel günlerdi. Ben de yaşadım. 81 yaşındayım. Arkadaşlarımın çoğu İsrail'e göç etti. Ancak, irtibatlarımız kopmadı. Telefonla da olsa görüşüyoruz. Bayramlaşıyoruz.

1 Temmuz 2017

17:38¹

1 Gürkan Ertaç, "Yahudilere Kucak Açan Semt: Karataş", <https://www.yeniasir.com.tr/surmanset/2017/08/07/yahudilere-kucak-acan-semt-karatas> 6 Ağustos 2017.

- MANİSA -

Şalom, 21 Ekim 2015.

O, Gerçek Bir Marka

Cemal Ergün'ün hatıraları

Manisalı işadamı Cemal Ergün (1928-2016), yerel bir gazetede yayınlanan hatıralarında ticaret hayatının ilk yıllarından ve Yahudi kökenli bir işadamından aldığı destekten bahsediyor.

Ergün Ailesi'nin tek erkek çocuğu olarak 1928'de dünyaya gelen Cemal Ergün, üç kız kardeşi ve ailesiyle mutlu bir yaşam sürüyor. "Bizim zamanlarımız çok zor zamanlardı" diyen Cemal Amca ailesini ve eğitim sürecini şu sözlerle anlatıyor: "Tilki Süleymaniye köyünde 1928 yılında doğdum. Üç kız kardeşim vardı. Ablam vefat etti. Okuma devri geldiğinde köyden annemin köyü Selimşahlar'a taşındık. Babamın bağları vardı. Ayrıca köylere at sırtında sigara dağıtırdı. Orada babam bir süre kahve işletti. Ondan sonra devlet Beydere Çiftliği'ni o zaman sahibi olduğu bir Yahudi'den satın aldı. Üretme çiftliği yaptı. Oranın müdürü de babamı yanına aldı. İlkokulu orada okudum. Ortaokula geldim ama okuyamama gibi bir durumum vardı. Sonra Beydere'de ziraat okulu açıldı, oraya gittim. Bir süre sonra okulun müdürü babamı bağırıp "bu çocuğun burada istikbali yok, bu çocuğu al ortaokula ver" diyor. Babam

okutacak durumda değildi. Nur içinde yatsın okumam için yardımcı oldu. Manisa'ya gönderdiler beni. Bir ailenin yanına verdiler, orada okudum."

3 yıl askerlik yaptı

Cemal Ergün, ortaokuldan mezun olduktan sonra eğitimine devam etmez, babasıyla birlikte zahirciliğe yani ot, saman, un satışı-na başlar. Askerlik çağı geldiğinde ise asker ocağına giden Cemal Ergün tam üç yıl askerlik yapar. Cemal Amca o günleri, "Liseyi okuyamadım; lise yoktu ki. Okumama lüzum kalmadı. Babamın yanına döndüm. O zaman İkinci Dünya Savaşı vardı. Babam zahire işine başlamıştı. Böylece tekrar babamın yanında çalışmaya başladım. O zaman Manisa'da 5-6 kişi trenle İzmir'e liseye giderlerdi. Ama bizde imkân yoktu işte. Neyse birkaç yıl babamın yanında çalıştıktan sonra 1947'de askere gittim. O zaman tren vagonlarıyla ağır ağır 10 günde Kayseri'ye vardık. Orada insan boyunda karlar gördüm. Çadırlarda konakladık. İkinci Dünya Savaşı'ndan kalma iki uçaksavar radar vardı. Birini İstanbul'a, birini de Ankara'ya göndermişler. Biraz bilgili insanlar aramışlar askerden Amerikalılar. Beni Kayseri'den Ankara'ya gönderdiler. Orada 6 ay çalıştım. Tam 3 sene askerlik yaptım. Terhis olunca tekrar babamın yanına döndüm" sözleriyle anlatıyor.

"Fiyatlar yükseldi, iflas ettik"

Askerden sonra da babasıyla birlikte çalışmaya başlayan Cemal Ergün, iş hayatında Yahudi bir tüccarın da desteğiyle ilerliyor. O dönemlerde DP ile de yolları kesişen Cemal Ergün, "askerlik bitti babamın yanında çalışmayı sürdürdüm. O zaman da yeni Demokrat Parti kurulmuştu. DP'de kâtiplik yapardım. DP iktidara 1950'de geldi. Yeni işe başlamıştım o zaman. Askeriyeye, hastanelere, okullara mal verirdim. İşlerimiz biraz ileri gitti. O dönemdeki hükümet bir fiyat artırımına gitti. Un alamaz olduk. Tümene un veremez hale

geldik. Turgutlu'da un fabrikası olan Yahudi bir tüccar beni fabrikasına çağırды. Bize un vererek kurtardı. Sonra ona borcumun hepsini ödedim. Ama o dönem çok zorlandık, fiyatların yükselmesiyle iflasın eşiğine geldik. Bu yüzden babam felç geçirdi sıkıntıdan. Bu nedenle de DP'den soğudum" sözleriyle DP'yle yollarının neden ayrıldığını anlatıyor.

Babası geleceği gördü

İşleri iyiden iyiye düzelen Cemal Ergün, işlerini genişletme kararı aldı. Bu konuda kendine destek verip yol gösteren Yahudi tüccara da teşekkür etmeyi unutmayan Cemal Ergün, atılganlığı, babasının rehberliği ise bugün geldikleri noktanın temellerini atmaya başla. Baba Ergün, iş hayatındaki başarısını "sonra işler düzeldi, iş yapmaya başladık. Sonra bir Yahudi tüccar beni yanına çağırды. Bana 'Konya'dan mal topla' dedi. O dönem vasıta yoktu, malı vagonlarla gönderiyordum. Yine Kestane pazarındaki tüccarlara da gönderirdim iş yapabilsinler diye. Bir gün iş yaptığım Yahudi bana dedi ki, 'Manisa'da kendine ithalatçı-ihracatçı vesikası çıkar'. Dedim ki, 'ben kimseyi tanımıyorum'. 'Sen başvurunu yap arkanda ben varım' dedi. Geldik Manisa'da daha hiç bu vesikayı alan yok, hiç yapılmamış. Ankara'da yaptırdık. O dönemde kana viçe, çuval, kalay gibi şeyler getirdik. 1965'te babam vefat etti. Babam hayatının son beş yılını yatalak olarak geçirdi. Babama ben baktım. Ondan sonra zahireciliği ben devraldım. O dönem beni Borsa Başkanı yaptılar. Borsa'nın zahireciler kısmı vardı o zaman. Ticaret Odası heyetine, Odalar Birliği'ne seçildim. Dış mahalleden ötede ev yoktu. Ulupark'tan ötede küçük roman mahalleleri vardı. Babam Uncubozköy'den arazi almaya başladı benim üzerime. O dönem babama çok karşı çıktım. Babam, 'yarın Manisa batıya doğru büyüyecek. Doğuda askeriye, sonrasında mezarlık var. O yöne gitmez. Her yerde böyle, şehirler batıya büyür' dedi. Böylelikle arazi almaya başladık. Orada depo inşa edip, ot saman depo ettik.

200 dönüm arazi aldık. Hem de köylüye yardım ettik. Sonra orada su kuyuları açtık, depomuza Dış Mahalle'den elektrik getirdik. Çok meşakkatli dönemlerden geçtik. Daha sonra inşaat işine başladık. İnşaatlar yaptık" sözleriyle anlatıyor. ¹

1 "O Gerçek bir Marka",
<http://www.manisadenge.com/roportoj/o-gercek-bir-marka-h2737.html>,
2 Mayıs 2012.

– ANKARA –

Ankara Sinagogu'ndan mimari detaylar.

(Fotoğraf, C. M. Kösemen)

Emekli Kurmay Albay Şefik Soyuyüce'nin Anılarında Tüccar Victor Benardete

Şefik Soyuyüce

27 Mayıs 1960 darbesine kurmay albay olarak katılan, bir süre Stockholm'da sürgüne gönderilen, daha sonra milletvekili ve başarılı bir işadamı olan emekli Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce'nin (1924-) 2012 yılında TBMM 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu'na verdiği ifade sırasında, Yahudi işadamı Victor Benardete ile ilgili bir hatırası da yer alıyor.

... Ben yurt dışından geldim, otuz altı yaşında bir adamım. 4 çocuğum var. Bütün servetim 1.300 lira. Beni Orduevi'ne sokmadılar subaylara kötü örnek olursun diye.

...ve Orduevi'nin karşısında o zaman Yüksel Palas vardı –şimdi Orduevi olmuş orası– o Yüksel Palas'ta bir odada, tuvaleti dahi olmayan bir odada 4 çocuk ve eşimle beraber kalmaya mecbur olduk ve Büklüm Sokak'ta bir bodrum kat kiraladık. Kiraladığımı şahsa söylediğim şudur: "Ben sana bir haftalık kira veririm ama ben namuslu adamım, öderim senin paranı." Adam yüzüme baktı baktı, "Sen kimsin Beyefendi?" dedi. Adımı söyledim. O zaman gazetelerde

boy boy resmimiz çıkıyor çünkü Talat Aydemir'in¹ yaptığı hareketi Roma'da benim planlayıp da Dünder Seyhan'la² gönderdiğim iddia ediliyor ve o zamanki Genelkurmay Kara Kuvvetleri Kumandanı böyle bir iddiada bulunuyor, beni mahkemeye veriyorlar, Örfi İdare Mahkemesi'nden sivil mahkemeye intikal ediyor ve beni davet ettiler. Geldim Türkiye'ye.

O zaman Vatikan'dan bir kardinal "*Colonel*,³ gitme Türkiye'ye" dedi. "Neden gitmeyeceğim?" dedim. "Ne yapayım ben burada? Oradan ben kovuldum, şimdi davet ediliyorum ama bir mahkeme daveti. Davettir... Gideceğim" dedim. "Ben burada ne yaparım?" "Biz sana imkân sağlayalım, '*commerce*'⁴ yap" dedi. "Hayır, ben döneceğim" dedim ve Türkiye'ye geldim. Bir avukat arkadaş altı aylık kirasını vermiş, daha sonra daha büyük bir yere taşınmış, Ulus İşhanı'nda bir odası var. Bana "İstersen burayı kullan" dedi. Ben de oraya bir mukavva kutu, Akman Pastanesinden bir tahta sandalye ve bir de benim bu sürgüne gitmeden evvel iki tane telefonum vardı, Ulaştırma Bakanına o zaman söyledim, "Benim iki telefonum vardı, borcum da yoktu, benim telefonumu niye aldılar?" Ve bir telefon verdiler, bir de telefonum var.

Bir gün kapı "Tık tık" çalınıyor. Açtım baktım, lacivert elbiseli, paltolu, beyaz kaşkollü fôtr şapkalı bir adamcağız. "Ben Şefik Bey'i arıyorum" dedi. "Benim" dedim. İçeri girmek istedi, ben de içeri sokmuyorum, kapıyı aralık tutmuşum beni böyle görmesinler diye. "Paşam, beni içeriye sokmayacak mısınız?" dedi. Anladım ki Türk değil bu. Çekildim, "Buyur" dedim, onu tahta sandalyeye oturttum, ben de pencerenin kenarına şöyle yaslandım, "Buyurun ne istiyorsunuz?" dedim. "Benim adım Victor Benardete" dedi. "Sen böyle

1 Talat Aydemir (1917-1964). Kurbay Albay. 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963'te başarısız iki askeri darbeye girişmiş, yargılanarak idam cezasına çarptırılmış ve 5 Temmuz 1964 günü infaz edilmiştir.

2 Dünder Seyhan (1917-1964). Subay. 20-21 Şubat 1963 olayları sırasında Talat Aydemir ile işbirliğinde bulunduğu gerekçesiyle emekliye sevk edildi.

3 İngilizce ve Fransızca dillerinde "albay". (Editör notu)

4 İngilizce "ticaret". (Editör notu)

bir yazıhanede beni görmesinler diye beni içeriye sokmak istemedin "ama bizim Sultan Hamam'daki yerimizi görsen, sizin uyuz katırı bağlasam durmaz denilen bir yerdir ama işimiz iyidir" dedi. "Sana iki tane Yahudi nasihati yapacağım: Bir, iş yeri önemli değildir, iş önemlidir dedi. İki, para kazanmak önemli değildir, parayı sarf etmesini bilmek önemlidir" dedi. "Sana bir teklifle geldim ben" dedi.

Parantez içinde şunu anlatayım: Ben İstanbul'dan telefon ettim 27 Mayıs günü sabah erkenden Genelkurmay'a "Ankara'da ne var, ne oluyor, ne yapıyorsunuz?" diye. Karşıma Değer Durukan diye bir asteğmen çıktı. Genelkurmay'da nöbetçiymiş, Değer Durukan. "İyilik sağlık efendim" dedi. "Ya, oğlum oralarda bir şeyler oluyor-muş, silah sesi falan var mı, bana söyle." "Bir dakika efendim" dedi gitti, geldi "İçişleri Bakanlığı tarafında silah sesleri geliyor" dedi. "İsminiz neydi efendim?" dedi. Ben söyledim, "Şefik Soyuyüce." "Ben Değer Durukan'ım" dedi. "Peki." dedim. Haziranın başlarıydı, beni ziyarete geldi asteğmen -terhis olmuş- ve bu şekilde elimi öptü, konuştuk, ayrıldı. Bu, Çeviri Yayınevi diye bir yayınevi kurmuş. Bu Çeviri Yayınevi fen liselerinin kitaplarını basıyormuş, parasını da Ford Vakfı'ndan alıyormuş, Amerikan Ford Vakfı'ndan. Şimdi, Victor Benardete diyor ki, "Biz bu kitapların basılması için kâğıtları, kuşe kâğıtları yurt dışından ithal ediyorduk. Bunun için de Sanayi Bakanlığı'ndan müsaade alıyorduk. Şimdi Sanayi Bakanlığı bu müsaadeyi vermiyor bize. Duyduk ki Sanayi Bakanlığı artık Türk tüccarlarını öne çıkarmak için bizim gibi Yahudi, Rum olan tüccarlara mâni olmak istiyorlar." Değer Durukan dedi ki, "Şefik Soyuyüce geldi, onun vasıtasıyla biz bu ithalatı yapalım." "Peki, ama benim param yok ki, ben neyle ithalat yapacağım?" dedim. "Parayı biz koyacağız, sen müsaade alacaksın." "Nasıl müsaade alacağım?" Bana söyledi, bir daktilo makinem bile yok, el yazısıyla yazdım. "Ne olacak şimdi?" dedim. "Bunu Sanayi Bakanlığı'na vereceksin" dedi. Böylece Sanayi Bakanlığı'yla temasa geçtim. Bir de ben yurt dışından geldikten sonra göz hafızası bakımından bazı tanıdıklara...

Tabii Büklüm Sokak'tan tuttuğum evden hep yürüyerek Ulus'a gidiyorum, yürüyerek geliyorum, yürüyerek gidip gelirken de bir sürü simalar görüyorum. Gördüğüm kişiler, bir musibet bulaşmasın bana diye, gazetelerden etkilenmişler, idam talebiyle yargılanıyor margılanıyor falan diye gazeteler boy boy resimlerimiz çıkıyor, öyle bir hâle geldi ki herkes beni gördü mü kafasını çeviriyor vitrinlere, görmezlikten geliyor. Artık ben de karşıdan bir tanıdık görünce ben de kafamı çevirip vitrine bakıyorum onların çevirdiğini görmeyeyim diye.

Bir gün birisini karşıdan gördüm, tanıyorum ama ismini falan hatırlamıyorum. Ben döndüm, vitrine bakıyorum, geldi yanımda durdu. Vitrinde göz göze geldik. Döndüm "Arkadaş sen korkmuyor musun?" dedim. "Neden korkacağım? Senin bana öyle büyük bir iyiliğin var ki hiç korkmuyorum" dedi. "Kimsin sen?" dedim. "Ben Sanayi Bakanlığında Küçük Sanatlar Dairesi Başkanıyım" dedi. "Evet. Adın nedir?" "Nurettin Tercioğlu." "Peki, teşekkür ederim" dedim, ayrıldık. Şimdi Sanayi Bakanlığına beni kanalize edince Victor Benardete, bu şahsı da gördüğümü hatırladım. Oraya gidince "Nurettin Tercioğlu burada mı?" dedim, "Burada" dediler, "Odası nerede?" "İkinci katta birinci oda." Gittim orada kapıdaki hademeye söyledim, haber verdi, girdik içeriye. İçeride öyle bir şey ki oturup konuşurken bir çay ısmarladı aynen sizin ısmarladığınız gibi, içeriye giriyor birileri "Paşam olmadı mı?" diyor, bu kovalıyor onu "Defol, git" falan. Öteki giriyor, onu da kovalıyor falan. Ben de işine mâni oldum diye üzülerek "Ben gideyim bari kardeşim, senin işine mâni oldum." "Bırak bu kefereleri" dedi. "Ne istiyor bunlar?" dedim. "Motor tahsis istiyorlar." "Peki, siz ne yapıyorsunuz?" "Bunlar beş firma, biz bunların şeylerini alıyoruz, bunlara tahsis veriyoruz." "Ne yapıyorlar bunlar?" "Getirip satıyorlar." Dedim, "Bunu herkese veriyor musunuz?" "İşte, dün akşama kadar müracaat edenlere veriyoruz" dedi. "Ya, ben de Ticaret Odasına kaydımı yaptırdım. Ben de istesem verir miydiniz?" dedim. "Keşke dün olsaydı da verseydim" falan dedi. Düşündü, bir kâğıt çıkarttı, bir de onların müracaatından bir tanesini verdi, "Bunu

kopya et aynısı" dedi. Aynısını kopya ettim ben de, verdim imza ettim. Hademeyi çağırdı, "Bunu evraktan geçir" dedi.

Evraktan geçti, geldi. "Ne zaman tahsis çıkacak?" dedim, "Saat beşte evraktan alınacak" dedi. Saat beş oldu, geldim ben. O 5 kişi orada duruyor, birine 3 bin dolar çıkıyor, oo seviniyorlar, ötekine 5 bin dolar çıkıyor tahsis, o da seviniyor falan. Bana sordular "Sen ne yapıyorsun?" Biz dalavere bilmiyoruz ki "Ben de motor tahsisi bekliyorum" dedim. "Sen nereden çıktın?" falan filan diye neredeyse adamlar beni dövecek yani. Hakikaten bana çıkmadı; bu 5 kişiye çıktı, bana çıkmadı. Ben kalktım –saat yediden evvel iş yerinden ayrılmıyorum, alışmışız ya, bizim öyle bir tempomuz var– yeniden Ulus'a gittim. Tam odamın kapısını açarken telefon çalıyor, açtım telefonu "Alo, ben Nurettin Tercioğlu" dedi. "Buyur Nurettin Bey" dedim. "Küfür mü ettin?" dedi. "Yok, niye diyeyim? Geç müracaat, tabii bana çıkmadı." Birden "Yarın sabahleyin gel" dedi. Ertesi sabahleyin gittim, o 5 bin dolar, 3 bin dolar çıkanların yerine bana 25 bin dolar verdi, çıkmış. "Ne yapacağım ben bunu şimdi?" "Şimdi Çekoslovak Sefaretine gidip proforma fatura alacaksın, sonra bir imkân bulmaya çalışacaksın" dedi. Çekoslovak Sefaretine gitmek için Millî Emniyet'e telefon ettim, dedim ki, "Orası komünist idare, ben oraya gideceğim, bir de bizim üzerimize komünistlik yaftası yapıştırmayın." "Yok, git de önemli bir şey olursa bize de bildirirsin" falan filan dediler.

Kalktım gittim. Zorluyorum "İlla bana çabuk verin motoru" falan diye. Nihayet işte Büyükelçi çıktı dışarıya –yüksek sesle konuşmuşuz– benim ismimi söyleyince buyur etti içeriye, emir verdi "Çabuk yapın" falan diye, muameleyi yaptılar ve bana da bazı sualler sordu ve yuvarlak cevaplar vererek atlattım tabii.

Elimde şimdi proforma var, tahsis var ama para yok. Gittim Yapı Kredi Bankası'nın Anafartalar Şubesi'ne, dedim ki, "Benim elimde böyle bir tahsis var, böyle bir de proforma fatura var, benim param yok. Bunu siz finanse edin, bana kredi açın, gelin malı sizin

deponuza koyalım, tanıdığınız kredinin faizini de ödeyeyim, krediyi de ödeyeyim. Ne kadar kâr çıkıyorsa yarısı bankanın olsun yarısı benim olsun." Teklif... Müdür düşündü, taşındı, "Ben buna karar veremem, bunu Genel Müdürlüğe sormam lazım" dedi. Genel Müdürlüğe sordu, üç gün sonra bana telefon etti, "Kabul edildi." dedi. Gittim verdim belgeleri, bazı kâğıtlar verdiler bana, tabii kargacık burgacık bir sürü yazı, hepsinin altını imza ettik verdik.

Böylece motorlar geldi, 25 bin dolarlık.⁵

5 TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu, www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_mayıs_alt_komisyonu/27_mayıs_alt_komisyonu/13.06.2012/Şefik_Soyuyüce-13.06.2012.pdf sf. 17-21.

Yahudi Mahallesinde Büyüdüm

Sözlü tarih anlatısı

Hrant Dink Vakfı tarafından Ankara Ermenileri hakkında hazırlanan bir seçkide yer alan bu anonim ifade, şehrin 1950'li yıllardaki Yahudi mahallesi ve sakinlerinden kısaca bahsediyor, ve Ankara'daki gayrimüslim azınlıklara ait mirasının kaybolmasını üzüntü ile anlatıyor.

Ben Ankara'da Yahudi mahallesinde büyüdüm. Çocukluğumda orada havra vardı. O zamanlar havra nedir bilmiyoruz, sorgulayacak yaşta değiliz. Bizim oturduğumuz yıllarda yani 1957'lerde oturduğumuz Yahudi mahallesinde bir tek Madam Beki kalmıştı...

Şimdi Ankara'da yaşayanlar orada bir zamanlar bir havra olduğunu bile bilmiyorlar. Ankara şimdi başka şehirler gibi bir Türk şehri. Yani Hristiyanlar, Yahudiler, sanki hiç yaşamadı orada.¹

1 Ferda Balancar (derleyen), *Ankaralı Ermeniler Konuşuyor: Sessizliğin Sesi – III*, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, sf. 95.

– TOKAT –

Haham ve Bohor Efendi

Agop Arslanyan

Tokat kökenli Ermeni tiyatrocusu ve yazar Agop Arslanyan (1934-2016), Tokat'ta geçen çocukluk ve gençlik yıllarını anlatırken, yirmi kur'a askerlik hizmetine, Tokat'ın çok-kültürlü yaşamına, ve bu şehrin hakkında az bilgi olan Yahudi cemaatine dair ilginç gözlemler de paylaşıyor.

Yirmi sınıf askerlik

Emir çıktı, iki gün sonra belediye meydanında toplanılacak... Bizden gidenler ise hem babam, hem Yervan ve Avedis amcalarım, hem de Kevork abim... Gidenler çoluk çocuklarını, karılarını, annelerine babalarına emanet ediyorlardı. Ayağımda eski bir ayakkabı vardı, su alıyordu. Ayağımın birini kaldırıp birini indiriyordum, donacaklardı adeta. Babamın gözleri bir an ayaklarıma takıldı. Çavuşa gidip:

"Bana on dakika izin ver," dedi, "Şu oğluma bir çift lastik alayım."

"Seni tanıyorum, çabuk gel," dedi çavuş. Yoksa beni ayaklarımdan asarlar."

Hemen meydanın yanında Bohor Efendi'nin dükkânı vardı. Babam ondan bana "Cızlaved" marka bir çift lastik ayakkabı aldı...

"Kazan dibi oğlum," dedi bana, "Bu sana aldığım belki son şey. Hatıram olsun, bakarsın bir daha göremem sizi, anana mukayyet ol, yüreğini tüketme onun." ¹

* *
*

Haham ve Bohor Efendi

Hemen şu sağ tarafta Sulu Sokağa açılan aralık Yahudi mahallesiydi. Bu bir çıkmaz sokaktı. Yedi sekiz Yahudi aile bu mahallede iç içe yaşırdı. Kadınlar çok ender dışarı çıkardı. Bir Arap kadını gibi ferace içinde, yaşmak içinde gezerlerdi, ellerinde bile siyah eldiven olurdu. Göbeğine kadar sakalı olan siyah fötr şapkalı bir hahamları vardı. Bir zamanlar kale arkasında küçük bir Yahudi mezarlığı da varmış, ben görmedim. Haham efendinin eşi Tokat'ın en iyi ebesi olduğu için hayli hürmet görürdü. Ermeni veya Türk ebeler de vardı, ama insanlar onların bazı fâlsoları yüzünden hahamın karısını çağırmayı tercih ederlerdi. Haham ne zaman sokağa adımını atsa mahallenin çocukları bir tempo tutturlardı:

Kapi kapalı baca tikali

Nereden çıktı şu bizim, Haham efendinin canı!

Hemen ardından, daha beter bir tane daha:

Yahudi illeti, yutar bütün milleti.

Yahudi, yaka biti, bizim sokağın iti.

Bembeyaz sakalı ve irikıyım vücuduyla çınar gibi ulu bir görünümü olan zavallı haham kendini güçbela atardı evden içeri.

1 Agop Arslanyan, *Adım Agop, Memleketim Tokat*. Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 39-40.

Tanıdığım Tokatlı Yahudilerden biri de kıyafet satan Bohor Efendi idi. Anam hepimize lazım olan kıyafetleri ondan alır, babam bunun karşılığında Bohor Efendi'ye un verirdi. Ne acıdır, Yahudiler hakkında anlatılan uyduruk hikâyeler yüzünden yerli halkın çoğu onlara kin besler, bu yüzden Yahudiler de genellikle korku içinde yaşarlardı. Bu hikâyelerin etkisiyle, kışın babamlar Bohor Efendi'nin dükkânına hesap için gittiğimizde tir tir titrerdim.² Halbuki o, tam anlamıyla bir beyefendiydi.

"Pehlivan'ın oğlu, bana hesap gösterme, sen bana ne kadar un yolladığını söyle yeter," der, babamın yazdığı hesap pusulalarını buruşturup atardı.

Yıllar sonra bir gün İstanbul'da ailecek bir adağımızı gerçekleştirmek istedik ve Yedikule'deki Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi'ndeki ihtiyar ve kimsesiz hastalara birer yiyecek paketi hediye etmeye karar verdik. Babamla bir çikolata fabrikasına gittik, taze çikolata ve tatlılardan bir paket hazırlattık. Ben hesap ödemek için kasaya yanaştım, az ötede duran şık giyimli, gözlüklü bir zat babama bakmaya başladı. Adam yaklaşıp iki elini babamın omzuna koydu:

"Pehlivan'ın oğlu?"

Babam "Didon!?" diye karşılık verdi.

Sarmaş dolaş oldular. Koca adamlar gözyaşı döktü. Meğer Didon Bohor Efendi'nin kardeşiymiş, harp sırasında sadece gayrimüslimlerin alındığı Yirmi Sınıf İhtiyat Askerliği'nde, babamla birlikteymişler.

"Vay benim Tokat'lı kardeşim, vay benim iki yıl sırt sırta verdiğim arkadaşım!"

2 Bahsedilen "uyduruk hikâyeler", büyük bir ihtimalle Yahudilerin Hristiyan çocukları kaçırıp kanlarını mayasız ekmeğe kattığını iddia eden "iğneli fıçı" hurafeleridir. Vaktiyle Türkiye'nin Hristiyan azınlıkları arasında yaygın olan bu söylentiler, bu kitabın toplandığı tarihlerde (2018-2019) Türk-Müslüman nüfus arasında da yayılmakta idi. (Editör notu)

Fabrikanın sahibiymiş meğer. Hesap pusulasının yarısını ödemekte hayli zorluk çektim. Adağımız olduğu için para ödemek istediğimi söyledim, ama ısrarla "çorbada benim de payım olsun" diyor, para almak istemiyordu.

Şu insanoğlu olmaya ki zayıf bir insan göre, kurt kesilir hemen. Babamla Yahudi arkadaşının sarmaş dolaş olduğu an bugün bile gözümlün önünden gitmiyor. Böyle zamanlar, insan olmanın güzel bir şey olduğuna dair inancım güçleniyor.³

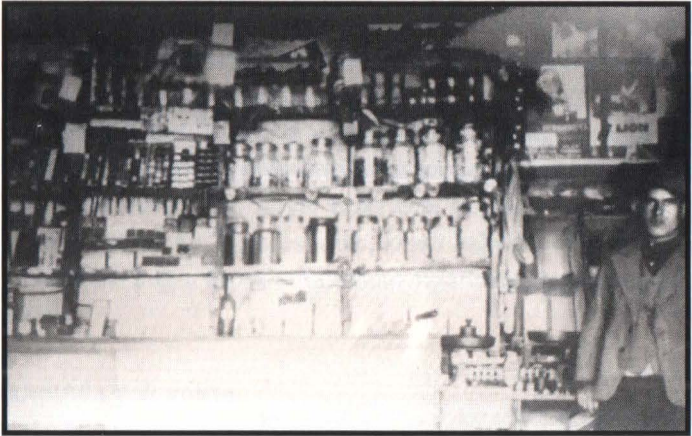
3 Agop Arslanyan, *Adım Agop, Memleketim Tokat*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017, sf. 88-90.

- VAN -

*1933 yılı Cumhuriyet Caddesi'nde Cumhuriyet Bayramı Günü -
Yahudi Muş'e'nin dükkânının bulunduğu dükkân sırası.*

(Ümit Kayaçelebi'nin izniyle)

1930'lu yıllarda Yahudi Muş'e ve dükkânı.

(Ümit Kayaçelebi'nin izniyle)

Van'ın Unutulmaz Esnaflarından Yahudi Muş

Ümit Kayaçelebi

Van'lı gazeteci ve yerel tarihçi Ümit Kayaçelebi,
eski Van'a dair nostalji dolu anılarında, şehrin tanınmış Yahudi esnafı
Yahudi Muş'den bahsediyor.

Van güzeldi, asude bir şehirdi. Can yitirme, mal yitirme korkusunun olmadığı bir huzur diyarıydı Van. Bu meyanda Van'da hatırladığım iki de gayrimüslim esnaf vardı. Biri Yahudi Rahmi idi. Yeri, şimdiki Gürses Ticaret'in olduğu yerde idi. Diğeri ise şimdiki Kahvaltıcılar Çarşısı'nın önündeki köşe yerde bulunan, ehli ticaret Yahudi Muş Efendi idi. Şöyle biraz orta boyluca ve sürekli fötr şapka takan, güzel bir Türkçesi olan, kendi halinde, hürmetkar, hesabına kitabına doğru biriydi. Asla fahiş fiyatla mal satmayan güzel bir esnaftı.

Dükkânında yok yoktu

Muş Efendi'nin yeri alabildiğine büyüktü ve bir işçisi haricinde oğulları dükkânı çekip çevirirdi. Diyeceksiniz ne satardı? Sebze

meyve haricinde onun dükkânında yok yoktu. Yani tabiri caizse 50'li yıllarda, daha Van nüfusunun yirmi binlerde seyrettiği zaman, o dükkân Van'ın süper değil, hiper marketi gibiydi. Köylü, şehirli, ne arar sorarsa Yahudi Muşe Efendi'nin dükkânında bulunurdu.

Neler yoktu ki; kazma, kürek, baharat, eğer, semer cila, boya. Aklınıza ne gelirse orada bulur ve alırdınız...

O yıllarda Nuri Leflef ayakkabı cila ve boyasını biz hep orada bulur ve alırdık. O yıllarda Van'ın en önemli nalburu Kâhya Memet Delibaş idi. Onda olmayan ürünler Muşe Efendi'de olurdu.

Çok zengindi ve müşterisi de çoktu. Hiç kimse, o Yahudi olduğu için "ona gitmeyeyim, almayayım" diye düşünmezdi. Hüsnü ahlaklı bir insandı. Şimdikiiler gibi "kazıklayayım, tufaya getireyim, kandırayım" tarzında bir esnaf değildi. Ona bir giden bir daha giderdi.

Hatta onu kıskandığı için, "Niye gelip bizden almıyorsunuz da gidip bir Yahudi'den mal alıyorsunuz?!" diye serzenişte bulunan, dedikodu çıkaran Vanlı esnaf da yok değildi. Ama bu laflar müşteriye etkilemiyordu. Muşe Efendi bir Yahudi olduğu halde Van esnafından daha kaliteli ve ucuza mal satıyordu. Bunu bilen insanlardan biri olarak bunu burada açık yüreklilikle ifade edebilirim.

Kendisi Yahudi olduğu halde Türk ve Müslüman düşmanlığı yapmadı. Hatta milli bayramlarda bizim Türk esnafları gibi al bayrakla dükkânına asar ve süslerdi. Dükkânının önünü bayraklarla donatırdı.

Yahudi olduğu için asla horlanmadı

Evi de şimdiki Küçük Cami Sokağı'nda idi. Orada oturur, sesiz sedasız gider gelirdi. Sokaktaki komşuları ile iyi geçinen bir komşu idi. Oradaki komşuları da hep marangoz esnafıydı.

İşte komşuları; Süleyman Toktamış, Kalaycı Osman Gemici, Şekerci Dayı, Berber Ahmet Yedek, Enver Perihan oğlu, Abidin

Perihan oğlu, Naci Suvar (Berber), Bakkal Remzi Oktay, Behlül Dikici, Hamit Ekinci, Hüsamettin Oskay, Kalaycı Kadir Usta, Terzi Zeki Amca, Cecimci Mehmet Efendi, Bisikletçi Mehmet Eser ve Süleyman Tahtakıran, ve daha nice güzel esnaflar komşuluk yapıyordur oturduğu mahallede.

Van'ın güzel insanları

Aman efendim, o muhitte ne güzel insanlar yaşardı? Hepsi birbirinden mükemmel, cana yakın, ehli sohbet, kadir ve kıymet bilen insanlardı. Onlar esnaftan, öte kırk yıllık dostlar idi. Onlar için her şey para değildi.

Dönelim mevzumuz, ve Küçük Cami civarına "elveda" diyelim. Yahudi Muş'nin birkaç oğlu vardı. Onlardan biri de benim Atatürk İlkokulu'nda arkadaşımı. İsmi Bünyamin idi. Ben sınıfta en arka sırada oturdum, o da benim bir sıra önümde otururdu. Bünyamin de babası gibi halim selim bir çocuktu. Asla bizimle didişmez, biz de ona karışmazdık. Hatta biz onun Yahudi olduğunu hiç aklımıza bile getirmeyiz, onunla gezer, dolaşır, oyun oynardık. Asla onu horlamadık ve dışlamadık.

O da bize karşı çok saygılıydı. Dini günlerde, Ramazan geldiğinde o bile bir şey yemez, öğlen tatilinde eve gider, yer içer ve geri gelirdi. Gerçi biz de öyle ramazanı ihya edecek kadar bilinçli çocuklar değildik. Bazen oruç tutar, bazen de tutmazdık.

Hesabına doğru bir esnaftı

Onların da bazı oruçlu günleri olurdu, o da o günlerde bir şey yemez içmezdi. Kısacası gidecekleri zamana kadar o ailenin Vanlılarla hiçbir sorunları olmadı. Van'dan kimseyi kırıp incitmeden gittiler. Gittikleri zaman da Kıbrıs harekâtından sonraki yıllardı. Tam tarihi bilemiyorum doğrusu.

Yahudi Muş'e'nin Yahudi olduğu halde ne kadar karakterli, dürüst, hakkına hesabına ne kadar bağlı olduğunu size bizatihi şahit olduğum bir anımı burada dile getirerek yazımı noktalamak istiyorum.

Efendim, ben orta okul sıralarındaydım. Bir bayram arifesi, rahmetli Dedem Ziya Kayaçelebi beni aldı ve dedi ki, "Gel, gidip bir şeyler alacağım. Sen de eve götürürsün."

İşte o sırada Yahudi Muş'e'nin dükkânına vardık. Selamdan sonra dedem 100 gram kahve istedi. Tabi o yıllarda kahve almak, kahve içmek de oldukça lüks sayılırdı.

Neyse, o yıllardaki teraziler eski iptidai teraziler. Muş'e küçük bir kese kağıdına 100 gram kahveyi bıraktı. Terazinin öbür kefesine de yüz gram ağırlığın yanına bir de kese kâğıdı koyunca dedem merak-tan sordu: "Muş'e Efendi, o kese kâğıdını niye koydun?"

Muş'e Efendi dedi ki: "Ziya Bey, o kese kâğıdı ağırdır, onun için senin bana hakkın geçmesin diye koydum."

İşte bunu ben bizzat gördüm. Çünkü eskiden yapıştırıcı yoktu, kese kağıdını dürdüğün zaman ya çirişle ya hamurla yapıştırırdınız, ki o da bir ağırlık çekerdı.

İşte böyle hakkına hesabına doğru bir esnaf olan Muş'e Efendi 70'li yıllarda sessiz sedasız çekip gitti. Nereye gitti, ne yaptı bizce malum değil. Ancak iyi bir esnaf olarak çekip gitti.

İşte böyle sevgili dostlar. O güzel insanlar ve o eski mekanlar artık yok, hatıralarımızda kaldı.

Cep telefonunun değil, telefonumuzun olmadığı zamanlarda; bir gün önceden anlaşıp, okula-işe arkadaşlarımızla giderdik. Yolundan kaybolmuş bir insan görsek, hemen mağdurluğunu şaşkınlığını anlar, yardımcı olmaya çalışırdık. Yüzlerimizde her zamana bir tebesüm, zihnimiz rahat, kalbimiz sevgiyle doluydu.

Oysa şimdi her taraftan insan geliyor üzerimize. Şehrin boğuculuğunda nefes alamıyoruz... Nefes almak için birilerinin omzuna

çıkıp yükselmemiz gerektiğini hissediyoruz. Bırakın tanımadıklarımızı; tanıdıklarımızla karşılaşmamak için kafamızı çevirir yolumuzu değiştirir olduk. Otobüslerden boş olanları, yolların trafiksiz kaçamak olanlarını öğrendik.

Kafamızda stres, içimizde nefret var. Daha çok malımız, daha çok borcumuz var. Daha çalışmadığımız günlerin gelirini ipotek ettiğimiz kredilerimiz var. Yaşanacak daha az mı yer var, yetmiyor mu yemeğimiz?

Kesinlikle hayır... Daha çok yiyoruz. Evlerimiz, arabalarımız daha büyük; ama yüreklerimiz daha küçük...¹

1 Ümit Kayaçelebi, "Van'ın Unutulmaz Esnaflarından Vanlı Yahudi Muş", <https://vanlinihathoca.com/vanin-unutulmaz-esnaflarindan-yahudi-muse.html>, 22 Ocak 2019.

Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk

Sözlü tarih çalışmaları

Van'ın yaşlı sakinleri ile yapılan 2014 tarihli bir sözlü tarih çalışmasında, Van Yahudileri hakkında çeşitli hatıralar aktarılıyor. Önceki sayfalarda "Yahudi Muşo" ismiyle anılan ünlü esnaf da, "Yahudi Muşo" olarak bu çalışmada yer alıyor.

Abidin Kasapoğlu

...Yine Abidin Kasapoğlu'nun anlattıkları oldukça dikkat çekicidir:

"52 yıl önce bir Yahudi bizi Ramazan ayında iftara davet etti. Sabah, hanımı onlara bıraktım, işe gittim. Akşam olunca ben de oraya gittim. Hanım anlattı sonra bana. O Yahudi'nin bir gelini doğum yapmıştı. Benim hanım oruçlu diye hanımın yanında bebeği bile emzirmiyordu. Hanım da soruyor "neden bebeği emzirmiyorsun" diye. Onlar da "Sen oruçlusun, sana saygısızlık olur, sana ve dinine karşı saygıdan dolayı bebeği emzirmiyoruz" demişler. Akşam olduğunda bizimle beraber sofraya oturdular."

...Van'da "Yahudi" denildiği zaman iki Yahudi özellikle hatırlanmaktadır. Bunların biri Yahudi Muşo, diğeri ise Yahudi Rahmi'dir.¹

* *
*

1 Dr. Mehmet Kul, Yrd. Doç. Dr. Suvat Parin, (ed.) *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 29-30. Burada "Yahudi Rahmi" olarak bahsi geçen Rahmi Güner'in Van hakkındaki anıları, ilerideki sayfalarda nakledilmiştir. (Editör Notu)

Yahudi Muşo

Sözlü Tarih Atölye üyesi Halay Kara tarafından "keşfedilen" Yahudi Muşo oldukça ilgimizi çekmiştir. Yahudi Muşo, Emek Sineması'nın yanında bir dükkân sahibidir. Esnaftır ve çok dürüst bir insan olarak bilinmektedir. Görüşmeye katılanlar, hakkında şunları söylemiştir:

"Yahudi deyip geçmeyeceksin. Böyle bir esnaf ben görmedim. Herhangi bir şeyin fiyatı, örneğin, bir lira ise, çocuk da gelse bir lira, milyarder de gitse bir lira, fakir de gitse yine bir liraydı. Dürüst bir insandı. Ona asla "bunu 90 kuruşa ver" diyemezdin. "Yok," derdi, "benim buradaki kazancım 10 kuruş" derdi. "Ben o 10 kuruşu sana bırakmam, hakkım neyse onu alırım" derdi."

"Yahudi Muşo'yu bizzat gördüm, dükkânlarımız arasında 100 metre gibi bir mesafe vardı. Onda her şeyden önce dürüstlük vardı. Her esnafa verdiği sözü tutardı. Güven ve itimat vardı."²

"Yahudi Muşo vardı. Başkale'liydi esasen. Dükkânında ne ararsanız vardı. Züccaciye den tutun pirincine, çivisinden iğnesine kadar her şey vardı... Çok iyi bir insandı. Efendi bir adamdı. Yahudi'ydi ama dürüst ve namusluydu."

"Yahudi Muşo adında bir adam vardı, herkes onu çok severdi. Sırf ondan alışveriş yapmak için sıraya girerlerdi. Muşo çok saygılı bir adamdı, Ramazan'da kesinlikle çocuklarının başkasının yanında bir şey yemesine izin vermezdi. Müslümanlara ve ibadetlerine saygı duyardı. Müslümanlar nasıl her Cuma dükkânı kapatırsa o da dükkânını kapatırdı. Çok iyi bir insandı."

Ümit Kayaçelebi

"Van'da Yahudi denildiği zaman iki-üç tane Yahudi vardı; Yahudi Muşo, Yahudi Rahmi vardı. Biz onlara karışmazdık, ilişkilerimiz iyiydi. Mesela Yahudi Muşo'nun oğlu ile aynı sınıftaydık, Atatürk Okulu'nda önlü arkalı otururduk. Hiçbir gün ne o bize ne de biz ona baskı yapmadık. Hiç tartışmazdık."³

2 Mehmet Kul, Suvat Parin (ed.), *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 35-36.

3 Mehmet Kul, Suvat Parin (ed.), *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 70-71.

Abidin Kasapoğlu

"52 yıl önce bir Yahudi bizi Ramazan ayında iftara davet etti. Sabah, hanımı onlara bıraktım, işe gittim. Akşam olunca ben de oraya gittim. Hanım anlattı sonra bana. O Yahudi'nin bir gelini doğum yapmıştı. Benim hanım oruçlu diye hanımın yanında bebeği bile emzirniyordu. Hanım da soruyor "neden bebeği emzirmiyorsun" diye. Onlar da "Sen oruçlusun, sana saygısızlık olur, sana ve dinine karşı saygıdan dolayı bebeği emzirmiyoruz" demişler. Akşam olduğunda bizimle beraber sofraya oturdular."⁴

Hamdi İlvan

"O zaman çarşı şimdiki Cumhuriyet Caddesi idi. Tek katlı toprak binalar, tahta darabalı binalar vardı. Bütün esnaf buradaydı... Ben orada büyüdüm, çocukluğum orada geçti. Esnaf arasındaki samimiyet çok düzgündü. Ben size Yahudi Muşo'dan söz ediyorum. "Yahudi" deyip geçmeyeceksin. Yahudi gibi esnaf ben görmedim. Herhangi bir şeyin fiyatı, örneğin, bir lira ise, çocuk da gelse bir lira, milyarder de gitse bir lira, fakir de gitse yine bir liraydı. Dürüst bir insandı. Ona asla "bunu 90 kuruşa ver" diyemezdin. "Yok," derdi, "benim buradaki kazancım 10 kuruş" derdi. "Ben o 10 kuruşu sana bırakmam, hakkım neyse onu alırım" derdi. Yahudi Muşo'yu bizzat gördüm, dükkânlarımız arasında 100 metre gibi bir mesafe vardı. Onda her şeyden önce dürüstlük vardı. Her esnafa verdiği sözü tutardı. Güven ve itimat vardı."⁵

Mustafa Deniz

Yahudi Muşo hakkında bilginiz var mı?

"Çok duydum, birkaç kez hatırlamıyorsam beni oraya alışverişe de gönderdiler. Eski Küçük Camii civarında bir yerdeydi. Van'da çok büyük bir esnaftı. Herkes tarafından da bilinen ve sevilen biriydi."⁶

-
- 4 Mehmet Kul, Suvat Parin (ed.), *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 99.
 - 5 Mehmet Kul, Suvat Parin (ed.), *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 108.
 - 6 Mehmet Kul, Suvat Parin (ed.), *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 133.

Alaaddin Şen

"Şimdiki kuyumcuların yanında iki dükkân vardı. Biri Yahudi Muşo'nundu. Diğerini hatırlamıyorum."⁷

Suat Aksoy

"Bizim Başkale'de olduğumuz dönemde orada Yahudiler de vardı. Onlar da belli bir dönemden sonra önce İstanbul'a, sonra yurtdışına göç ettiler."⁸

Celalettin Dilmaç

"Yahudi Muşo adında bir adam vardı, herkes onu çok severdi. Sırf ondan alışveriş yapmak için sıraya girerlerdi. Muşo çok saygılı bir adamdı, Ramazan'da kesinlikle çocuklarının başkasının yanında bir şey yemesine izin vermezdi. Müslümanlara ve ibadetlerine saygı duyardı. Müslümanlar nasıl her Cuma dükkânı kapatırsa o da dükkânını kapatırdı. Çok iyi bir insandı."⁹

7 Mehmet Kul, Suvat Parin (ed.), *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 142.

8 Mehmet Kul, Suvat Parin (ed.), *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 176.

9 Mehmet Kul, Suvat Parin (ed.), *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014, sf. 186.

Rahmi Güner'in Anılarıyla Van Yahudileri

Dora Niyego

9 yaşına kadar Van Başkale'de yaşayan ve sözlü tanıklıklarda adı geçen Van Yahudisi Rahmi Güner (1956 -), bu kasabadaki yaşamını, anılarını ve 2001 yılında Van'a düzenlenen bir gezinin ayrıntılarını paylaşıyor.

Kendinizi tanıtır mısınız?

1956 yılında Van'da Başkale'de doğdum. İlkokulun ilk üç yılını Van Fatih İlkokulu'nda okudum. Ardından, ailemle İstanbul'a göç ettiğimiz için ilkokulu Kuledibi'nde Okçu Musa İlkokulu'nda tamamladım. Ortaokulda ise Musevi Lisesi'ne devam ettim. Sonra da iş hayatına atıldım ve Mahmutpaşa'da manifaturacılık yaptım. 1976 yılında Bankalar Caddesinde kablo sektörü üzerinde çalıştım. 2006'da da reklam sektörüne atıldım. Leyla Güner ile evliyim. Kızım Belin Güner Nas psikolog, oğlum Doğan Güner de sosyolog.

Van'da yaşadığınız dönemdeki Yahudi yaşantısını anlatır mısınız?

Dokuz yaşına kadar Van'da yaşadım. O dönemde, Yahudilerin yaşadığı Başkale mahallesinde otuz, kırk Yahudi aile vardı. 1948'den önce, en az yüz aile varmış. Van Yahudileri evde Targum¹ lisanını konuşurlar. Akrabalarımın bir bölümü İran, bir bölümü Adanalı, bir bölümü de İstanbullu idi. Gezer, Kutlar, Şen, Güner, Ergün, Başaran, Yener aileleri ise Vanlıydı.

O zamanlar yaşadığımız yeri, Dallas çiftliğine benzetirim. Bütün evler bahçe içinde idi. Her ailede en az yedi mevcut vardı. Evlerin sayısız odaları vardı. Tandır odası, erzak odası da vardı. Tuvalet her zaman bahçede olurdu. Ev hanımları alışverişe gitmezlerdi. Her ailede alışverişe giden bir hizmetkâr bulunurdu. Ev işlerinde en az iki hizmetkâr çalışırdı. Ahırda atlarımız olduğu için seyisimiz de vardı. Komut almak için, kapıda bir adam hazır beklerdi. Mutfak işlerine bakan ayrı bir kadın vardı. Bu kadın sebzeleri soyma işini yapar, kaşer² kurallarına sıkı sıkıya bakıldığı için de, yemekleri evin hanımını pişirirdi. Büyük baş hayvanlar dâhil, çiftliğimizde her türlü hayvan beslerdik. İneklerin sütünü alırdık, ayrıca çıkan tezeği de yakar, ısınmak için kullanırdık. Her evin takas yoluyla alınan en az altı yüz koyunu (bir sürü) bulunurdu. Varlıklı ailelerin ise iki sürüsü vardı. Koyunlarla ilgilenmek üzere iki üç çobanımız vardı. Hiçbir şeyi hazır almazdık. Her şeyi çiftliğimizde bulundurur, kendimiz hazırlardık. Kadınlar ağır işçi sayılırdı. Evin hanımını sabah erkenden kalkıp bütün işleri denetlerdi. Boş zamanlarında ise komşuları ziyaret eder, dikiş nakış işleri yapardı.

1 İbranice dilinin Aramîce lehçeleri için kullanılan isim. Sefarad (Doğu Akdeniz) Yahudileri tarafından sıkça kullanılmayan bu dil, Ortadoğu (Mizrahi) Yahudileri arasında yaygındır. (Editör notu)

2 Yahudi dinî adetlerine göre hazırlanan besinlere verilen ad. (Editör notu)

Bildiğim kadarı ile Van Yahudileri çok dindar bir toplumdur. Dini bayramlardan, gelenek ve göreneklerinizden bahseder misiniz?

Çok dindar bir toplumduk. Pesah'ta³ değirmenin senelik temizliği yapılır, kaliteli buğday yıkanır, elli kilogramlık torbalara konup, uzun sapanlarla öğütülür, değirmende malsa unu yapılırdı. Malsa yapımını Süleyman Türkmen üstlenirdi. Sabah erken kalkar, tefilla'dan⁴ sonra, hamuru hazırlar, pişirme işini alaha'ya⁵ göre yapar, kuyuda lavaş şeklinde hazırlardı.

Bayramlarda akrabalar bir araya gelirdik. Gelinler, damatlar, kardeşler aile büyüğünün evinde toplanırdık. Bayramlarda meşakkatli yemekler yapılırdı. Özellikle etli yemekler pişerdi. Pesah Bayramı'nda zeytin, bakliyat, peynir yenmezdi. İkinci gün pilav yenebilirdi. Kavurma, şifte (özel bir köfte), sebze, yapılan yemek türleriydi. Bayram günleri sinagog çıkışı, küçükler büyükleri ziyarete giderlerdi.

Şabat günleri çok kutsaldı. Cuma öğleden sonra, erkekler saat iki üç gibi dükkânlarını kapatırlardı. Yıkandıktan sonra da sinagoga giderlerdi. Cuma akşamları için özel yemekler yenirdi. Öncelikle etli yemekler tercih edilirdi. Bakliyat da pişirilirdi. Balık yenmezdi. Cumartesi günleri ibadet ve istirahatle geçerdi. O gün dünya ile ilişkiler kesilirdi. Biri ölse dahi, kimse başını çevirip bakmazdı. Hiç unutmam, dedemin koyun ticareti yaptığı bir köylü, cumartesi günü dedeme ödeme yapmak için geldiğinde, dedem "şimdi parayı alamam, akşam yediden sonra gel" demişti.

Haham Yair Yona, hahamlığın yanı sıra, şöhet⁶ görevini de üstlenirdi. Koyunları kontrol eder, sinirlerini ayıklardı. Haftanın bir günü koyun ve tavuk keserdi.

3 "Hamursuz Bayramı" olarak da bilinen önemli Yahudi dinî bayramı. (Editör notu)

4 Yahudilikte günlük dualara verilen isim. (Editör notu)

5 Günlük davranış biçimlerinden giyim-kuşama kadar pek çok konuyu düzenleyen Yahudi dini kanunlarına verilen isim. (Editör notu)

6 Dini kurallara göre hayvan kesimi yapan Yahudi topluluk görevlisine verilen isim (Editör notu)

Erkekler hangi meslekleri yaparlardı?

En çok koyun ticareti yapılırdı. Ayrıca, manifatura, hırdavat, elektrik ticareti de yapılırdı. Yahudiler sermaye sahibiydiler. Sekiz ay kar yağan bir şehirde yaşadığımız için, sekiz ay boyunca köylülere beslerlerdi. Bahar gelince, köylünün beslediği koyunları toplayıp, tüccarlara satarlardı. Koyunların yapağını da, Adana bölgesindeki yün fabrikalarına satarlardı.

Gençler eğitilmiş miydi? Evlilikler akrabalar arasında mı olurdu? Asimilasyon var mıydı?

Başkale'de lise olmadığı için, ortaokulu bitirdikten sonra, okumak isteyen gençler İstanbul'a giderlerdi. Bazı gençler de Van'daki lisede okumaya devam ederlerdi.

Gençler çoğunlukla ev ziyaretlerinde kaynaşırlardı. Asimilasyonu engellemek için, daha ziyade akraba evlilikleri yapılırdı. Kız aileleri drahoma vermezlerdi. Yeni evliler genellikle aileleri ile yaşarlardı. 1964 yılında, bir ailenin kızı karışık evlilik yapınca, aşağı yukarı bütün aileler İstanbul'a göç ettiler.

Bildiğim kadarı ile, 2001 yılının Mayıs ayında, Van Yahudileri Van'a bir seyahat düzenlediniz. Bu seyahatten biraz bahsedermisiniz?

2001 yılının Mayıs ayında Van'ı özleyen hemşerilerimiz ve Van'ı tanımayan çocuklarımız için, eşim Leyla ile birlikte bir Van seyahati düzenledik. Bu seyahate kırk altı kişi katıldı. Yurt dışından gelenler de oldu. Bize bir tur rehberi verdiler. Otelin sahibi Cebrail, meğerse eskiden dedemin yanında çalışan bir çobanmış. Van'a vardığımızda yirmi kişilik bir kafile bizi bekliyordu. En büyük ağabeyim İlyas, bu seyahat için İsrail'den gelmişti. Otel sahibi Cebrail, onu hemen

Ağa ilan etti ve çerokeye⁷ bindirdi. Bize şehrin turunu yaptırıldılar. Ardından Van Kedisi evini ziyaret ettik. Cebrail, hepimizi evine davet etti. Bizimle birlikte evine yüz kişi daha geldi. Salonu bir olim-pik havuz boyundaydı. Yere, yer sofrası kurdular ve bin bir çeşit yemek ikram ettiler. Sonra bizi Van Kalesi'ne götürdüler. Otel sahibi Cebrail, bizden hiçbir şey için para almadı. Otelin restoranını bizim için kapattırdı. Etler kaşer olmadığı için, diğer yemeklerin yanında balık ikram ettiler. Yerel gazeteciler röportaj yapmak ve resimleri-mizi çekmek için geldiler. Sivil polis, bize zarar gelmemesi için, oteli çembere aldı. Mahallenin ağası (o da dedemin eski bir çobanı), hacı olmasına rağmen, bize olan saygı ve sevgisinden dolayı, hepimize içki ikram etti, bizimle sohbete katıldı.

Ertesi gün Başkale'yi ziyaret ettik. Başkale'ye girerken, iki üç bin kişilik bir kafîle benzinlikte birikti. Elllerinde Kürtçe lisanında "Başkale'ye Hoş geldiniz" pankartları taşıyorlardı. Kızlar, yöresel kıyafetleri içinde, davul zurna eşliğinde folklor yaptılar. Tiyatro salonuna girdiğimizde bize bazı sorular yönelttiler. Sonra, mezar-lığımızı ziyaret ettik. Mezarlığın tek taşına dahi dokunulmamış. Belediye Başkanı "Mezarlarda yatanların isimlerini verin, üzerle-rine yazdıralım" dedi. Saygı duruşunda bulunduk. Sonra eski evle-rimizi gezdik. Belediye Başkanı, eski geçmişimizi anlatan bir CD hazırlattı. Hep beraber CD'yi barkovizyondan izledik.

Van'da Elalyan adında bir ziyaret evi var. Eskiden hastalar bu-rada şifa bulurdu. O köyü ziyaret ettik. Ağabeyim beraberinde ge-tirdiği iki bavul kumaşı yoksullara dağıttı. Camiinin külliyesinde, bizler için süt ve peynir çeşitlerinden hazırladıkları yemekleri ikram ettiler. *Kaşer* olmadığı için et hazırlamadıklarını söylediler. Çay ocağında çay ve kahve ikram ettiler. Ücretlerini ödemek istediğimiz zaman ise kabul etmiyorlardı. "Sizler bizim kardeşlerimizsiniz" di-yorlardı. Dönüş günümüzde ise iki bin kişi bizi ağlayarak uğurladı.

7 *Jeep Cherokee* model, statü sembolü kabul edilen arazi aracının yerel halk arasın-daki ismi. (Editör notu)

Geniş toplumla iletişiminiz nasıldı?

Geniş toplumla ilişkilerimiz çok iyiydi. Bayramlarda karşılıklı birbirimizi ziyaret ederdik. Akşamları, erkekler birlikte iş yaptıkları tüccarları evlerine yemeğe davet ederlerdi. Benim orada yaşadığım dönemde, dedem Şamil Güner, toplumun tek ağası idi. Ağalık babadan oğula geçerdi. Ağanın kardeşine Efendi unvanı verilirdi. Geniş toplum da, bu hitap şekillerini kullanırdı. Ağalar, topluma adalet dağıtmakla yükümlüydüler.

Hatırladığım bir anım var. Bir gün sokakta bir yoksul ölüyor. Kimse onu yerden almayınca, dedem "eğer bu yoksulu siz kaldırmazsanız, biz kaldıracağız" diye ilgili yetkiliye başvuruyor. Dedemin bu davranışından çok etkileniyorlar. "Bu sözlerinle bizi öldürdün" diyorlar.⁸

8 Dora Niyego, "Rahmi Güner'in Anılarıyla Van Yahudileri", *Şalom*, 2 Ekim 2013.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Agop Arslanyan, *Adım Agop Memleketim Tokat*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Sâmiha Ayverdi, *Dünden Bugüne Ne Kalmıştır*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006.
- Sâmiha Ayverdi, *Hey Gidi Günler Hey*, Hülbe Yayınları, İstanbul, 1988.
- Sâmiha Ayverdi, *Ne idik, Ne olduk? Hatıralar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2015.
- Rıfat N. Bali, *Toplu Makaleler V*, Libra Kitap, İstanbul, 2009.
- Rıfat N. Bali, *Devlet'in Örnek Yurttaşları (1950-2003)*, Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Tanıl Bora, *Cereyanlar, Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Nedret Ebcim-Sabahat Ebcim, *Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt Kuzguncuk*, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.
- Faruk Eren, *Kayıp Bir Devrimin Hikâyesi: Bir Zamanlar Hasköy'de*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- İlyas Halil, *Plaza Dona Elvira*, Ürün Yayınları, Ankara, 2009.
- Hüseyin İrmak, *Tatavla'dan Kurtuluş'a*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Emre Kongar, *İstanbul: 1940'lardan Bugüne Efsaneler, Anılar, İzlenimler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2019.
- Dr. Mehmet Kul, Yrd. Doç. Dr. Suvat Parin, (ed.) *Eski Van'a Doğru Bir Yolculuk*, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2014.
- Roni Margulies, *Ailem ve Diğer Yahudiler*, Everest Yayınları, İstanbul, 2018.
- Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Aziz Nesin, *Nutuk Makinesi*, Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

- Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul, 1986.
- Ahmed Yüksel Özemre, *Hasretini Çektiğim Üsküdar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ferda Balancar (derleyen), *Ankaralı Ermeniler Konuşuyor: Sessizliğin Sesi – III*, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Laurence Salzmänn, Ayşe Gürsen-Salzmänn, *Travels in Search of Turkey's Jews*, Libra Kitap, İstanbul, 2011.
- Giovanni Scognamillo, *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009.
- Nusret Kadri Soyca, *Bir Hazine Avukatının Anıları*, Öz Kağıtçılık Matbaacılık Basım, Eskişehir, 2007.
- Hasan Âli Yücel, *Geçtiğim Günlerden*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Makaleler

- İlker Aytürk, Laurent Mignon, "Paradoxes of a Cold War Sufi Woman: Sâmiha Ayverdi between Islam, nationalism, and modernity", *New Perspectives on Turkey*, No. 49 (2013): 57-89.
- Rıfat N. Bali, "Mazide Kalmış Üç Kitabevi: Kanaat Kütüphanesi, Kohen Hemşireler ve Tünel Kitap Evi", *Toplumsal Tarih*, Sayı 196, Nisan 2010, sf. 66-71.
- H. Siren Bora, "Alliance Israélite Universelle'in Osmanlı Yahudi Cemaa-tini Tarım Sektöründe Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınları-nda Kurulan Bir Çiftlik Okul: "Or Yehuda" ", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 1993, sf. 387-400.
- M. Mizrahi, "Kolonel Dr. Rafael Bey Dalmediko", *Şalom*, 21 Mart 1956.
- Hüseyin Yaşar, "Sâmiha Ayverdi'de Doğu-Batı Medeniyeti Meselesi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015:3, sf. 173-190.

Dijital Kaynaklar

- Gürcañ Banger, "Bir Zamanlar Eskişehir ve Yahudiler",
<https://ikieylul.wordpress.com/2010/06/20/bir-zamanlar-eskisehir-ve-yahudiler/> 20 Haziran 2010.
- Sena Baran, "Doktor Amca, Doktor Amca",
<http://senabaran.blogcu.com/doktor-amca-doktor-amca/7473705>,
24 Temmuz 2010.

- Gürkan Ertaç, "Yahudilere Kucak Açan Semt: Karataş",
<https://www.yeniasir.com.tr/surmanset/2017/08/07/yahudilere-kucak-acan-semt-karatas> 6 Ağustos 2017.
- Ümit Kayaçelebi, "Van'ın Unutulmaz Esnaflarından Vanlı Yahudi Muşe",
<https://vanlinihathoca.com/vanin-unutulmaz-esnaflarindan-yahudi-muse.html>, 22 Ocak 2019.
- Ayhan Öncü, "Gariban Dostuydu Dr. Hayim Molinas",
<http://www.canakkaletravel.com/haber/gariban-dostuydu-dr-hayim-molinas.html>, 3 Haziran 2014.
- İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Dosya No: 140/A-Aktör Şadi / TT517188.
- Cemal Taylan, "Bergama'nın Yahudileri ve 'Gâvur' Mahallesi'nin Kürtleri Sürgündeki Kürt Fatma'nın Hikâyesi",
<http://www.hocvanhabergazetesi.com/?Syf=18&Hbr=484268>, Şubat 2013.
- "Edirne Aşığı Suat Önengüt",
<http://www.edimetarihi.com/edirne-asigi-suat-onengut.html>, 21 Ekim 2015.
- "O Gerçek bir Marka",
<http://www.manisadenge.com/roportoj/o-gercek-bir-marka-h2737.html>, 2 Mayıs 2012.
- "Rahmi Güner'in Anılarıylar Van Yahudileri",
http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-88512-rahmi_gunerin_anilariyla__van_yahudileri_.html, 2 Ekim 2013.
- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasını İnceleme Alt Komisyonu,
www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/27_mayis_alt_komisyonu/27_mayis_alt_komisyonu/13.06.2012/Sefik_Soyuyuce-13.06.2012.pdf sf. 17-21.

Yayımlanmamış Tez

- Yonca Kösebay Erkan, "Anadolu Demiryolu Çevresinde Gelişen Mimari ve Korunması", Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mayıs 2007.

DİZİN

27 Mayıs 1960 Darbesi, 11, 153, 158.

12 Mart 1971 Muhtırası, 11, 153, 158.

A

Adana, 77, 182.

Ahmet Tevfik Paşa (sadrazam), 25, 26.

Aksoy, Suat, 178.

Albert (Kuyumcu), 89.

Algamis, Yusuf, 140.

Alliance Israélite Universelle, 127.

Alsait, Tovi, 31.

Altuğ, Emre, 142.

Altuğ, Tuncay (doktor), 142.

Amario, Moiz, 89.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 83, 127, 128, 143.

Amerikan Pazarı, 83.

Ankara, 11, 80, 125, 126, 148, 149, 151, 155, 159.

Ankara sinagogu (havra), 151.

Antisemitizm, 121.

Arapça, 79.

Aras, Ali, 142.

Arslanyan, Agop, 163, 164, 166.

Artuner, Ali, 141.

Assos (Behramkale), 99, 104.

Atatürk Havalimanı, 33.

Atatürk Okulu (Van), 176.

Aydemir, Talat, 154.

Aydinol, Özer, 141.

Aydinol, Öztürk, 141.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, 45.

Ayverdi, Samiha, 45, 49, 51-53.

B

Banco di Roma, 25, 26.

Banger, Gürcan, 125, 129.

Bankacılık, 24.

Barzilai, Rozet, 96.

Başev, Mehmet, 141.

Başkale, 176, 178-180, 182, 183.

Bayar, Celal, 79.

Bayramiç, 120.

Behramkale köyü, 89.
Benardete, Victor, 153-156.
Bencuya, Haim, 140.
Bencuya, Jülya, 140.
Benli, Atilla, 141.
Benmuaras (Doktor), 141.
Benromano, Donna, 89.
Benromano, İda, 89.
Bergama, 133-136.
Beşiktaş, 15, 19, 74.
Beydere, 147.
Beylikahır Çiftliği, 128.
Beylikhisar, 127.
Bezazoğlu, 56.
Bezler, Naum, 78.
Bezler, Nesim, 80-82.
Bezmi Alem Tıp Fakültesi, 96.
Bohor Efendi, 164, 165.
Borekitas, 140.
Braunstein, Moise Yitzhak, 127.
Buda, Bülent, 141.
Bulgaristan, 125, 127.
Bursa, 127.

C
Castro, Victor, 22.
Cemal, 133, 136, 147-149.
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 96, 102, 103.
Cohen Kardeşler (Kohen Kardeşler Kitabevi), 21, 22.
Cumbul, Meltem, 142.

Ç
Çamlıca, 45, 51- 53.
Çanakkale Lisesi, 96.

Çanakkale, 11, 93, 95, 97-104.
Çeviri Yayınevi, 155.
Çiçekoğlu (hokkabaz), 56, 67.

D

Dalmediko, Rafael (doktor), 59.
Dayan, Moshe, 78.
Delibaş, Memet, 170.
Demirel, Süleyman, 119.
Demirkan, Fatma, 101.
Demokrat Parti (DP), 148.
Deniz, Mustafa, 177.
Didon, 165.
Dilmaç, Cemalettin, 178.
Dinçel, Erdoğan, 142.
Dink, Hrant, 159.
Durukan, Değer, 155.

E

Ebcim, Nedret, 72-75.
Ebcim, Sabahat, 71-75.
Eczacı, 90.
Edirne, 11, 85, 87-91.
Egemen, Sebahat, 51.
Eminönü, 39, 48.
Endamoğlu, 56.
Eren, Faruk, 37, 41.
Ergün, Cemal, 139, 143, 147-149, 180.
Erol, Mehmet, 119.
Ertaç, Gürkan, 140.
Eskenazi, Çela, 28-30.
Eskenazi, Donna, 28-31.
Eskenazi, Süzet, 28-30.
Eskenazi, Vitali, 28-31.

Eskicilik, 56.
 Eskişehir, 11, 92, 125-129.
 Esmersoy, Hayim, 135.
 Etiler, 27.

F

Faşist, 21.
 Filistin, 40, 46, 128.
 Ford Vakfı, 155.

G

Gabay, Hayim, 140.
 Gabay, Menaşe, 140.
 Gabay, Ruth, 140.
 Gabay, Zelda, 140.
 Gâvur Mahallesi (Van), 133-136.
 Gençler Mağazası, 29.
 Gökçe, Atilla, 141.
 Gönülşen, Akın, 141.
 Göztepe, 27, 141.
 Güner Nas, Belin, 179, 180.
 Güner, Doğan, 179.
 Güner, Gökhan, 141.
 Güner, İlyas, 182.
 Güner, Leyla, 179.
 Güner, Rahmi, 175, 179, 184.
 Güner, Şamil, 184.

H

Habif, Bohor, 141.
 Halil, İlyas, 77, 82.
 Hamdibey Eczanesi, 59.
 Haras, Samil, 89.
 Hasköy, 37, 38, 41.

Havra, 159.
 Hayfa, 38.
 Hayırel, Sami, 22-26.
 Hazmonay, 89.
 Hitler, Adolf, 75.

I-İ

İrmak, Çağan, 40.
 İrmak, Hüseyin, 27, 28, 31, 33, 35.
 İğneli fiçı hurafesi, 165.
 İkinci Dünya Savaşı, 21, 40, 148.
 İlvan, Hamdi, 177.
 İncirlik Üssü, 83.
 İsrail, 28, 32-34, 40, 46, 55, 73, 78,
 79, 91, 92, 133-135, 140, 141,
 143, 182.
 İstiklal İlkokulu (Çanakkale), 96,
 99, 101.
 İzmir, 79, 127, 134, 137, 139-143,
 148.
 İzmirspor, 141.

J

Jewish Colonisation Agency, 127.

K

Kadri, Nusret, 91, 92.
 Kahan, David, 78.
 Kaleiçi (Edirne), 88, 89.
 Kalyon, Mustafa, 47, 48.
 Kan, Liko, 89.
 Kan, Violet, 89.
 Kanada, 77, 78, 127, 128.
 Kaneti, Jak, 89.

Kaneti, Menahem, 89.
 Kaneti, Niso, 89.
 Kapalıçarşı, 46, 83.
 Kara, Halay, 176.
 Karagözoğlu, Fikret Şadi, 67.
 Karanfiloğlu, 57.
 Karasu, Emmanuel, 23.
 Karataş (İzmir'in semti), 139, 142, 143.
 Karataş Beth İsrail Havrası, 140.
 Karataş Eczanesi, 141.
 Karataş Ortaokulu, 140, 141.
 Karataş, Şenol, 142.
 Kasapoğlu, Abidin,
 Kasımpaşa, 37, 98, 101.
 Kaşer, 183.
 Kayaçelebi, Ümit, 12, 167, 169, 172, 173, 176.
 Kayseri, 87, 148.
 Kazanova, Murat, 142.
 Kilit Bahir, 104.
 Kiraz, Halil, 141.
 Koç Üniversitesi, 103.
 Kör Hüseyin Paşa, 133, 134.
 Krespin, Viktor, 140.
 Kudüs, 53.
 Kul, Mehmet, 175-178, 185.
 Kurtuluş (Tatavla), 27, 28, 31-33, 35, 40.
 Kuzguncuk Yahudi Mezarlığı, 53.
 Kuzguncuk, 13, 50, 52, 71-75
 Küçük Cami Sokağı (Van), 170, 171, 177.

L

Ladino, 17, 40.
 Levy, Gabby, 134-136.

M

Mahmutpaşa Yokuşu, 83.
 Malatya, 102.
 Malki, Nesim, 89.
 Mandel, İrvin, 96.
 Mandel, Nil Molinas, 95, 96, 105.
 Manisa, 11, 148, 149.
 Margulies, Roni, 23, 24.
 Mason locaları, 22, 47.
 Matatya (dişçi), 89.
 Mayzel, Sima, 140.
 Melamet, Bohor, 140.
 Menderes, Adnan, 79.
 Mercan, Ester, 140.
 Mercan, İzak, 140.
 Mercan, Liya, 140.
 Mergen, Hilmi, 141.
 Mersin, 79.
 Meto, Turgay, 142.
 Mintzuri, Hagop, 15, 16, 18, 19.
 Minyon Pastanesi, 32.
 Minyon, Ester, 32.
 Minyon, Rafael, 32.
 Minyon, Rober, 32.
 Mişon, 73.
 Molinas, Albert, 96.
 Molinas, Avram, 96, 108, 114, 116.
 Molinas, Hayim, 95-99, 104, 114, 115.
 Molinas, İvo, 113.

Molinas, Liyezer İlyas, 105, 107-118, 121.

Molinas, Raşel, 96, 108.

Molinas, Rozet, 97.

Molinas, Yakuti, 113.

Montreal, 77, 78.

Mordi, 38, 39.

Musevi Lisesi (İstanbul), 179.

Müslüman (-lar), 128, 134, 135, 170, 176, 178.

N

Namık Kemal Mahallesi (Çanakka-
le), 97.

Nas, Belin Güner, 179.

Nesin, Aziz, 63, 65.

Nişli (veteriner), 38.

Nur Sineması, 74.

Nuri Leflef (boya markası), 170.

O

Okçu Musa İlkokulu, 179.

Okday, Şefik, 25, 26.

Olivio Han, 21.

Ortaköy, 12, 15, 17.

Ö

Öncü, Ayhan, 95, 104.

Önengüt, Behzat, 87.

Önengüt, Suat, 87, 88, 90.

Ördölek, Abdürrahim, 141.

Özdere, 142.

Özdil, Yılmaz, 141.

Özemre, Ahmed Yüksel, 55-57.

P

Pangaltı, 27, 29, 30, 32.

Parin, Suvat, 175-178.

Paykoç, Vehbi, 141.

Penso, Şimon, 117.

Perez, Mahir 140.

Pesah, 181.

Pinto, Yuda, 89.

Portakaloğlu (hokkabaz), 56, 57,
59-63, 67-69.

Portakaloğlu, Bohor, 56.

Poyrazoğlu, 57.

R

Ramazan, 48, 101, 171, 175-178.

Robert (doktor), 73.

Romanya, 125, 127, 128.

Rumca, 79.

S

Saint Joseph Lisesi, 49.

Salah, Riva, 96.

Salı Pazarı, 83.

Saracoğlu, Rüştü, 80, 81.

Sarraflar Caddesi (Edirne), 91.

Scognamillo, Giovanni, 21-25.

Selanik, 23.

Seyhan, DüNDAR, 154.

Sındırgı, 111.

Signal, 21.

Soyadı Kanunu, 135.

Soycan, Nusret Kadri, 91, 92, 107.

Soyuyüce, Şefik, 153-155, 158.

Sultan Hamamı, 22.
Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi, 165.
Sünnet, 56, 140.

Ş

Şabat, 16, 181.
Şalom, 59, 113, 131, 145, 184.
Şen, Alaaddin, 178.
Şenol, Parla, 142.
Şohet, 181.

T

Targum, 180.
Tatavla, bkz. Kurtuluş,
Taylan, Cemal, 133, 136.
TBMM, 11, 153, 158.
Tefila, 181.
Tempo, 21.
Tercioğlu, Nurettin, 156, 157.
The Times, 125.
Tokat, 163-166.
Toktamış, Süleyman, 181.
Turmak, Sabri, 141.
Türkçe, 11, 15, 30, 34, 46, 50, 83.
Türkiye Futbol Federasyonu, 87.
Türkmen, Süleyman, 181.

V

Van, 9, 11, 133, 134, 169-171, 173,
175-184.
Varon, Jojo, 118
Vardaroğlu, Yılmaz, 141.

Varlık Vergisi, 77, 81, 82.
Vatikan, 154.
VKV Koç Özel Lisesi, 96.

W

Warburg, Otto, 126.

Y

Yahudi Kemal, 52, 53.
Yahudi Kolonizasyon Ajansı, bkz.
Jewish Colonisation Agency
Yahudi Muşe (Van), 167, 169-173,
175-178.
Yahudi Muşo (Van), bkz. Yahudi
Muşe (Van)
Yahudihane (İzmir), 139.
Yalman, Ahmet Emin, 80.
Yedikule, 165.
Yeni Asır, 139.
Yeşilköy, 33, 39.
Yıldız Teknik Üniversitesi, 92.
Yirmi kur'a askerlik, 111, 163, 165.
Yona, Yair, 181.
Yücel, Hasan Âli, 59, 60, 62.
Yüksel Palas, 153.
Yüksel, Ahmed, 55-57.

Z

ZAMBO (sakız markası), 74.

Türkiye'de yayınlanan gerek siyasi, gerek gündelik hayatı, gerekse kişisel hayatları yansıtan hatıratlarda Türkiye Yahudilerinden bahseden bölümlere nadiren rastlanmakta.

Türkiye Yahudilerinin tarihi ile ilgilenen araştırmacılar kadar hatırata meraklı olan herkesin ilgisini çekebilecek olan bu derleme, artık herhangi bir Yahudi'nin yaşamadığı şehirler dahil olmak üzere Yahudilerin Türkiye'nin toplumsal hafızasında bıraktığı izleri bir araya getirmekte.

ISBN 978-605-7884-73-2

